

Hi havia una vegada... En un poble vivia Ndjambu amb la seva dona i els seus tres fills: Ugula, Etundji i Mabembe. Aleshores els avis van deixar Ugula amb una escopeta. Ugula, amb aquella escopeta, es va fer un gran caçador en aquell moment. ¿Què va passar? Ugula va intentar sortir amb l'escopeta i anar a la selva. Hi va anar i hi va trobar un grup d'elefants. Ugula va aixecar i va tirar la primera bala, es va convertir en un tronc d'arbre sec. Cada vegada que s'atansava l'elefant es convertia més en una fulla. Fins que va caure l'elefant, es va convertir com una persona normal.

Així successivament, així feia Ugula de tant en tant. ¿Què va passar? En aquell grup d'elefants, era una família. Un altre dia Ugula va anar, va matar un altre elefant, va tornar. I en aquella selva solament va quedar un elefant. Era una femella. L'home el va buscar per matar-lo, no ho va aconseguir. Es va ficar més i va trobar aquell elefant. Es va aixecar. Va carregar l'escopeta, va tirar i va fallar. I aquella elefanta es va convertir en una persona. ¿Quina persona? Doncs era una dona. Es va aixecar i li va dir: *Si's plau, que no em matis.* Ugula es va quedar molt estranyat: *¿Què passa?* Li va dir: *Bé. Escolta: ¿d'on vénis?* Doncs la noia li va dir: *No ho sé.* Ugula es va estranyar, va deixar la noia i va marxar.

¿Què va passar? La noia va sortir i va anar a trobar Ugula dintre de casa seva. Ugula va sortir i se'n va anar a dormir a un tronc d'arbre. I la noia va trobar solament la mare. Li va preguntar: *¿On és Ugula?* Li va dir: *Ugula... ¿Per què busques Ugula?* - *Jo, Ugula, el vull veure.* - *Bé. Ugula està allà, dormint en el tronc.* La noia se'n va anar fins on era Ugula. Després va dir: *Escolta, Ugula: vull preguntar-te una cosa.* Ugula li va demanar: *Senyora, ¿què vols? ¿Ets casada?* Va dir: *No.* - *Bé, jo vull que jo amb tu ens casem. ¿Hi estàs d'acord?* La senyora ho va acceptar.

Va portar aquella dona fins a casa seva i van arribar-hi. Etundji, que és el més intel·ligent, va dir: *Escolta, mare: aquesta dona que porta Ugula no és una dona normal. És un animal.* Ugula li va dir: *Calla!* Etundji va tancar el bec. Després, en arribar la nit, la família va anar a dormir. Ugula i la seva dona es van quedar conversant. Allà és on la dona li va preguntar: *Escolta, Ugula: ¿tu ets un bon caçador?* - *Sí.* - *Però, ¿quina mena d'animals caces?* Li va dir: *Jo, especialment, caço més els elefants.* Li va dir: *Però, ¿de quina manera? ¿No et molesten? Al moment que sols caçar-los, ¿no et fan mal?* - *No.*

- Però... Escolta, Ugula: Jo crec que vull una altra manera de fer-ho. Li va explicar: Primerament, abans de tirar una bala, em poso en una bona postura. Tiro la bala. Al mateix temps, jo em converteixo en un tronc. De tronc em converteixo més en una fulla. Amb això, quan l'elefant ja comença a buscar-me, no em troba. Aquí és on l'avi d'Ugula el va anar a veure en el somni i li va dir: Escolta, Ugula: deixa de conversar amb aquesta noia perquè no és una dona normal, és un animal.

Ugula va marxar, va deixar la seva dona allà. Va tornar i la dona li va dir: Escolta, Ugula: jo, el que menjo més és cola. Ugula va marxar al bosc, li va portar cola. Va començar a menjar i s'ho va menjar. Ugula li va preguntar: ¿T'has acabat la cola? Va dir: Sí. Tot s'ha acabat. Se'n va tornar en cerca d'una altra cola i va tornar. Ho van cuinar tot, s'ho va menjar. Aquí és on aquesta dona va dir: Jo, el que he de fer ara és vèncer-me aquesta família. ¿Per què? Perquè Ugula va matar la meva família, jo també he de matar Ugula.

Aquella dona va anar a la cambra d'Ugula, va entrar, va trobar un cap d'elefant i iveris. Ella: Cony! Aquí hi ha el meu pare! I el meu germà! Ugula va matar el meu pare i el meu germà. ¿Què va passar? Aquella noia va buscar matar la família d'Ugula i va trobar Etundji i Mabembe, que la van agafar i la noia la van lligar a un arbre. En tornar Ugula va dir: Però, ¿què passa? Després van dir: La senyora, que la rebutgin del poble. Van agafar aquella noia i la van rebutjar del poble.

Ugula es va quedar així, sense problema. Li van dir. Allà és on Etundji va dir: Escolta Ugula: quan jo et deia que aquesta dona no era una dona normal, sinó que és un animal, em vas dir que jo tanqui el meu bec. ¿Ho has vist? Ugula es va quedar sense paraula⁴⁵.

⁴⁵ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 19.

Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 16/02/87.

Rondalla número 22

Grup: N (Ugula, 1)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS: situació inicial
allunyament
prohibició
transgressió
interrogatori
informació
engany
complicitat
(malifeta)
mediació
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
victòria
reparació

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ugula
donant:
auxiliar: Etundji
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent:

**Personatges del cicle
contraposats:**

Personatges meravellosos: avi mort

Objectes meravellosos:

Temes principals:
casament encertat / casament esguerrat
animals / persones
morts / vius
caçadors / no caçadors

En un poble vivia un fantasma. ¿Què va passar? Aquell home no sabia què fer. Anava també a les seves passejades. En un altre poble vivia Ndjambu amb la seva dona Ngwalezie i el seu fill Ugula. Ugula no podia viure així, amb el seu pare i la seva mare. L'home no podia aguantar els sofriments. És a dir, ell volia conèixer on trobaria les ciutats i per casar una dona i viure així tranquil·lament. Perquè el noi veia que el seu pare ja era vell i la seva mare ja era vella. Potser, si es moria allà, ell, ¿com s'ho faria [...]?

Va dir a la seva mare que li preparés un bon menjar per marxar de viatge. La seva mare li va preparar tot, i el noi ja seguia el seu camí. Va començar a caminar, i ja sentia [...] de pebre. Ja deia: *Però, ¿com? Sembla que la mar està en moviment!* El noi, passant dies, setmanes i mesos al camí, fins que va arribar a la platja. En mirar allà a la banda esquerra, veia un altre home venint: *Però, ¿com? Quina sort que tinc, ¿eh? Jo em pensava que anava jo mateix caminant a aquesta platja. Com que n'hi havia un altre, ¿eh?*

Va venir aquell fantasma, es van abraçar. Li va demanar: *Escolta, si's plau: ¿on vas? Va dir: Jo vaig en cerca de la vida. Vull tenir una dona.* I el noi aquell, Ugula, li va demanar al fantasma: *¿I tu? ¿Per què vas així despullat? Va dir: Si's plau, deixa'm alguna cosa. No tin roba ni res.* El noi li va començar a deixar roba. El fantasma la va posar sobre el seu cos. Ja anaven caminant, conversant.

El fantasma li va dir: *Escolta, Ugula: Jo t'estimo molt.* Ugula també li va dir: *Jo també t'estimo. I si de cas trobem una casa, si trobem dues dones, una tu l'agafes; l'altre l'agafo jo. ¿D'acord? - Bé. Sí, si és possible.* Van anar junts caminant. Ja veien sortir una mica de fum. El fantasma li va dir: *Escolta, Ugula: sembla que allà hi ha un poble, que la gent viu allà.* Ugula va dir: *Si, em penso que també hi ha gent allà.*

Van anar allà i van demanar l'entrada. Els van deixar entrada. Van entrar i es van asseure allà. Van saludar aquella gent. Van trobar solament les tres noies. El fantasma va dir a Ugula: *Bé, noi: hi ha tres noies. ¿Què hem de fer? Som dos!* Ugula va dir: *L'última, jo la casaré. ¿I tu? - Bé, la que segueix.* Es van quedar allà. Els van preguntar: *¿Què voleu? Van dir que Bé, venim a passeig. I el bo, que hem trobat aquí les dones. Per això ens quedem aquí.*

Quan va venir el pare de la finca va trobar aquells. El van saludar. Els va preguntar: *¿Què passa?* Els nois li van explicar tot allò. Bé. El pare ho va acceptar. Els van preparar menjar, van menjar. En arribar la nit, els van preparar més menjar. Se'l van menjar. L'endemà els van preparar més menjar. Aleshores el fantasma es va posar dempeus, no es va asseure més. Va dir: *Escolta, amic meu: ¿Per què, de tant en tant, tu menges molt i jo menjo menys? ¿Per què?* Va dir: *Però, ¿com? ¿Com que jo menjo molt i tu menges menys? Malgrat que nosaltres mengem plegats i acabem plegats! ¿Que és això de menys i de més?*

Bé. En arribar el migdia els van preparar més menjar. Quan van agafar cullera i forquilla van començar a menjar. El fantasma es va posar dempeus. Va dir: *Escolta, si's plau, amic meu: deixa de menjar, que jo no he omplert el meu estómac. M'he acabat el meu plat abans i vull el teu.* Bé, el seu amic li va deixar el plat. Ugula no va omplir el seu estómac. El fantasma, per voler menjar molt, va menjar més. I la seva dona, d'Ugula, va dir: *Però, ¿quina mena d'home és aquest? Ell vol menjar molt. ¿Quina mena d'home és aquest?* Va cridar Ugula. Li va dir: *Però, escolta: ¿és una persona normal?* Va dir: *No ho sé, però no ho crec.* Bé, la dona va dir: *Jo, el que he de fer és preparar-te menjar a la nit, quan ell estarà ja al llit, i se t'ho menjaria. ¿D'acord? Perquè, cada vegada que mengem plegats, ell menja més i tu menges menys. Això no pot ser.*

La seva dona va preparar menjar a la nit, el va guardar allà. En arribar les dotze, la noia es va despertar i li va posar el seu menjar. El tipus ja menjava. *¿Què va passar?* El fantasma va sortir del llit corrent. Va dir: *Eh! Escolta, amic meu: tu ets criminal! Tu ets criminal, tu vols menjar més que no pas jo! Com que jo no sabia... ¿tu em vols matar o què?* Va dir: *Però, noi, ¿com que et vull matar?* - *Oh, amic meu, com que ets així! Ja menges fins a les dotze de la nit! Mentre que jo estic al llit, tu menjant! Deixa de menjar, deixa aquest menjar, deixa'l, deixa'l! Si no, ens peguem ara. Deixa'l!*

Bé. Ugula, per la confiança que sí que li va portar, va deixar el menjar. El tipus es va acabar el menjar. Es van ficar tots al llit. Al matí, la dona aquella es va aixecar a les cinc, va preparar més menjar i el va guardar. Va cridar Ugula darrera de la cuina. Ugula va començar a menjar allà. El tio venia corrent: *Escolta, amic meu, ets criminal, ets criminal! Em pots matar, em pots matar! Deixa aquest menjar!* Va deixar el menjar. I el tipus va començar a menjar més. I la dona aquella va dir: *Però, escolta, Ugula: ¿quina mena d'home és aquest? Jo no puc aguantar la seva vida. Que el traquem d'aquí!*

Li va dir: *Escolta, calla, calla! No fa falta [...] Jo sóc el que el va portar aquí i cal tenir-li respecte. O potser aquest home em [...] el dia de demà. Aguantem! Si em passo de gana, no hi ha de què preocupar-se. Amb el que menjo és suficient. Ella va dir: He de canviar una altra hora. Seria a les dues. Li va preparar el menjar per a les dues. Ugula va començar a menjar.*

L'home va sortir del llit corrent: *Escolta, ets criminal! Em vols matar de fam! Escolta, que passo molta fam! Vull menjar! Vull menjar! Deixa aquest menjar, deixa'l!* - Però, ¿com? - li va dir- *¿Què passa?* Va deixar el menjar i l'home va començar a menjar. Ugula va dir: *No puc aguantar aquesta vida.* La dona va dir: *Bé.* Van anar amb el seu pare, van dir que *Nosaltres, ja ens n'anem. Jo m'emporto la meva dona. ¿Hi esteu d'acord?* L'home va acceptar i [...].

Aleshores, a la nit, Ugula va obrir la porta, va agafar la seva dona i van sortir. Van tancar la porta. Anaven corrent, corrent, corrent, corrent, corrent, corrent... revolt per revolt. En arribar les cinc, el fantasma es va despertar. Va dir: *Però, ¿com? ¿On és aquell tipus? ¿On són?* Va anar a la cuina, va entrar, no res. Va buscar per tot el pati, no res. Va dir: *Aquí, han fet alguna cosa.* El fantasma va començar a córrer, volant i corrent, volant, volant, volant...

Ugula va mirar enrera. Va dir: *Allà ve aquell tipus! Què hi farem!* Corrent, corrent, corrent, corrent, fins que el fantasma els va aconseguir i va dir: *Oh, amic meu, ¿com que ets així? Fins ja m'escapes!* Bé, ja anaven plegats fins arribar d'on era cadascú i es volia acomiadar. Aleshores el fantasma li va dir: *Escolta, si's plau, ¿em deixes la teva dona? Perquè jo he oblidat la meva per la teva culpa. ¿Em deixes la teva dona?* L'home va mirar la seva dona, la dona va mirar el seu marit, i no sabien què fer.

Va dir: *És que, amic meu, jo em vull emportar la dona per ensenyar-la al meu pare i a la mare.* El fantasma li va dir que *No et preocupis, noi. ¿Em deixes la teva dona?* Bé. L'home va consultar amb la seva dona, va deixar el fantasma amb la dona i va dir: *T'espero aquí dintre de set dies. I quan vindràs, cal comptar els llocs, comptant uns set llocs, i aleshores quan entraràs en aquell pati, mira'm. ¿M'entens?* - Sí. L'home se n'anava, però mirant enrera, la seva dona.

En arribar al seu poble va trobar la seva mare morta i el seu pare mort: *Déu meu! ¿Què és el que he de fer, ara? Aquí, ja arribo gairebé al bosc.* El noi va tornar més. Quan van arribar els dies va tornar. Va mirar l'entrada i va dir: *Aquesta és l'entrada on va entrar aquell tipus amb la meva dona.* L'home va entrar. Va començar a comptar fins arribar al pati del fantasma. Li va demanar l'entrada. L'home va dir: *Amb molt de gust. Passi.* Va pujar i va trobar una olla plena d'arròs, entre begudes i tota mena de menjar. Li van preparar tot allò, li van posar al menjador.

El seu amic li va dir: *Escolta, amic meu: ¿recordes el dia que vam anar allà en cerca de les nostres dones? ¿Saps el que jo et deia?* - No. - Jo et deia que de tant en tant, quan ens arribava l'hora de menjar, que tu deixis de menjar. Jo no et feia mal. Sinó que aquest mal que jo et feia, podem acabar de menjar. Aquesta olla, te l'has d'acabar obligatòriament. Si no te l'acabes, et mato i jo em quedo amb la dona. Si vols la vida, t'ho has d'acabar tot. Si no t'ho acabes, bonament.

Tu, les coses les has de fer obligatòriament. ¿Per què? Perquè em vas fer bé. Aquest bé, jo te'l vull tornar ara. L'home va començar a menjar, a menjar, a menjar, a menjar, bevent, a menjar, bevent, menjant... l'home ja no podia. Ja en quedava poc. L'home va dir: Està bé, així m'agrada, així m'agrada. Escolta: et deixaré un pati. Mira aquest pati: viuràs aquí. El va deixar amb un anell, que el servís per a totes les coses que ell desitja i al mateix temps ja ho tenia. L'home va demanar un pàrquing d'aquells ple de cotxes, bois⁴⁶, etcètera. Al mateix temps, l'home ja ho tenia. El fantasma va dir: Bé, jo ja vaig a acomiadar-me de vosaltres, ja marxo d'aquest pati i me'n vaig per sempre més.

L'home es va quedar content amb la seva dona. El fantasma va marxar⁴⁷.

⁴⁶ Criats. El mot procedeix del *pidgin english* «boys».

⁴⁷ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 20.

Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 02/03/87.

Rondalla número 23

Grup: N (Ugula, 1)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS: situació inicial
mancaça
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada
persecució
auxili

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ugula
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent: Ngwalezie, Ndjambu

**Personatges del cicle
contraposats:**

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos:

Temes principals:

casats / solters
morts / vius

Hi havia una vegada un home anomenat Ugula amb la seva dona Ngwalezie i els seus fills. Un dia, el senyor va ordenar les seves coses, especialment menjar; ho va guardar i ho va deixar per a la seva dona. Li va dir: *Dona, me'n vaig de viatge, és a dir que m'en vaig i tardaré molts anys, perquè allà es celebra una festa que no sé quan tornaré. Aquest menjar que et deixo, recorda't bé dels teus fills, i que tu mateixa t'ho passis bé. Jo me'n vaig de viatge.* Es va acomiadar de la seva dona i l'home va començar a caminar fins arribar on celebraven la festa. Va entrar-hi.

Ja passaven dies, nits, la seva dona allà amb els seus fills divertint-se. Més tard es van acabar el menjar. Aleshores la dona va dir: *¿Què faré? El meu marit no és aquí. No sé què és el que he de mantenir els meus fills.* Aleshores va cridar un lloro passant. Li va dir: *Escolta, lloret, si's plau: vés a dir al meu marit que «Lloro malenge malenge, caminant, el fill s'ha mort, caminant, la mare s'ha mort, caminant, i totes les coses s'han acabat»⁴⁸.*

Va dir: *Bé, ho tornaré a repetir: «Lloro malenge malenge, caminant, el fill s'ha mort, caminant, la mare s'ha mort, caminant, i totes les coses s'han acabat».* Aleshores el lloro va començar a volar fins arribar on celebraven la festa. Es va posar a cantar: *«Lloro malenge malenge, caminant, el fill s'ha mort, caminant, la mare s'ha mort, caminant, i totes les coses s'han acabat».* La gent sense sentir, perquè hi havia molt soroll de la música i tota mena de danses.

«Lloro malenge malenge, caminant, el fill s'ha mort, caminant, la mare s'ha mort, caminant, i totes les coses s'han acabat». La gent deia: *Si's plau, escolteu una miqueta, Escolteu, senyors, si's plau. Si's plau, que es calmi la gent.* El lloro seguia cantant: *«Lloro malenge malenge, caminant, el fill s'ha mort, caminant, la mare s'ha mort, caminant, i totes les coses s'han acabat».* - *Si's plau, escolteu.* Aleshores la gent va fer silenci, escoltant el lloro. El lloro deia: *«Lloro malenge malenge, caminant, el fill s'ha mort, caminant, la mare s'ha mort, caminant, i totes les coses s'han acabat».*

⁴⁸ És el text d'una cançó que l'informador no va cantar ni en la versió ndowe ni en l'espanyola; sinó a l'acabament, després d'haver gravat les dues versions, i a requeriment meu.

L'home es va posar: *¿Què passa? Potser és la meva família!*
Es va posar allà, es va aixecar, escoltant més. El lloro va tornar a insistir més: *«Lloro malenge malenge, caminant, el fill s'ha mort, caminant, la mare s'ha mort, caminant, i totes les coses s'han acabat»*. L'home va sortir corrent. Va anar corrent fins arribar al seu poble. Va trobar solament la casa. La seva dona morta, els seus fills morts. L'home es va posar: *Déu meu! ¿Què faré? ¿Què és el que he de fer? Ja no tinc ganes de viure a la vida, perquè m'ha passat una desgràcia com aquesta!*

Va agafar una escopeta, va tirar al seu cos, es va morir⁴⁹.

⁴⁹ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 21.

Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 02/03/87.

Rondalla número 24

Grup: N (Ugula, 1)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS: situació inicial
allunyament
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
càstig

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ugula
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ugula
referent: Ngwalezie

**Personatges del cicle
contraposats:**
Ngwalezie / Ugula

Personatges meravellosos: lloro

Objectes meravellosos:

Temes principals:
persona responsable / persona irresponsable

Hi havia una vegada Ugula i Etundji, que és endevinaire. Aquests dos germans vivien junts, amb els seus pares Ndjambu i Ngwalezie, que és la bona. Vivien junts, sense problemes. Més tard, sempre la dona, per treballar molt, la pobra dona s'anava ja cansant dels seus treballs. Va emmalaltir i es va morir. Va quedar solament Ndjambu. Aleshores Ndjambu ja vivia també amb els seus fills. Ndjambu també va ammalaltir i es va morir. Van quedar Etundji i Ugula.

Aleshores, quan vivien allà, Ugula va rebre una carta. Allà a dintre tenia una invitació per a una festa que es celebrava en un altre poble. Aleshores Etundji va dir: *Escolta, Ugula, ¿tu què tens? - No tinc res, és una carta. - ¿Una carta de què? A veure, ensenya-me-la.* Per ser Etundji endevinaire, va calcular tot allò que era invitació, però el seu germà li anava amagant la invitació. I va dir: *Que no intentis sortir, si's plau, perquè hem quedat tots dos. Si tu surts, jo mateix no puc quedar-me aquí.* Ugula li va dir: *Ho sento molt, perquè no puc menysprear la meva invitació, ni gastar-la ni llançar-la. El pobre home ha patit per escriure-ho, o potser li va costar diners, però jo no puc quedar-me. - Et dic per favor, germà, que no intentis sortir a qualsevol lloc.*

Ugula va dir que *Vaig a sortir, si's plau. T'ho demano. O, si vols, ens n'anem plegats.* Etundji va dir que *No puc marxar. Aquesta és la nostra casa. Els nostre pare es va morir i la nostra mare també. El que hem de fer és cuidar la casa i tot el pati. Però, anar a les festes, si que no hi puc anar. Si tu hi vas, ja ho veuràs. Ja ho veuràs i ho veuràs. Jo no et puc demostrar ni et puc fer res; sinó que el meu pare, que és Ndjambu, que és bonament el teu pare, et demostraré i ell t'ensenyarà el que tu vols.* Ugula va dir que *Bah! Me'n vaig! A mi no m'interessa. Tu ets endevinaire, has d'endevinar el seu cos, no la meva vida. Interessa't en les teves coses, que et trobes allà assegut com un pobre. Però jo no vull estar-me així.* Va dir: *- Però tu m'amenaces d'aquesta manera. - Ho sento molt, ja ho veuràs.* Ugula va entrar a la cambra, es va començar a banyar, es va vestir i l'home va sortir.

Seriosament, Etundji es va aixecar i va anar a seure a la porta del davant. Va dir: *Germà meu, ho sento molt per tu, perquè tu et moriràs. Tu no arribaràs a aquella festa. Però si tu hi arribes, et ficaran allà: no hi haurà salvació ni ajuda. ¿Què passa? Va dir que Deixa'm en pau.* Ugula va marxar tranquil·lament. En arribar on estaven fent la festa, va entrar. El van rebre com a una persona. Més tard, no sé per on sortia un tipus d'aquells, el va agafar per la camisa.

Li va dir: *Escolta, Ugula: Tu, ¿què busques aquí? Tu, ¿què busques? Va dir: Però, ¿com? Deixa'm anar! El va deixar anar una mica. Ugula va marxar d'allà, va anar a un racó i va dir: Oh, si! He menyspreat el meu germanet. ¿Què és el que he fer? ¿Tornar, ara? Bah! ¿Per a què tornar? ¿Per a què tornar? A mi no m'interessa. El que m'ho porta, el maltracto aquí.*

Aleshores, en arribar la nit, Etundji va anar al llit. I va somiar el seu pare dient-li: *Fill meu! Per més que ets endevinaire, però vaig a deixar-te una cosa. El que et puc fer, el que et pot ajudar el dia de demà. Amb això la gent vindrà aquí, a viure amb tu i treballar amb tu. Però desgraciadament d'Ugula, aquest home té un delicte. I va cometre un delicte que a mi no m'ha agradat: ha fet un menyspreu contra la teva persona, però que vagi allà. Al mateix temps li va deixar com un llibret. Aleshores el llibret tenia lletres. Però el mal, Etundji no sabia llegir. Per veure el llibre, primerament el seu pare solia dir: Cal llegir, fill meu! Si tu no saps llegir, no sé com t'ho faràs. Etundji, per llegir, l'home no podia ni començar la primera lletra. Va començar a dir: Llibre, vull viure bé! El llibre li deia: Ho sento molt, fill meu. - Però, ¿qui diu «ho sento molt»? ¿El meu pare? - Va, ja és hora que vagis allà, home! Etundji va dir: Bé, el que he de fer és pensar-m'ho.*

[...] va sortir d'aquell poble. Va anar a l'altre poble i va trobar una noia. La va cridar. Li va dir: *Si's plau, t'estimo molt. La noia va dir: Jo també t'estimo. Van tornar junts al seu poble, el d'Etundji. La noia, que sabia llegir, li va començar a ensenyar lletra per lletra, li va començar a ensenyar. El tio tenia el llibre amagat. Aleshores li va començar a ensenyar primer l'abecedari, cantar fins a... va començar aleshores a barrejar paraules i a comprendre força. Aleshores Etundji va començar a demanar: Llibre!*

Però Ugula estava intranquil. En lloc de festa se li va ficar el cap per un altre lloc. Estaven allà contentament, doncs, la noia amb el seu Etundji, allà ballant cada dia. Més tard Etundji era ja un ric. Vivia bé. Ugula, ¿què va passar? Li van donar una surra, una bona pallissa, que el noi venia ja plorant, tremolant, tremolant. ¿Què passa? En arribar on era el seu germanet li va dir: *Ho sento molt, germà meu: ja no hi haurà manera ni solució per fer que t'aixequis. Tu ja ets mort. Ja ets un cadàver que ja no es pot arreglar. Solament cal portar-te a la tomba i que et vagi més bé allà.*

En arribar a la porta, Ugula va caure i es va morir. Va quedar Etundji. Per ser endevinaire, intel·ligent, es va quedar amb una noia en lloc de com el seu germà, que podia viure bé, es va quedar amb una noia que el va ajudar també en els estudis⁵⁰.

⁵⁰ Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 08/06/87.

Rondalla número 25

Grup: N (Ugula, 1)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS: situació inicial
allunyament
prohibició
transgressió
malifeta
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ugula, Ndjambu
donant:
auxiliar: Etundji, Ndjambu
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ugula
referent:

**Personatges del cicle
contraposats:**
Etundji / Ugula

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos: llibret

Temes principals:
morts / vius
oposició entre germans

Hi havia una vegada un home anomenat Ndjambu amb el seu fill Ugula. ¿Què va passar? Ugula vivia amb el seu pare Ndjambu. Aleshores Ndjambu va saber que en un altre poble deien els nois allà per treballar. Aleshores el noi no volia treballar, volia continuar els seus estudis. Ndjambu el va obligar a anar a treballar a la força, i el noi no ho va acceptar. Va dir: *Pare, si's plau: vull continuar els meus estudis.* El seu pare va dir: *Res de res.* Aleshores aquella gent, a l'altre poble, volien comprar gent també. ¿Què va passar? Ndjambu va preferir vendre el seu fill que una altra cosa, més que no pas estant amb ell.

Va cridar el seu fill. Va dir: *Bé, jo, el que faré és vendre't.* - *¿Per què?* - *Perquè tu no em serveixes gens. Tu vols solament els teus estudis. Et serviran el dia de demà, però a mi no. Exemple: em moro avui, no podré fer els teus menjars ni fer-te res. Per això t'obligo ara mateix a treballar, perquè el que puguis guanyar m'ajudis.* El noi va dir que *Pare, no ho accepto.* Va cridar uns dos senyors, van pujar i el van agafar, el van lligar i el van portar a un senyor que era un comerciant. Aleshores l'home va preferir comprar el fill aquell, Ugula, i el va portar al seu poble. Ndjambu allà tranquil·lament, tranquil·lament, tranquil·lament...

¿Què va passar? Quan va arribar allà, l'home, aquell mateix que va comprar Ugula, no volia que Ugula treballi, sinó que continuï amb els seus estudis. El noi va continuar els seus estudis fins que va agafar beca i va anar a l'exterior. Ja era un senyor, un doctorat. Aleshores el noi va tornar on era el seu, l'home que el va comprar. Ell vivia allà a pler, com un gran senyor que tenia béns. El noi es va casar amb una dona. Aleshores aquella, la seva dona, li va preguntar: *Però, ¿on és el teu pare? ¿Aquest és el teu pare?* Va dir: *No, no és el meu pare: el meu pare no m'estimava. I em penso que fa molt de temps que es va morir.* La noia va dir: *Bé, ens casarem i viurem així.* L'home va dir: *D'acord.*

Ja vivien, ja vivien, ja vivien... El noi va dir: *Bé, el que he de fer... Aquest no és el meu poble. He de tornar a veure si encara és viu el meu pare.* Quan van anar a aquell home que el va comprar va dir que *No res.* ¿Per què vols veure el teu pare? El teu pare ja no t'estimava. Per això et va vendre. Tu, ¿[...] el teu pare? Però si te'n vas, t'ho juro seriosament, buscaré manera de matar-te. El noi va dir: *Bé, el meu pare és el meu pare. Encara que tu em vas comprar, però el meu pare és el meu pare. Ell va patir amb mi, però tu fins avui no has patit amb mi. Sinó que menjo; però abans de menjar he de realitzar una feina, he de fer tal cosa.*

El noi va dir que *Bé, jo m'estimo més morir-me que no pas deixar de veure el meu pare*. A la nit, el noi va preparar les coses amb la seva xicota. Es van escapar per la finestra, van marxar corrent. Van marxar corrent. A l'instant van trobar un cavall. Hi van muntar fins arribar on era el poble del seu pare. Van arribar-hi.

L'home, a la matinada, va veure que estava sense res. Va buscar manera de trobar el noi, no podia, va anar on un medecinaire. Aleshores li va dir que *El noi que jo tenia a casa es va escapar. I no sé què és el que he de fer*. Li va dir: *Tu, ¿què vols? ¿Que jo parli amb el noi?* Li va dir: *Mata'l, perquè ja no tornarà*. Aleshores el medecinaire no tenia culpa, va matar el noi.

Per això pregunten: *O bé l'home que va comprar el noi, o bé Ndjambu, que és el seu pare, ¿qui en tenia culpa?* I allà, ningú no sabia qui en tenia culpa, si és el pare que va vendre el seu fill o si és el mateix home que el va comprar, que va matar el pobre noi. Fins ara no se sap qui en tenia culpa⁵¹.

⁵¹ Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 16/06/87.

Rondalla número 26

Grup: N (Ugula, 1)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS: situació inicial
prohibició
transgressió
interrogatori
informació
complicitat
malifeta
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
persecució

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ugula
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ndjambu
referent:

**Personatges del cicle
contraposats:**
Ugula / Ndjambu

Personatges meravellosos:
medecinaire

Objectes meravellosos:

Temes principals:
pares / fills
treball / estudis
llibertat / esclavatge

Hi havia una vegada... Un home tenia una dona. Aleshores vivien en un poblat molt llunyà. I com que la dona era molt gandula, no podia cultivar perquè pugui menjar amb el seu marit i els seus fills. Aleshores el que feia era sortir de casa i anar buscant menjar pel bosc. Un dia va sortir i va marxar a buscar menjar. Va deixar el seu marit i la nena. Va caminar per tot el bosc, va trobar una finca molt grossa, enorme. Aleshores ella va dir: *Em moria de gana. Com que aquí hi havia una finca que podia menjar i alimentar la meva família!* Aleshores ella va començar a treure d'allà menjar. Va omplir una cistella, ho va preparar i va donar menjar al seu marit i a la seva nena.

I el marit li pregunta: *D'on has tret això?* Ella diu: *Ho he trobat per allà, pel bosc.* Aleshores, així anava fent successivament. Fins que un dia va poder treure el menjar aquest i la bruixa del bosc la va trobar traient-li el seu menjar. Li va dir: *O sigui que la persona que estic buscant, que m'està traient o robant el menjar cada dia, ets tu. Ara mateix et mataré.* Va treure les ungles i les dents per mossegar-la, per matarla. Ella va començar a pregar: *Si's plau, no em matis. Si's plau, no em matis. Deixa'm emportar aquest menjar i demà et portaré la meva nena.* Aleshores la bruixa li diu: *¿De veritat que portaràs aquella nena?* Ella va dir: *Sí.* Aleshores la va deixar marxar amb la cistella del menjar.

L'endemà ella va portar la nena, la va lliurar a la bruixa. Ella es va emportar la nena i la bruixa li va regalar tota la finca i li va dir: *Aquí et deixo la finca de menjar. Tu et pots menjar aquest menjar, però aprèn a cultivar per poder menjar amb la teva família tranquil·lament. Així no hauràs de regalar tots els fills que tindràs.* Aleshores la dona va marxar. El seu marit li pregunta: *Aleshores, ¿has portat menjar? ¿I la nena?* Diu: *La nena la vaig deixar per allà, i jo anava traient menjar i no sé per on ha marxat. Se m'ha perdut en el bosc.* El marit allà trist estava, però pensant en la seva filla. Encara que menjant bé, però pensava: *Però, ¿on aquesta dona m'ha deixat la nena?* Cada vegada li demanava i ella no donava cap explicació bona.

Aleshores la bruixa es va emportar la nena. Així, abans ja tenia una altra nena així treta d'una altra dona. I amb la que va arribar aquell dia ja eren dues nenes. Van viure al mateix lloc. Així la dona, en quedar-se, va poder tenir un altre fill. El fill, en ser gran, va dir: *Com que estem aquí sols, jo he de sortir a buscar una dona. També m'ha arribat el moment de casar-me.*

Aleshores la seva mare li va preparar menjar, el seu pare li va donar un bastó. Diu: *Fill meu, vés-te'n amb Déu. Però si alguna cosa et troba pel camí, algun perill, aquest bastó t'ajudarà.* El noi va sortir en cerca d'una xicota. Va caminar, va caminar pel bosc dies, nits, molt de temps. Aleshores va trobar una caseta al mig del bosc. Dues noies. I les noies, en veure que s'atansava alguna persona, es van escapar dintre de la casa. Ell es va acostar a la casa i els va dir: *¿Per què us escapeu de mi? Jo no sóc una persona estranya. És que estic buscant una xicota, si és que entre vosaltres alguna em pot estimar.*

Aleshores elles no van tenir res per dir-li. Solament: *Tu mateix, com a home, has d'elegir la dona que prefereixes.* I el noi, el que va fer, va poder triar precisament la seva germana com a xicota. Quan va venir la bruixa, els pregunta: *¿Qui és aquest noi que està aquí?* Aleshores elles van dir: *És un noi que va venir buscant dona.* I la bruixa li va dir: *Aleshores, entre aquestes dues noies, ¿quina prefereixes?* El noi va assenyalar la dona que preferia, com que era la seva pròpia germana.

I els nois van estar molt de temps vivint plegats. Com que la germana i l'altra companya estaven ja acostumades, no acceptaven dormir separades. La noia i l'altra preferien dormir tots tres amb el noi al mateix llit. Però, cada vegada, la bruixa li deia: *Però, ¿per què vols dormir amb l'altra si és que ja saps bé que ella ja té un marit?* La van convèncer, i l'altra va poder sortir i viure, dormir en un altre llit separat dels altres.

Aleshores, a la nit, quan anaven a dormir, aleshores, quan el noi estava ja que volia tocar la noia, saltava un ratolí, venia, li deia: *No la toquis, no la toquis, que és la teva germana.* El noi quedava sorprès i deia: *Però, això, ¿què vol dir?* Ho deixava estar. Un altre moment, quan la noia intentava tocar el noi, li deia: *No el toquis, no el toquis, que és el teu germà.* - Però, ¿com? Aleshores estaven però preocupats. I llavors el noi pregunta a la noia: *Però, ¿qui són els teus pares?* Aleshores la noia va poder remarcar al seu germà tot el que li havia passat, que la seva mare l'havia regalat a la bruixa pel menjar. Aleshores el noi va dir també: *Aquests també són els meus pares. Aleshores et portaré amb ells. ¿Ho vols?* Va dir: *Si.* - I, ¿com podem enganyar aquesta bruixa perquè puguem sortir d'aquí? Va dir la noia: *Ja ho intentarem.*

Van poder-ho intentar de tota manera. El noi va dir: *Volia menjar llagostins.* La noia i l'altra companya van sortir al bosc, a un riu, van anar a pescar i després ho van portar i ho van preparar. Aleshores, el dia que van decidir marxar de casa van enganyar l'altra noia. Li van dir: *Tu, ves a entrapar llagostins per al xicot. Així, quan els portis ja cuinaré.* L'altra noia que surt per anar a pescar, els dos que decideixen marxar. Quan marxen, l'altra s'adona que alguna cosa ha de passar a casa. Arriba corrent i troba que a casa ja no hi ha ningú.

Comença a cridar, plorar, plorar, cridar, cridar-los, cridar-los... Des de molt lluny, ja la veien venir cridant. Aleshores van decidir esperar-la. Els diu: *Però, ¿com és que marxeu i em deixeu, si és que m'he acostumat a estar amb tu molt de temps, dormim al mateix llit, mengem el mateix menjar, i ara tu marxes i em deixes?* Van dir: *Bé, vine amb nosaltres. Tots tres en el camí. La bruixa estava pel bosc, a fer les seves finques. Quan va tornar la bruixa, va trobar la casa buida: Vaja, el noi aquell m'ha passat de llest! O sigui que vol casar-se amb una dona i se n'emporta dues! Ni dot, ni noces, ni res! Ara em veurà!*

La bruixa, que comença a volar, a volar, a volar, a seguir-los. Aleshores, quan ella estava amunt, ella els veia allà, lluny tots tres, diu: *Ara els vaig a matar tots!* Quan el noi veia que la bruixa s'atansava, les altres ja estaven plorant i cridant que *Compte, ara morirem!* El noi va treure el seu bastó, el va posar així i es va posar una gran paret de pedres. La bruixa no la va poder travessar. Aleshores van marxar i van arribar a casa. Els pares, tots contents.

I els van dir: *Aleshores, ¿has portat dues dones?* Va dir: *No.* I li van dir: *Aleshores, ¿qui és la dona que has portat?* Diu: *Ni l'una ni l'altra, cap no és la meva dona. Una és la meva germana carnal i l'altra és la companya de la meva germana; però la tindrè també com una germana. O sigui que vas vendre una filla per qüestió de menjar! ¿No podies cultivar per mantenir la teva família? De manera que ara el meu pare ha de decidir el que ha de fer amb tu, perquè tu ets una dona dolenta.*

Aleshores el pare, van poder treure la mare de casa. Es van quedar els tres fills i el pare.

I la rondalla s'ha acabat⁵².

⁵² Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 26.

Explicada per Francisca Oko Tango, 26/10/86.

Rondalla número 27

Grup: N (Ugula, 2)

Personatge principal: (Ugula)

FUNCIONS: situació inicial
allunyament
(prohibició)
(transgressió)
interrogatori
informació
complicitat
malifeta
mediació
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada
persecució
auxili

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: (Ugula)
donant: (Ndjambu)
auxiliar: (Ndjambu)
personatge buscat: (Ilombe)
mandatari:
heroi fals:
agressor: (Ngwalezie)
referent:

**Personatges del cicle
contraposats:**

(Ugula) / (Ngwalezie) / (Ndjambu)

Personatges meravellosos: ratolí

Objectes meravellosos: bastó

Temes principals:

dona adient / dona descuidada
casats / solters
amor fraternal

Hi havia una vegada... també apareix Ndjambu amb la seva dona Ngwalezie. Aleshores tenien sistema que els homes, com que no hi havia treball ni especialitat allà, aleshores Ndjambu es quedava amb la seva dona. I, ¿què feia la dona? Anava als rius; als rius es preparen petits rierols, agafen algunes branques i fang; aleshores en fan un rotllo i agafen una palangana i comencen a treure l'aigua que hi ha a dintre, aleshores alguns peixets i llagostes que queden allà, aleshores ja ho agafen per portar-ho a casa i cuinar-ho.

Bé. Ngwalezie va pensar un dia: *Jo, ¿què faré? Avui no tenim res per menjar a casa.* La pobra dona se'n va anar, va matar i va tornar a casa. No va passar un altre dia, doncs ja va agafar l'embaràs. Va donar a llum una noia que es diu Ilombe, «Ilomba ia Ndjambu», que és Ilombe de Ndjambu. La pobra dona ja tenia ja allà els seus treballs. Aleshores va dir: *Avui també he d'anar a la pesca de la manera que jo ho faig.* Va agafar la seva filla, la va carregar, se'n va anar al riu, i allà no podia treballar amb la seva filla a l'esquena, aleshores la va deixar a terra i ella es va allargar uns cinc o deu metres així i feia la seva feina.

Llavors va venir una fantasma, una dona, aleshores va agafar la pobra filla, se la va emportar. Ngwalezie treballava, treballava, sense adonar-se'n. En mirar la seva filla, ja no la veia: *Déu meu, ¿què és el que ha passat? ¿Què faré, i què explicaré al meu marit?* La pobra dona ja anava plorant. Va tornar a casa. Ndjambu li va preguntar, li va explicar tot allò. L'home, ¿què farà? Perquè solament la tenia a ella mateixa, es va aguantar.

Van passar uns dos anys, va agafar un altre embaràs. Va donar a llum un noi. L'home ja anava creixent, creixent. Després el noi va preguntar a la seva mare: *Mare, ¿no tinc germana?* Li va dir: *Tenies una germana.* - *I, ¿on és ella?* Va començar a explicar-li: *Quan vaig anar a la pesca que fem, aleshores vaig deixar la teva germana a terra dormint i no sé el que va passar, si és una fantasma o què, va agafar la teva germana, se la va emportar.* - *Mare, no sé el que he de fer ara. Penso que buscaré manera d'anar a retirar la meva germana.* La seva mare li va preguntar: *¿De quina manera?* - *Mare, espera't.*

El pobre noi es va aixecar, va anar on una medecinaire⁵³ que es diu Totiya. Va arribar-hi. Li va dir: *No hi ha manera*. Li va explicar tot allò. Aquella dona li va preparar tot el que aquella dona coneixia, perquè també aquella dona coneixia el que va passar. Ja sabia que era una dona fantasma qui se la va emportar. Aleshores li va donar tot el que ella sabia. Li va explicar: *Quan te'n vagis, arribaràs a un poble. En aquest poble no et poden permetre que tu hi entris. Però, amb aquest medicament, abans d'arribar a aquell poble cal tirar-ne a terra. Aleshores hi entraràs. Trobaràs la teva germana i aquella dona. Si et pregunten, tu has de dir que tu vens en cerca de casament. ¿D'acord? - Sí.*

- *I abans que res: quan buscaràs manera de portar la teva germana, aquesta medicina que et dono, cal tirar saliva dintre d'una palangana; aleshores hi poses unes tres gotes d'aigua més aquesta fulla, et serviran quan escaparàs amb la teva germana, aquesta fulla i la saliva parlaran com la teva germana. Aleshores aquella dona, perquè abans que descobreixi que heu sortit, seria molt tard. ¿D'acord? L'home ho va acceptar.*

L'home anava caminant, caminant, caminant, caminant, fins arribar al poble. Va tirar la fulla, va entrar-hi, va saludar, aleshores ja feliços. Aquella dona li va preguntar: *Tu, ¿què vens a fer aquí? Aquest poble no permet l'entrada aquí. - No, és que he vingut per casar-me. Aleshores gràcies que en aquesta casa he trobat aquesta noia, m'hi vull casar. - ¿T'hi vols casar? - Sí. Bé. Ho va preguntar a la noia, la noia ho va acceptar. Estaven allà tranquil·lament. Una nit d'aquelles, van anar al llit. Aleshores la noia va agafar l'home pel cap. L'home li va treure la mà. Li va agafar la cintura, li va treure la mà: *Però, marit meu, ¿què et passa? Li va dir: No. ¿Tu no saps que ets la meva germana? - ¿La meva germana? ¿Que jo sóc la teva germana? - Sí, ets la meva germana. ¿No t'adones que tu i aquesta dona no parleu el mateix idioma, ni el mateix color no teniu? - Sí.**

Li va explicar tot allò que va passar amb la seva mare. La noia ho va acceptar. Va dir: *Bé. I, ¿quina manera farem? Aquesta dona és terrible i aquí, al costat d'aquesta casa té tres cavalls: xocolata, blanc i negre. I així, perquè el cavall blanc corre molt, buscarem manera d'agafar-lo. Bé. Aleshores es va fer de matinada. Aquella dona va marxar a la seva finca, va venir, va preparar menjar, van menjar, va arribar la nit, se'n van anar al llit. L'home va pensar, va agafar la palangana, les fulles i les salives, va fer de la manera que li va ensenyar el medecinaire. Va dir: *Bé. I ara, noia, ¿com hem de fer ara pel cavall? La noia va agafar la clau, van anar-hi, van obrir.**

Aleshores, en lloc d'agafar el cavall blanc van agafar el negre. Van sortir, van muntar, corrent. Anaven corrent, corrent, corrent, corrent, corrent, corrent, corrent...

⁵³ Una medecinaire, Totiya és dona. Es tracta d'una confusió de l'informador, que ell mateix va esmenar a les frases següents.

A la matinada, aquella dona: *Bé, però, ¿per què la meva filla no es desperta a aquesta hora? Malgrat que ella a les sis es desperta! Va començar a cridar: Ilombe! Ilombe! Ilombe! Va dir: Mare, estic una mica malalta. - I, ¿què et passa? ¿No t'aixeques? - Espera't un moment, m'aixecaré ara. Contesten la saliva i les fulles.*

Bé. La dona estava allà, treballant, treballant. Ilombe amb el seu germà ja no estava a prop, a uns tants quilòmetres. [...] va dir: Oh! Però, ¿què hem fet? Germana, malgrat que en lloc d'agafar el blanc hem agafat el negre, ¿què és el que farem? Jo sé el que faig: tinc medicament que l'he d'utilitzar.

Aquella dona va tornar a cridar. Va contestar la saliva. Eh! En aquesta hora, ja han arribat les deu! Aquella dona va espatllar la porta, va entrar. Va trobar solament palangana: Ja ho sabia. Va obrir la porta d'aquella casa, va trobar el cavall blanc: Gràcies que han deixat el cavall blanc. Va muntar aquella dona, corrent, perseguint, perseguint aquella gent, perseguint-los, perseguint-los. En mirar enrera la noia, ja veia com venia aquella dimoniota. Va dir: Germà, no sé què és el que hem de fer ara. Va dir : Germana, no et preocupis.

La dona es va convertir en un arbre; el cavall, doncs es va convertir en un ocell; el germà es va convertir, doncs en la mar. L'ocell estava allà, estava allà, estava allà, estava allà, va venir aquella dona, li va preguntar: Escolta, escolta, tu, ocell: ¿No has vist aquí passar un germà amb la germana aquí, amb un cavall negre? L'ocell no li feia cas. Tranquil·lament, tranquil·lament. Jo et pregunto. ¿Què et passa? ¿Ets boig o què? Aquella dona va tornar. En uns cinc quilòmetres, doncs ja es va convertir ja en persona.

Van muntar en el cavall. Anaven en el cavall, el cavall, ja no tenien què fer. Pegava el cavall: Vinga, camina, vinga! Aquella dona, en mirar enrera: Oh! Allà van! Vinga! Dóna volta ja, perseguint-los, perseguint-los. Va mirar enrera la noia: Ah, Déu meu! Ha tornat més. L'home li va dir que No et preocupis. Pum! El cavall es va convertir en mar; la dona, doncs en teranyina; l'home, en un mateix home. Va començar a tirar-lo: Escolta, tu, senyor: ¿No has vist aquí passar una dona i l'home? Oh! Sense adonar-se'n, ni que li vol contestar. Si no, et pegaré bufetades. Tu, ¿no em sents? No li feia cas. Va tornar ja la dona. I en uns cinc quilòmetres o més, ja es va convertir més en persona.

Ja anaven caminant, caminant, caminant, caminant. En mirar enrera aquella dona, ja els veia com anaven: Aquesta vegada, ja no hi ha broma. Jo mataré aquesta gent. Ja venia corrent, volant. Oh! Aquí ve aquesta dona! -va dir la noia.

L'home va dir que No et preocupis. El cavall es va convertir ja en una església; l'home, el capellà; la dona, doncs fidels. El pare deia: Pare nostre que esteu en el cel... - Escolta, tu, pare, tu, capellà, ¿no em sents? ¿Aquí han passat dues persones?

No li feia cas, solament deia el Pare nostre. *Escolta, ¿no m'entens o què?* La pobra dona es va cansar de parlar, va tornar ja. Una altra vegada es va convertir en persona amb el seu cavall ja, amb la seva dona allà.

Anaven corrent, corrent, corrent, corrent, corrent... Aquella dona va mirar enrera, ja hi anava: *Aquesta vegada, ho juro, no hi ha manera. He de matar aquest gent perquè me n'he cansat ja.* Aquella dona anava corrent, volant, volant, volant, volant, volant... l'home va pensar: *Oh! Jo no sé què fer ara. Ja ens falten solament dos quilòmetres per arribar a casa.* Va pensar, va mirar enrera. Solament un gran riu que aquella dona no podia passar. Va dir: *Fill, gràcies. ¿I què? Que no matis, ni fastiguegis ni maltractis la meva filla. Porta-la i que la cuidis bé. Tindreu més fills i més filles feliços per a vostès.*

L'home va agafar la seva germana, van pujar, van arribar al poblat, gran festa. Va dir: *Mare, ¿has vist?* La seva mare va dir: *Gràcies, fill meu.* La filla li van ensenyar on a dalt, doncs un gran pis. Ja vivien allà feliços, vint i així. Aleshores Ngwalezie, el seu fill, Ndjambu i la filla es van quedar contents en aquell pis⁵⁴.

⁵⁴ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 25.

Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 14/11/86.

Rondalla número 28

Grup: N (Ugula, 2)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS: situació inicial
allunyament
(prohibició)
(transgressió)
engany
complicitat
malifeta
mediació
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
victòria
reparació
tornada
persecució
auxili

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: (Ugula)
donant: Totiya
auxiliar:
personatge buscat: Ilombe
mandatari: (Ngwalezie)
heroi fals:
agressor:
referent: Ngwalezie, Ndjambu

**Personatges del cicle
contraposats:**
Ugula / Ngwalezie

Personatges meravellosos: cavall
blanc

Objectes meravellosos:

Temes principals:
mare / fill
morts / vius
amor fraternal

Hi havia una vegada... en aquesta rondalla apareix Ndjambu amb el seu fill Ugula. Aleshores els homes es dedicaven a la finca com en la manera que ho fan. Va pensar Ndjambu que *Intentaré anar a fer la meva finca en un gran bosc que hi ha allà. Allà tindrem millor més menjar i aliment.* Van anar allà amb el seu fill i la seva dona, Ngwalezie de sempre. Van començar a desbrossar la finca. Van tornar a casa.

L'endemà també, amb el mateix treball, van tornar a casa. I també apareix el senyor «Estrella». Va dir: *Però, ¿qui prepara la seva finca aquí? ¿Aquesta gent no sap que aquest bosc és nostre? Doncs, els homes, ¿què feien? Agafaven les herbes tallades i les anaven aixecant a la finca. Els arbres, posant-los a la finca. Tot ple de bosc. L'endemà el Sr. Ndjambu se'n va anar. Ja veia solament el petit camí: Però, ¿qui fa aquesta meravella? Malgrat que nosaltres desbrossant, i ells posant l'herba, aixecant arbres!*

No va passar res, van començar a desbrossar una altra vegada. Desbrossant, desbrossant, desbrossant, fins arribar al mig. Van tornar a casa. L'home amb la seva feina, el senyor Estrella. En arribar: *Però, aquesta gent, quin atrevit que tenen! Va començar a aixecar els arbres i les herbes, tot ple de bosc. L'endemà, el senyor Ndjambu se'n va anar: Però, ¿què és el que passa? Va començar a desbrossar. Va tornar a casa.*

Bé. Va dir aquesta vegada: *Em penso que ho fan a la nit. I jo, avui, he d'intentar anar a la meva finca. I la gent que ho fan, els he de fer alguna cosa. Va preparar la seva llança, va cridar el seu fill, se n'hi van anar, es van amagar en el bosc. El senyor Estrella venia amb la seva banda; i van començar a aixecar els arbres: Oh, aixequen-los, vinga, vinga, aixequen-los! L'home va mirar: Aquest és el cap. Perquè sempre, en una guerra, si és que mates el promotor de l'assumpte, com el cap, aleshores tot això queda acabat. I, així, he de procurar matar el mateix cap.*

Va tirar la llança. La llança va agafar aquell home en el cor. Va caure. Va començar a cridar: *Oh, oh, oh, oh, oh! Socors, socors, socors!* Tots es van escapar. Solament dos van intentar, van agafar aquell home, el van portar al seu poble. I era un poble dels fantasmes. El van portar allà. L'home va dir: *Aquesta vegada sí que me'n vaig content.* Es van emportar també la llança. L'home no podia enfrontar, d'anar a mirar la seva cara, perquè tenia la seva patrulla. Van tornar a casa. Va explicar a la seva dona el que ha passat.

Bé. El fill va dir: *Jo, pare, ho sento molt per la meva llança. No la puc deixar. Jo he de buscar manera d'anar a retirar la meva llança. - Fill, que no ho provis. Aquell poble és terrible. - Ah, pare, deixa'm! Jo sé el que faig. Prepareu-me solament menjar. Veureu i us demostrare el meu ideal. Li van preparar menjar. L'home anava caminant, caminant, caminant, caminant, caminant, va arribar a un riu. Aleshores es va ficar en un caic, va començar a remar fins a l'altra banda.*

En trobar-se a l'altra banda, l'home va pensar: *El que he de fer és plorar pel nom d'aquell cap. Si és que ploro, es pensaran que seria un de la seva família, que són del poble on vivia aquell home. Va començar a plorar: Oh, Déu meu! Oh, Déu meu! Oh, Déu meu! És el meu oncle qui han mort! Oh, Déu meu, han matat el meu oncle! Oh, Déu meu, han matat el meu oncle! La gent del poble: Com! Aquest soroll no és el so d'un fantasma. Seria una persona que ve al poblat! Potser han sentit l'assumpte. I es penedeix o lamenta potser el cas del seu oncle. Diu que el seu oncle, el seu oncle.*

La gent venia, fantasmes: *Calma't, fill! - Calma't, fill! - Calma't, fill! - Calma't, fill! - Calma't, fill! - Calma't, fill! El noi no res, es pegava el cos a terra, saltant: Déu meu, Déu meu, Déu meu, Déu meu! - Subjecteu-lo, subjecteu-lo! Aleshores van prendre seient: ¿Què passa? Va dir: Jo, quan vaig ser al poble, vaig saber que el meu oncle l'han mort. I aleshores la meva mare m'ha enviat que la llança que van llançar al meu oncle, que me la donin. Aleshores ella buscarà manera de fer venjança a aquella persona que li va llançar. - Oh, fill, no hi ha de què preocupar-se, seu. - No res, no vull saber-ho. ¿Qui va matar el meu oncle? - Fill, calma't, calma't, aleshores. - No hi ha de què. Amb la meva gràcia m'emportaré la llança. ¿D'acord? - Sí.*

Després, en aquell poblat hi havia un noi allà assegut, que sempre portava la seva escombreta i la pegava al cos; perquè entre les mosques i els mosquits l'anaven picant. Estava allà assegut. Aleshores el noi va agafar la llança. Va dir: *Vaig a buscar manera de matar alguns animals perquè a veure si la gent poden menjar. Va agafar la llança aquella. Anaven a la seva trampa. Quan va veure l'antílop, va tirar la llança i va dir: Aquesta llança, llança aquest animal de la manera que el meu pare va llançar aquell home!*

Després el noi aquell se'n va enterar. Va dir: *Senyors, aquell noi deia: «que llança aquest antílop de la manera que el seu pare va llançar el nostre cap!» - Eh, tu, calla! Aquest noi no pot ser això. ¿Tu no veies la manera com venia plorant? Van començar a pegar el pobre noi: bum, bum, bum, bum! Home, deixeu-lo, deixeu-lo! Aleshores el noi va entrar l'animal a la casa, el van cuinar ja. Després el noi va dir: Bé. Jo intentaré tornar al poblat. Li van donar la llança, l'anaven acompanyant fins arribar al riu.*

I els fantasmes tenen manera que no poden passar un riu. I tenien el seu camí especial, però era a tants quilòmetres per arribar al poblat. Aleshores el noi va arribar al riu, va veure el seu caic, va començar a remar fins arribar a l'altra banda. Va començar a dir: *Idiotes sou! Hem guanyat! Jo us enganyo!* Deia: *Ah!* El noi deia: *Ah! ¿Sentiu el que diu aquell noi? Quan jo us deia que el noi aquell deia aquella paraula i no em voleu acceptar!* Van començar a córrer amb la llança per atacar aquell noi. El noi estava ja a l'altra banda del riu. Ja corrent, corrent, corrent, no podien passar aquell riu. Doncs van tornar: *Fill, vine! Tindràs més vida i viuràs feliç!*

Aleshores el noi va arribar a casa seva, va ensenyar la llança a la seva mare i al seu pare: *Fill, que terrible que ets! Que meravellós! Quin miracle que has fet!* Va començar a explicar a la seva mare tot el que passava, que anava enganyant la gent, que anava plorant, que era el seu oncle, fins que va arribar, el van rebre bé, quan els va enganyar, tot això, *I així vaig actuar jo en el perill que anava jo.*

Aleshores la rondalla ja s'ha acabat⁵⁵.

⁵⁵ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 23.

Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 13/11/86.

Rondalla número 29

Grup: N (Ugula, 3)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS : situació inicial

- allunyament
- informació
- complicitat
- malifeta
- mediació
- principi de l'acció contrària
- partença
- desplaçament
- combat
- victòria
- reparació
- tornada

- mancança
- principi de l'acció contrària
- partença
- desplaçament
- combat
- victòria
- reparació
- tornada
- persecució
- auxili

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ugula
donant:
auxiliar: Ndjambu
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent:

Personatges del cicle
contraposats:

Personatges meravellosos:

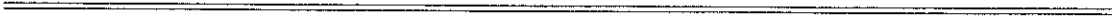
Objectes meravellosos:

Temes principals:

morts / vius

animals / persones

adults / infants

Hi havia una vegada... En un poble vivia una dona que estava embarassada i ningú no coneixia el seu marit. El dia del part, aquella dona va donar a llum primerament un matxet, seguit d'una llança, una destrai i, finalment, un fill. Tota la gent d'aquell poble patia gana, malgrat de tant que treballaven les finques, però no en treien res de gros perquè tot s'ho menjaven els animals. Aquests animals estaven encapçalats per un senglar anomenat «Grabande».

El fill que havia nascut en aquell poble va començar a créixer. I a mesura que creixia el seu matxet s'anava esmolant per sí sol, igual que la llança i la destrai. Quan el fill es va fer gran va començar a desbrossar finca; portava el seu matxet i el deixava, el mateix matxet anava tallant l'herba. El mateix que per tombar grans arbres deixava la seva destrai i la mateixa destrai anava també tallant els arbres.

Va continuar vivint així. Quan sortia a la caça portava la llança; i la mateixa llança sabia que en tal punt hi havia animals. Hi anava i penetrava en diversos animals. El noi va començar a fer una nova vida i tot el que feia resultava per a la gent miraculós. Molts que tenien dubte començaven a acceptar el que el noi deia. Ell va afirmar que en aquell bosc hi havia un senglar que encapçalava tots els grups d'animals que a les hores nocturnes anaven caminant per totes les finques, arrencant les plantacions i aprofitant la collita.

Aquell va dir un dia que va tornar la seva mare de la finca i en arribar a casa no va portar res, el seu fill li va demanar: *I, ¿què menjarem avui?* I ella va dir: *No ho sé. He trobat que a la finca havien arrencat tot el que estava plantat. M'he adonat que han estat allà els senglars, perquè la seva manera d'arrencar la terra és diferent d'altres animals: diversos animals ho fan amb les potes, però el senglar ho fa amb la seva boca.* Aleshores el noi va preparar la seva llança, alguna cosa de menjar, i a la nit va anar al bosc.

Es va amagar a una banda de la finca i no va veure res. Ho va fer tres vegades i no veia res. Com que aquells animals ja no tornaven a aquella finca perquè s'havien acabat tot el que hi havia. El noi va començar a desbrossar-ne una altra de nova. Després de desbrossar va tombar els arbres i l'endemà al matí, que la seva mare hi anava per començar a plantar-hi, va veure que els arbres estaven aixecats una altra vegada.

Va tornar a casa i ho va explicar al seu fill. El seu fill va dir que això era impossible, que un arbre tombat no es pot aixecar una altra vegada. El que sí, poden créixer algunes branques fins arribar a ser grans arbres una altra vegada; però el que està tombat no es pot tornar a aixecar. El noi va anar al bosc acompanyat de la seva mare i va veure que tots els arbres que havia tallat estaven aixecats. Van tornar a casa. Ell va reunir la gent del poble perquè anessin allà, i ningú no acceptava perquè tenien molta por.

Però ell se'n va anar sol. En arribar al bosc, no va veure tampoc res. Va tornar a casa. L'endemà al matí va tallar els arbres. I després de tallar-los es va quedar allà al bosc, esperant la nit. A mesura que el dia s'anava fent fosc, ell preparava un lloc per amagar-se. Quan va arribar ja la nit, ell es va quedar en aquell lloc, amagat. En poca estona va començar a sentir sorolls com si arribessin gent parlant. Com que era un ramat molt gran de porcs encapçalat pel famós porc Grabande.

Van arribar allà i venien dient i tirant un medicament: *Ells tallant els arbres, nosaltres posant-los dempeus una altra vegada. Ells tallant els arbres, nosaltres posant-los dempeus una altra vegada. Ells tallant els arbres, nosaltres posant-los dempeus una altra vegada.* Venien dient aquestes paraules contínuament; i a mesura que deien les paraules tirant el medicament, els arbres s'anaven aixecant. El noi va veure això i es va acostar una mica més cap al ramat de porcs. En tirar la llança al porc que encapçalava el grup, la llança el va tocar i no va arribar a travessar-lo en dues parts. Però aquell animal, juntament amb els altres, van córrer emportant-se'n la llança amb ells.

El noi va tornar a casa seva i l'endemà va reunir la gent del poble. Es van ficar per tot el bosc buscant a veure si trobarien aquell porc mort per alguna banda, i no. Van passar uns quants dies i el noi va anar a un vell que vivia solet en el bosc i li va preguntar: *Ancià, ¿què és el que jo faria per resoldre aquest problema?* I l'home li va dir: *Les coses d'avui us molesten perquè no voleu tractar amb els grans. Sempre dieu que el nostre temps ha passat i han de passar totes les nostres coses. És veritat, però cal anar amb compte perquè tenim moltes coses en el record.* Aquell vell li va explicar el camí que havia de seguir per arribar a aquell poble. Li va donar un cavall blanc i li va dir que portés tres bosses grosses: una plena de carbasses, una altra plena de cacauet i una altra plena de blat de moro.

El noi va anar a casa seva i la seva mare li va preparar aquestes coses. Va començar a caminar a poc a poquet. Va passar uns quants dies de camí fins que va arribar al poble on anava a buscar el porc. Quan va arribar a aquell poble, aquell porc era allà com a persona. Doncs va trobar que la gent estaven allà tristos, perquè era la mort del que manava al lloc, el porc anomenat Grabande.

El noi, quan s'apropava al poble segons el que li va dir el vell, va començar a plorar: *Oh, Déu meu, oh, Déu meu! Com em quedo ja a la vida! El meu pare és mort, jo era el seu únic fill! Ell és mort ara i em quedo sol!* La gent van sortir de la casa corrent i van anar a buscar el noi, calmant-lo que no continuï plorant. És el que passa sempre a la vida. El noi va entrar a la casa i tots li tenien molta estimació, pensant-se que era el fill del seu cap. A la casa que van deixar al noi viure, hi havia dues persones allà: un cec i un tartamut. El mut solament s'hi veia, i no hi sentia, tampoc no parlava; i el cec hi sentia i parlava, però no s'hi veia.

Van fer tot el que va passar allà i van presentar al noi la llança que havia mort el seu pare. Com que no era el seu pare, sinó que la llança sí que era seva i és ell qui va matar aquest home. Aleshores el noi va demanar que li donessin la llança perquè anés a buscar carn⁵⁶, perquè la gent que eren allà no tenien res per menjar. Li van donar la llança i ell va començar a anar al bosc. Uns van sortir i van dir: *¿Per què aquest ha de portar la llança?* I ell va dir: *Jo sóc fill d'aquest que està en pau descansi. I no es pot celebrar aquesta defunció sense aliment. Aquest és el nostre costum.* La gent ho van acceptar.

Ell va anar al bosc i l'acompanyaven el mut i el cec. I quan el noi llançava un animal, tirava la llança vers un animal, deia: *Tan debò, si no vaig ser jo qui va matar Grabande!* La primera vegada que ho va dir no se'n van adonar. La segona vegada, el cec, que hi sentia, ho va sentir i va dir al mut: *Aquest noi diu que és ell qui va matar Grabande!* El mut li va dir: *Calla, home. ¿Com, aquest noi, pot matar el seu pare? ¿Tu creus que sent això possible ell s'acostaria aquí on som?* Aleshores el cec li va dir: *Compte, que tu no hi sents, jo si que hi sento.*

El noi va continuar dient això fins que va matar tots els animals. Van tornar al poble. Van deixar els animals. Tota la gent estaven contents que aquell noi era valent. Aleshores, a la cuina, el cec va dir al mut que *Jo vaig a dir al públic el que el noi deia en el bosc.* I el mut li va dir que *No és veritat, perquè el noi no ho ha dit ni ho pot dir.* Van començar a pegar-se tots dos a la cuina, el cec i el mut. I es van matar tots dos.

Aquell jove, a l'hora de la nit, va sortir i va agafar el seu cavall, perquè ell sabia que la gent d'aquell poble eren fantasmes. A la nit es convertien en senglars i de dia tenien cos de persones, però no eren vertaderes persones. El noi va començar a caminar de nit. I l'endemà al matí la gent el van buscar perquè anés una altra vegada a la caça. I no el van veure.

Van trobar que el cec i el mut eren morts a la cuina. I van dir que *Segur, aquell noi els ha mort, ha robat la llança i s'ha escapat.* La gent del poble, aquells fantasmes d'allà, van sortir corrent darrera el noi.

⁵⁶ Per anar a caçar.

Com que tenien facilitat de córrer a l'aire lliure⁵⁷, avançaven molt més que no pas ell. En poca estona, el noi va retardar la vista i va veure que aquella gent estaven molt a prop d'ell. Gairebé l'aconseguien ja. Va ficar la mà a la bossa de cacauet i els va tirar un grapat de cacauet. Els fantasmes estaven contents menjant gra per gra, i el noi avançava.

A la casa la mare es va quedar amb una ampolla que tenia un senyal important: l'ampolla estava dividida a la meitat: la part de baix era de color vermell, que significava sang o perill, i la part de dalt era de color blanc, que significava que el noi era encara amb vida. Però aquella ampolla ja es veia vermella fins a prop de la boca.

El noi corria i els fantasmes darrera seu. A mesura que s'atansaven els tirava cacauet. Els tirava blat de moro, els tirava carbasses, i es quedaven allà menjant i ell avançava. Fins que va arribar al seu poble. La gent del poble el van abraçar amb molta estimació i es van posar contents de la llança.

Des d'aquest moment es va començar a cultivar altra vegada la terra i ja abundava el menjar. La paraula del vell que vivia al bosc va ajudar el poble sencer⁵⁸.

⁵⁷ Volar.

⁵⁸ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 24.

Explicada per Rogelio Cristian Dikabo, 30/01/87.

Rondalla número 30

Grup: N (Ugula, 3)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS: situació inicial

- allunyament
- malifeta
- mediació
- principi de l'acció contrària
- partença
- desplaçament
- combat
- victòria
- reparació
- tornada

- mancança
- principi de l'acció contrària
- partença
- primera funció del donant
- reacció
- recepció de l'objecte màgic
- desplaçament
- combat
- victòria
- reparació
- tornada
- persecució
- auxili

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ugula
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent:

**Personatges del cicle
contraposats:**

Personatges meravellosos: cavall
blanc, vell

Objectes meravellosos: matxet,
llança, destràl

Temes principals:

morts / vius
animals / persones
adults / infants

En un poble vivia la dent. Aleshores, el treball que realitzava la dent era anar tallant llenya, i l'apilotava en un lloc. Cada vegada la dent ho feia. En un altre poble vivien el gos i Ugula. Aleshores, Ugula va sortir en cerca de llenya, perquè en aquell poble sempre s'alimentaven de canvis, intercanvis entre llenya i menjar.

La dent, de tant en tant anava preparant la seva llenya, preparava la seva llenya, preparava la seva llenya... Tenia un pilot de llenya. Ugula va sortir. En anar a aquell bosc va trobar un poble. A l'altre costat, sentia soroll. Aleshores Ugula va preguntar: *¿Qui talla llenya? ¿Qui talla llenya?* Li va contestar: *Sóc jo, la dent.* - Però, *¿qui és la dent?* - *Solament sóc la dent.* Aleshores Ugula es va apropar allà on era la dent, la va saludar, li va dir: *Escolta, dent: tu, ¿què fas?* - *Estic tallant llenya.* - Però, *¿on aconseguixes aquesta llenya?* - *Aquí mateix. Aquí hi ha el meu terreny, la meva hectàrea de finca, de llenya, aquí on jo visc [...].* - Aleshores, *¿no em pots ajudar?* Li va dir que *Sí, t'ajudaré.*

Li va deixar un tronc d'arbre. Ugula va començar a tallar. El va transportar fins arribar a casa seva. Aleshores Etundji li va preguntar, Etundji, que és endevinaire: *¿D'on has portat la llenya?* - *No, gràcies a Déu he aconseguit un amic meu que es diu «Dent»; és qui m'ha deixat un tronc d'arbre. Per això he intentat tallar-lo i solament he portat els trossos aquests.* - Però, *¿com tindràs una amistat amb dents? La dent és dent i Ugula és Ugula.* - *No, solament és una ajuda. Però escolta, Etundji: tu, ¿què penses de la teva vida? Cada vegada, tu dius que ets endevinaire, però hi ha coses que tu sempre les endevines, d'altres coses no. «Dent» és un amic meu. ¿Què ha fet avui? M'ha ajudat per a tots nosaltres. I tu, ¿què dius? ¿Que és a dir sempre com tu? No ho puc fer. Jo, sempre estic amb els meus amics.*

Un altre dia, Ugula hi va anar. Va trobar-hi la dent. El va començar a ajudar, la dent li va donar un tros de tronc, se'l va emportar. Etundji va dir: *¿És a dir, que la dent de tant en tant te'n dona un tros? Tros, tros! ¿No te'l pot donar sencer, un arbre sencer, i després tu mateix intentes tallar-lo?* - *No, a cavall regalat no se li mira el dentat.* Aleshores va dir: *¿I què? Tu has d'estar callat. Tu no vas a qualsevol lloc. Tu sempre has d'estar-te aquí, com un noi. Encara que ets gran, no procures per a nosaltres.* Etundji li va dir: *Bé, d'acord. Tu que te'n vas, guanyaràs; jo, que m'estic aquí, no puc guanyar ni guanyaré.*

Vivien així plegats, sempre amb problemes, problemes. Aleshores Ugula va cridar Etundji. Li va dir: *Escolta, germanet: tu sempre em provoques, però no podem viure així. Aquí ens trobem sense ningú en aquest poble, aquí no hi ha ningú, et puc dir que hi viu solament la dent, que és qui té les riqueses, que ens pot servir de molt. Encara que no coneixem aquí els pobles propers, però buscarem manera d'anar ficant on trobem un altre poble on puguem intercanviar les coses. Tu sempre estàs aquí contra mi, contra mi. Aleshores, ¿com? Ell va dir que Bé, si tu continues fent-m'ho, jo et mataré. I m'estimo més anar a l'infern amb «Dent».*

Aleshores, un dia, la dent li va preguntar: *Escolta, Ugula: ¿perquè véns, cada vegada que véns aquí tu et poses seriós amb mi? ¿Per què? Malgrat que t'alimentes, jo sí que t'alimento a tu. Tu menges, tu disfrutes la vida amb la meva llenya. I, ¿per què tu et poses seriós amb mi? Ugula li va dir que No res, que tinc problemes sempre amb el meu germanet. El noi m'està provocant cada vegada. -Però, ¿com et provoca? No va voler dir res d'això. Bé. Va tornar. Etundji el va començar a molestar: Escolta, ¿com vas a tenir amistat amb una dent? Li va dir que Si's plau, deixa'm en pau. Va agafar el matxet i va matar el seu germanet.*

Ugula va sortir d'aquell poble, va anar on era la dent. Li va dir: *Però escolta, Ugula: tu saps bonament que tu has comès un error. - ¿Què és el que he comès? Si jo no he fet res! - Tu has matat el teu germanet, ¿sí o no? - Que no. - Si vols anem a mirar-ho i el trobaré cadàver dintre de casa teva. Tu has matat el teu germanet, ¿sí o no? Més tard va dir: Sí, he matat el meu germanet. - Aleshores tu no pots viure amb mi. El que has fet amb el teu germanet, potser m'ho faràs perquè ets terrible, i a mi no m'ho pots fer. El que he de fer és matar-te.*

Aleshores la dent va matar Ugula i la dent va quedar ella mateixa sola en el seu poble⁵⁹.

⁵⁹ Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 09/06/87.

Rondalla número 31

Grup: N (Ugula, 4)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS: situació inicial
allunyament
prohibició
transgressió
interrogatori
informació
complicitat
mancaça
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
victòria
reparació
descobriment
càstig

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ugula
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ugula, Etundji
referent:

**Personatges del cicle
contraposats:**

Ugula / Etundji

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos:

Temes principals:

germans / amics
vida independent / vida familiar

En un poble vivia un cavaller anomenat Ugula. Ugula sempre a vegades feia bones coses, d'altres vegades feia males coses. Però aquesta vegada Ugula va cometre grans errors i tenia sempre mala sort. ¿Què va passar? Ugula va pensar casar-se amb una dona. I vivia amb el seu pare Ndjambu i Ngwalezie. Aleshores vivien allà. Ugula va dir que Bé, pares meus: jo ja vull tenir una dona. El seu pare el va cridar. Li va dir: Noi, si. Ja ho sabem. Però, ¿on podràs aconseguir una dona aquí a prop? Des que vaig néixer fins avui, no sé ni he intentat sortir a cap poble. Perquè no conec la gent d'allà, com es comporten, quina és la seva classe de vida, perquè cadascú té una manera de viure. Hi ha gent que tracta amb persones, uns altres com a animals. Però no et podem deixar marxar així, tu mateix sol. Ell va dir que Bé pare, no hi ha de què preocupar-se. Jo vull casar-me amb una dona. Però canònicament⁶⁰. Així vull fer-ho.

El seu pare va dir: He! Ho sento molt, fill meu. Tu, ¿on trobaràs, primerament, una església? Tu no estàs batejat. Ni jo mateix tampoc. Ni la teva mare. Però, ¿on trobaràs l'església per casar-te canònicament? Li va dir: Però, primerament, tu vols matrimoni. Bé. Però, fill meu, primerament, aquí no hi ha pobles on tu puguis trobar una bona dona. Segonament, tu tens desgràcia: que, quan vols fer alguna cosa, no tens sort. Però no hi ha de què preocupar-se. Dintre d'uns tants anys sortirem d'aquí i anirem en cerca d'una dona per a tu. ¿Hi estàs d'acord? El fill va dir que Hum! Pare, no ho sé. ¿I quan et moris? ¿I la meva mare? ¿Què faré, quedar-me aquí jo mateix sol? No tinc ni germà, ni germaneta ni ningú. No puc. Jo me'n vaig. Si és morir, m'estimo més morir-me. Si és viure, m'estimo més viure. Però no puc anar-me'n així. Prepara'm el que tu saps, pare. Va dir que Bé, fill meu, no hi ha de què. Però jo no sé res de química ni de preparar res.

El noi, ¿què va passar? En arribar la nit, el noi va anar al seu llit. Va estar allà plorant, plorant, plorant. I a la nit li va venir en el somni, ell va somiar una rata que venia al seu cap. Va dir: ¿Què és això? Es va escapar. L'endemà, en fer-se de nit, se li va aparèixer a la vista, clarament així, la rata.

⁶⁰ Amb el cerimonial de l'Església Catòlica.

Li deia: Escolta: sé bonament que aquesta nit has plorat molt. Igualment que tu estàs plorant. Et veig com plores. Però no hi ha de què preocupar-se. El que has de fer, pren aquest llibre. Et servirà per a tota la teva vida. Perquè sé bonament que demà es moriran entre el teu pare i la teva mare, junts. No hi haurà ni espai ni res, sinó que es moriran plegats. Però tu procura, amb aquest llibre, aquest llibre t'ajudarà fins a portar el teu pare a la tomba. Després, més tard t'ajudarà més. Aniràs fins al poble on viuen les noies directament: perquè hi ha un poble que té més nois, hi ha un altre poble que té més noies. Bé, el llibre t'indicarà on hi ha més noies. Segons el teu criteri o no, si vols anar amb els nois o les noies, però solament on tu vulguis anar, parla amb el llibre i t'ho indicarà. El noi va dir: Bé, d'acord. El ratolí va marxar.

¿Què va passar? El noi, a la matinada, va sortir a les quatre, abans que el seu pare i la seva mare, va sortir per la finestra i es va escapar. El noi va anar corrent, corrent, corrent, corrent, i no sabia què fer amb el llibre. El llibre li deia: Escolta, noi: ¿què és el que tu vols? Deia: Bé, jo vull sortir d'aquí. Anar més lluny, on són les noies. A l'instant, Ugula va veure una noia. El noi va dir que Bé, va cridar la noia i li va preguntar: Escolta, noia, si's plau: ¿aquí no hi ha església? La noia li va preguntar: Tu, ¿què vols amb l'església? - Em vull casar canònicament. - Nosaltres, aquí, no sabem què és l'església. - Però, ¿tu no creus en Déu? - Sí, crec en Déu, però no tenim església ni capellà. Va dir: Però, ¿com? - No ho sé. El noi va demanar-ho al llibre. A l'instant, una església. La gent d'allà es va estranyar, ¿oi? Però, ¿com? ¿Tan aviat, així? ¿Qui ha construït l'església? La gent ja mirava el noi aquest, però la noia, el noi ja estava folrat per les noies.

Ja el perseguïen per darrera. El noi es va aixecar i va dir: Bé, senyors i senyores, aquí no he pas vingut per molestar ningú ni abusar. Vull una noia. Que aixequin la mà. - Jo! - Jo! - Jo! - Jo! - Jo! - Jo! - Jo! - Jo! - Jo! - Aleshores, però ¿com? No puc casar-me amb més de deu noies! Només en vull una. Aquell va dir: ¿Què és el que he de fer? Una noia va sortir i va dir que Bé, jo hi estic d'acord. L'altra va dir que No, jo no em vull casar amb tu. Aleshores el noi va cridar la noia aquella: Tu ets l'única, la que ens hem de casar canònicament. Les altres ja tenien odi a la noia aquella.

Aleshores la noia aquella que tenia, la seva amiga, quan va arribar de nit, estaven allà conversant, conversant. Va dir: Oh!, jo he estat de sort amb aquell noi! L'altra deia: Oh! No ho sé. Tu sí que has tingut sort. Però cal ajudar-me, ¿no? - Vaig a ajudar-te, perquè tu no has de procurar que el noi aquell estigui amb tu, ¿eh? Va dir que Bé, no hi ha de què. La noia va dir: Oh! Aquesta noia, primerament menjava a casa meva. I ara que ja viu bé, ja no em vol ajudar. La noia aquella va preparar medicina i n'hi va posar al menjar. En menjar-ne la noia, es va morir.

El noi havia marxat, ja no era en aquell poble. Va marxar en cerca de coses per poder celebrar la festa. En arribar el matí: *Bé, anem a preparar. No hi anirem a la tarda, sinó al matí.* Quan va tornar el noi, va trobar la noia morta. Li van dir que *Però, ¿com?* El noi va dir que *Ja no em puc casar amb ningú. Aquesta era l'única que havia agradat al meu cor. Llibre! Et demano perquè aquest poble quedi fet pols a l'instant, i que la noia s'aixequi, es desperti ràpidament!* La noia es va aixecar.

El noi i la noia van sortir d'allà, van anar a viure a un altre poble com dos amants de la vida⁶¹.

⁶¹ Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 10/06/87.

Rondalla número 32

Grup: N (Ugula, 4)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS: situació inicial
prohibició
transgressió
mancança
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
descobriment
càstig

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ugula
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ndjambu
referent: Ngwalezie, Ndjambu

**Personatges del cicle
contraposats:**

Ugula / Ndjambu

Personatges meravellosos: rata

Objectes meravellosos: llibre

Temes principals:

pares / fills
casats / solters

En un poble vivien Ndjambu i Ugula. És a dir, Ugula era el fill de Ndjambu. I cada vegada, Ugula, per les seves males maneres que anava comportant amb el seu pare, l'home ja volia negar el seu fill. Aleshores el fill va cridar el seu pare. Li va dir: *Pare: la mala manera que tens, tu et recolzes en una dona més que no pas en l'altra. És el que jo, a mi no m'agrada. Et recolzes més en Ngwakondi, més que no pas en Ngwalezie. Però la meva mare és Ngwalezie. La meva mare és bona i fa bones coses per a tu. Però la teva dona Ngwakondi, que és més bruixa, fa sempre coses dolentes i no respecta ningú. Malgrat que ja sóc gran, em considera aquí com un estranger, com un noi, i jo no puc viure així. M'estimo més buscar-me el meu, i m'emporto la meva mare tranquil·lament. Us quedeu aquí per sempre més.*

Això, ¿què vol dir? -li va dir el pare-. *Calla! El que té dret a parlar sóc jo. El que mana és un, aquí, i no tu. Si tu ets un home o no ho ets, per a mi no m'interessa. Sé bonament que tu ets un fill meu, has d'estar callat. Quan t'obliga a parlar, el que has de parlar; quan no, no res. [...] - Déu meu! Tranquil·lament allà, el noi aguantant la vida. I, ¿què va passar?*

Un dia, aquella dona va començar a tenir problemes amb Ngwalezie. El noi va cridar Ngwalezie i li va dir: *Escolta, mare: ¿per què aquesta dona, Ngwakondi, et molesta? ¿Per què et molesta? Aquella dona va dir: No et puc, fill meu, no sé el que et puc dir. És el teu pare qui l'obliga a molestar-me. Perquè mira: si és que un home té dues dones, ha de donar consell a totes dues dones perquè es comportin tranquil·lament sense problemes. Però ell recolza l'altra més que no pas a mi. Aleshores, ¿què he de fer? Ens estem aquí, aguantant la vida. El noi va dir: Mare, no hi ha de què preocupar-se.*

Quan Ndjambu va sortir de viatge, el noi va dir, Ugula, que *Aquí, el que he d'aprofitar-me per donar a aquella dona una surra. Però, abans que res, he de construir un llogarret almenys. A l'instant, com que Ngwalezie tenia l'embaràs. Bé. Van passar uns quants dies, Ngwalezie va donar a llum una noia. Ugula tenia ja la seva germana alegrement, però Ngwakondi no tenia res. Aleshores Ndjambu va tornar. Va conèixer tot això. En lloc de saludar la dona va dir que ¿Què? Jo no vull aquí dones, ¿eh? No vull aquí una nena. - Bé, no hi ha de què. La pobra dona, aguantant la vida.*

Ugula va sortir. Va anar a parlar amb el seu pare. Li va dir que *Escolta: et faig un advertiment: si jo no mato la teva dona, et mato*. El pare: *¿Què? Tu, ¿què dius?* Va donar a Ugula una bufetada. El tipus va posar respecte al seu pare. Estava allà. Va anar on la seva mare, li va avisar tot això. La seva mare li va dir: *Cal, fill meu, cal tenir paciència. Sense paciència, tu no pots viure bé*. El noi allà, tranquil·lament. Ndjambu va anar una altra vegada de viatge. Com que el noi aquest estava ja construïnt el seu llogarret, tranquil·lament ja va portar algunes coses allà. Va donar a Ngwakondi una bona pallissa i la va lligar. Ugula i la seva mare Ngwalezie es van escapar.

Van arribar al seu llogarret, ja vivien allà amb la seva germana. Ndjambu va passar allà mesos i mesos. Aquella dona no podia ni menjar. Com que era una dona bruixa, a les nits menjava carn humana. I de dia no podia menjar ni rebre el menjar així, perquè estava allà lligada. A les nits sortia del seu cos ja volant. Quan va tornar Ndjambu va mirar, no va trobar, va començar a cridar: *Dona meva, dona meva!* Ella no podia ja contestar perquè es sentia famolenca. Va mirar: *¿Què ha passat?* La va deslligar, li va començar a fer una cura, medicina, va portar aigua calenta i tot això. Aquella dona es va recuperar.

Li va explicar tot això. Va dir que *Però, ¿què és el que he de fer ara? ¿Matar Ugula?* Ugula estava molt lluny. Aleshores va venir un cavaller a aquella casa, va saludar Ngwalezie i va dir: *¿Què tal?* La noia es veia ja una dona. Va dir que *Bé, vull casar-me amb la teva filla*. La mare ho va acceptar. El noi va dir que *Bé, jo sóc milionari, per no mentir. Vull la teva filla, casar-me amb ella, i... heu de sortir d'aquí. Aquesta no és vida. Anem-nos-en!* El noi, van entrar dintre del caïc, un forabord, van anar fins al poble del noi aquest. Però el noi tenia un palau de veritat. Hi van entrar. Ja vivien feliços allà.

Ndjambu i la seva dona Ngwakondi es van quedar. Des d'allà, allà és d'on procedeix la separació d'Ugula i Ndjambu. Per això Ugula, ara, ja fa les seves coses, ja té la seva dona, i Ndjambu fa les seves coses. Per la culpa de Ngwakondi, que és la dolenta, que sempre no vol ningú. Aleshores sempre porta mania, problemes amb la gent, per destruir, no pas per construir. I volia destruir Ugula. Ugula, per ser valent, li va donar pallissa. Així ella, per més que vivia, però ja no tenia més força que anteriorment, la va lligar, aquella dona es va quedar així.

Més tard Ndjambu es va morir, va quedar ella mateixa. Va buscar manera de fastiguejar aquella gent, però no res. Aleshores, una nit d'aquelles aquesta dona va sortir volant. Però en aquest mateix poble, el poble del ric aquell, n'hi havia també una altra, però era medecinaire i bruixa. Va sortir.

Perquè el noi aquest ajudava algunes vegades aquesta medecinaire, li va dir que *Cada vegada aquí, a les nits, sol venir Ngwakondi en cerca de Ngwalezie i Ugula, per matar-los. I la seva filla. Però, abans que no els mati, jo la mataré.*

Aquella dona va atacar Ngwakondi, fins que va vèncer aquella noia. Ngwakondi ja no podia fer res. La gent la va venir a foragitar obertament i es va quedar així. El noi, Ugula, i la seva mare, i la seva germana, més el seu cunyat, van quedar feliços en el seu poble⁶².

⁶² Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 13/06/87.

Rondalla número 33

Grup: N (Ugula, 4)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS: situació inicial
prohibició
transgressió
interrogatori
malifeta
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
victòria
reparació
tasca difícil
tasca acomplerta
reconeixement
descobriment
càstig

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ugula
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ngwakondi, Ndjambu
referent: Ngwalezie, Ilombe

**Personatges del cicle
contraposats:**

Ugula / Ngwakondi, Ndjambu

Personatges meravellosos:
medecinaire

Objectes meravellosos:

Temes principals:

esposa bona / coesposa dolenta
mare / madrastra
pares / fills

Hi havia una vegada... Ugula realitzava el seu viatge. Aleshores el noi va tractar primer amb el seu pare i la seva mare. Li van dir⁶³: *Aquí teniu el meu senyal, que és l'ampolla. Aquesta ampolla conté sang i aigua. Si veieu pujar la meva sang amunt, ha arribat el dia de la meva mort. Si veieu la meva sang estant sempre en el lloc on està, és que continuo viu.* Aleshores el noi va cridar el seu pare i li va dir: *Primerament, pare, jo me'n vaig. No sé si us trobaré. He de tardar, perquè el que vaig buscant, per aconseguir-ho serà difícil. Però mitjançant la gràcia, si arribo i ho aconseguixo, tornaré aquí. ¿M'enteneu?* El seu pare va acceptar, però la mare no ho volia. El noi va demanar-ho a la seva mare. Més tard la seva mare el va deixar, però sentia pel seu fill.

El noi va sortir i va anar a un lloc on es va trobar amb un senyor que era fantasma. Li va preguntar: *¿On vas?* Ugula li va dir: *Noi, jo no et puc contestar; perquè, des que he sortit de casa meva, no m'he ajuntat amb ningú. Aquí a prop no hi ha ni un poble. Allà on vaig, vaig per tants quilòmetres.* Aleshores li va preguntar: *Però, ¿com? Et pregunto perquè jo també vull anar on vas.* El noi va dir que No. *Tinc el meu senyal i no vull problemes.* Aleshores el fantasma li va dir: *Bé. Te'n vas, però el lloc on jo et trobaré serà el teu dia.*

Bé. El pobre noi va començar a caminar i va anar a arribar a la platja, on va mirar. De nord a sud, no hi veia ningú. El pobre noi va mirar amunt, va mirar avall, no veia ningú. El noi ja començava a caminar a poc a poc, a poc a poquet, fins que va notar: *No, les meves passes van lentament.* Va accelerar més i anava de pressa. El noi va anar i ja veia un fum sortint. Va dir que *Bé, gràcies que he trobat un poble.* Va trobar un poble, va sortir aquella gent i no el van saludar perquè no el coneixien.

El costum d'aquell poble, el seu costum és que no saludaven la gent. El noi va saludar i va veure una noia i li va dir: *Si's plau, jo t'estimo molt. Però et dic un advertiment: en aquest poble no es saluda mai. - Però, ¿com és que la gent no saluda? - És el nostre costum.* Però el noi tenia ganes de saludar la gent. Quan va sortir, aleshores el noi va anar a una altra casa. Va saludar els d'aquella casa. No li van contestar. Va venir una altra noia: *T'estimo, però aquí no saluda ningú.* El noi va dir: *Però, ¿com? ¿Com pot ser això que la gent no es saluda en aquest poble?* El noi va buscar manera i res.

⁶³ Els va dir. Es tracta d'una confusió de l'informador.

Amb la noia, va voler portar el menjar per a aquell noi, per a Ugula, el pare de la noia li va dir que *No res. Aquest noi ha comès el que no volem aquí. Ja ha començat primerament per la salutació, i nosaltres no volem salutació.* La pobra noia va tornar amb el seu menjar. El noi s'anava morint de fam. Va dir que *¿Com?* Va anar a una casa d'aquelles i va trobar aquella gent, que tenien festa, preparant les coses.

Ugula va mirar i va saludar aquella gent. Tenien costum d'indicar que no es saluda, però ell anava sempre saludant. I quan va saludar aquella gent, no el van mirar ni res. El tipus va tornar enrera. Va anar a beure aigua a un pou, on va trobar un noiet. Aquell noi li va dir: *Escolta, et conec: ets el que sempre saluda la gent, ¿no?* Va dir que sí. - *Però aprèn que en el nostre poble no es saluda, ¿eh?* Ugula va dir que *Sí, d'acord.* - *Espera'm aquí. Però surt d'aquí perquè vindrà més gent.*

El noi li va indicar el lloc i hi va anar. El noi, quan hi va anar, aleshores li va dir que *Bé. Jo vinc ara, ¿eh? Però et buscaré una noia, que l'has d'ajudar i casar-te amb ella. ¿M'entens?* - *Sí.* El noi se'n va anar. Va buscar una noia, bonica i de bons costums. Li va indicar el lloc on era Ugula. La noia hi va arribar. Aleshores, quan volia saludar es va tapar la boca. Aleshores la noia li va preguntar: *Això, ¿què vol dir?* - *No, tinc tos.* Va dir que *Bé. Aquí es prohibeix saludar, ¿m'entens?* - *Sí.* - *Vaig a preparar-te menjar. Tu t'has d'estar aquí. A la nit, aleshores passes a casa meva.*

I el noi no sabia el lloc de la casa d'aquella noia. La noia va tornar, li va portar menjar i el noi va menjar. A la nit, quan hi va anar, en lloc d'anar a la casa de la noia va començar a colpejar la porta d'una altra casa. La noia tenia esperança del noi, però la culpa la tenia la noia perquè no li havia indicat la seva casa. Quan el noi va colpejar la porta, va venir un senyor, va atacar el peu del pobre Ugula i el va ficar dintre de la casa. El van lligar fortament. Ugula cridava a la nit, cridava, cridava... Però, ¿què va passar?

Aquella noia va preguntar: *¿Què és el que passa aquesta nit? Sento soroll. Potser és la veu d'aquell home.* La noia va sortir i el seu pare li va preguntar: *¿Què és això?* - *Sóc jo.* Va dir: *¿On vas?* - *Necessitat.* Va sortir. Va anar a colpejar aquella casa. Quan va venir aquell home, no es va adonar que era aquella noia. Va creure que era de la mateixa banda. Aleshores van agafar aquella noia i la van lligar també. Estaven allà tots dos. A la matinada van mirar així: *Però, ¿com? ¿Tu ets d'aquí?* - *Sí, aquest és el meu marit.* - *¿El teu marit? ¿Què busca aquí?* - *No, estava aquí, jo li havia indicat la meva casa, però s'havia equivocat.* - *Ah, bé.* Els van deixar, però el tipus ja era dèbil, dèbil, perquè els que l'havien lligat eren fortament. Aleshores la noia va portar el noi a casa seva i van formar com una família. El noi va dir: *Bé, noia, tornem.*

¿Què va passar? La noia li va dir que *Bé, espera't. D'aquí a un any hi anirem.* El noi no ho va acceptar. *Que No res, hi he d'anar ara. Però és que així t'ho he dit.* La noia no ho volia. Aleshores, el noi, ell mateix va sortir a la força i se'n va anar. Allà [...] es va ajuntar amb el fantasma. Va dir: *Vaja! Que bé! Ara et mato!* El va matar.

Aleshores la pobra dona ja veia la sang amunt: *¿Què? El meu fill s'ha mort.* La noia va mirar i no res. Aleshores, abans d'arribar a un any va sortir en cerca del noi i va trobar Ugula mort: *Oh, Déu meu! Malgrat que li vaig dir que no se n'anés!* Va dir: *Pel seu intent ha mort.* Aquella dona es va morir i va quedar el seu pare. Va dir el seu pare: *Però, ¿com? ¿Com puc viure així sol?* Aleshores el pare es va morir. Aquella família, es van morir tots⁶⁴.

⁶⁴ Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 18/06/87.

Rondalla número 34

Grup: N (Ugula, 4)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS: situació inicial
mancaça
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada
càstig

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ugula
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent: Ngwalezie, Ndjambu

**Personatges del cicle
contraposats:**

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos:

Temes principals:

pares / fills
casats / solters

Hi havia una vegada... a Guinea Equatorial hi havia dos reis: un que vivia en el bosc i un altre que vivia per la platja. El que vivia per la platja es va casar amb dues dones. Una de les dones va tenir dos fills, i es va morir. Aleshores, els fills es van quedar amb el pare i la madrastra. I aquesta, en lloc de cuidar els fills amb amor i estimació, els maltractava. I els nens, un dia van decidir sortir de casa. Van sortir pel bosc caminant, caminant, nits i dies, pluges, vents, tot, tornados. I la madrastra, en adonar-se que els nens s'havien escapat de casa, va procurar fer una bruixeria perquè els nens no poguessin arribar enlloc: va posar una maledicció en els rius del bosc perquè, el que pugués beure aquella aigua, que es converteixi en un animal qualsevol.

Aleshores el nen estava esgotat de set, va prendre aigua i es va convertir en un antílop. La seva germana, molt trista, va començar a caminar amb el seu germanet ja fet antílop. Al llarg del caminar es van atansar a un poblat del rei del bosc. Van trobar una caseta allà feta i allà es va quedar amb el seu germanet. I com que el germanet era ja un animal, va sortir a menjar herbes per allà. Aleshores el va veure el fill del rei del bosc. Li va tirar una fletxa i l'animalet es va escapar al costat de la seva germana. Aleshores aquest s'anava apropant, apropant, apropant, va trobar la noia i li va dir: *A aquest animal li he tirat jo una fletxa per allà. Aquest animal ha de ser meu.*

La noia li va contestar: *Aquest animal no te'l pots emportar. Aquest és el meu germanet. Vam sortir per la platja, la nostra madrastra ens ha fet fora de casa i va posar una bruixeria en els rius. I el meu germanet, en prendre l'aigua, es va convertir en aquest animal. Així que no te'l pots pas emportar.* Aleshores l'home va preguntar: *¿Què és el que podem fer per ell?* La noia va dir: *L'única cosa que es pot fer és enviar a cridar els meus pares, vejam si la seva dona podia fer-hi alguna cosa.* Aleshores l'home va agafar la noia i l'animalet aquest, van marxar a casa seva.

I l'home va decidir casar-se amb la noia. I, en preparar la festa del casament, van enviar invitació a tots els veïns del poble, fins al rei de la platja amb la seva dona. Van venir. Es va fer tota la preparació de la festa. I van dir que als pares de la noia se'ls havia de donar un dinar especial: se'ls havia de donar menjar fet, però sense sal. Aleshores, en presentar el menjar, en menjar-se'l, ell va protestar: *¿Com, al casament de la seva filla, ell havia de menjar un menjar sense sal?*

Aleshores li van dir entre la gent que *El fet que et donin un menjar sense sal és perquè la teva dona, en morir, et va deixar amb els fills; i tu, en lloc de procedir com a pare, el que has fet és permetre que la teva dona maltracti els fills i que ells marxin de casa. I a més a més, ha hagut de fer el possible per fastiguejar l'altre, fins a fer-lo convertir en un animal. I el que volem ara és que la teva dona, la bruixa, que procuri tota manera per poder treure aquest noi d'aquest tràfec en què es troba.*

Aleshores van portar la dona. Va fer el que va poder i el noi es va convertir una altra vegada en persona. I van preguntar entre tota la gentada: *¿Què podem fer amb aquesta dona?* Van dir que havien de llançar-la a la platja. Van agafar pedres grosses, van lligar-hi la dona, la van ficar en un caïc i en arribar a l'alta mar la van llançar.

Així, la noia, el seu germanet, el seu marit, van quedar molt contents i feliços.

Res més⁶⁵.

⁶⁵ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 33.

Explicada per Francisca Oko Tango, 16/10/86.

Rondalla número 35

Grup: N (Ugula, 5)

Personatge principal: (Ilombe)

FUNCIONS: situació inicial
allunyament
(prohibició)
(transgressió)
malifeta
mediació
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
victòria
reparació

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: (Ilombe)
donant:
auxiliar: (Ugula)
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: (Ngwakondi)
referent: (Ndjambu)

**Personatges del cicle
contraposats:**
Ilombe / Ngwakondi

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos:

Temes principals:
mare / madrastra
platja / bosc
casats / solters
amor fraternal
animals / persones

Hi havia una vegada... Eren dos homes anomenats Ugula, que eren Ugula de bosc i Ugula de platja. Aleshores Ugula de platja era un home que sempre li agrada caminar molt, i que caminava massa, i que tenia els seus viatges a d'altres països. Aleshores, quan tenia allà amb la seva dona a casa, tardava molt de temps. I la dona va agafar l'embaràs. Amb aquell embaràs s'estaven allà tranquil·lament. Després l'home va dir a la seva dona que *Jo vaig de viatge, perquè sempre jo sóc un turista. I quan vaig, quan tornaré, no vull veure i sentir que el meu fill o filla ha tingut una ferida greu. Aleshores l'home se'n va anar.*

Va tardar allà molt de temps. En arribar es va trobar que la dona va donar a llum un fill. Aleshores va dir l'home: *Vaja, quina meravella!* Va començar a mirar el seu fill, va trobar que el fill tenia una ferida al cos. I va preguntar a la seva senyora: *¿Què ha passat amb el meu fill?* La senyora no va voler donar resposta. L'home es va aixecar, va agafar el matxet. Aleshores va preguntar per segona vegada, la dona va contestar i va dir que *El fill estava jugant aquí. Aleshores va anar a xocar amb la làmpada de bosc, es va cremar. Jo li vaig fer tanta cura, però no es va curar.*

L'home es va enfadar, va cridar el seu «boy»⁶⁶ que era allà a la porta: *Agafa el matxet. I porta el fill al bosc i el mates. Aleshores, el que vull, que em donis resposta o encara que... està bé, que em demostris ben clarament, és el que vull és la sang. Vull veure la sang al matxet. Aleshores jo sabré que has matat el meu fill.* La dona va començar a plorar. Com que tenia ganes de veure el seu fill molt estimat. L'home va marxar. En veure el gos quan passava, aleshores va matar el gos. Li va tallar el llavi, va començar a posar la sang, untar-la en el matxet. Aleshores l'home va començar a tornar. Abans de tornar va pensar també: *Cony! Jo volia aquell, ¿què és el que jo volia fer?* Es va construir un poblet petit, va posar el fill allà a dintre. És a dir, el va posar al damunt d'un arbre, que sempre es menja. L'home va pensar: *Això és una bona idea.* Va tornar a casa, li va ensenyar el matxet al seu «master». Li va dir: *Moltes gràcies. Així m'agrada.*

L'home estava allà i la dona no hi havia manera. I perquè eren dos homes entre Ugula de bosc i de la costa, aleshores el de bosc sempre anava al seu bosc. Veia soroll: *Però, ¿què és el que passa aquí?* L'home es va anar ficant, ficant, ficant, a arribar on era el fill.

⁶⁶ Criat. Mot procedent del *pidgin english*.

Va preguntar al fill: *¿Què passa?* El pobre noi no sabia ni què contestar. Ja estava allà ple de tonteries al cos, perquè el pobre noi no tenia qui el podia cuidar. Aleshores Ugula de bosc el va portar a casa seva. Perquè ja era vell, el va començar a curar a poc a poc, a poc a poc, a poc a poc, fins que va morir el pobre Ugula de bosc. El fill es va quedar allà.

Aleshores l'home es va pensar que *He de fer alguna cosa. He de buscar manera de portar un llibret especial de la màgia.* Aleshores el noi, amb allò, que va a disfrutar de la vida amb aquell llibre. El noi s'estava allà, el pobre noi s'estava allà assegut, se'n va anar al somni, aleshores es va adormir. En veure's en el somni, va somiar que veia el seu pare. Aleshores l'home li va començar a explicar tot això i el noi també li explicava tot el que li passa, la maldat que li fan els altres dintre del poble. Aleshores l'home li va dir: *No passa res, fill.* Li va lliurar un llibret. Va dir: *Aquest és un llibre de màgia. Aquest llibre, que no el mostris a ningú ni que l'ensenyis a ningú. És un llibre secretament.* El fill es va quedar content

El fill va demanar al llibre que *Vull una bona casa de pisos.* Al mateix temps es va presentar el pis. *Vull un bon cotxe de primera mà.* Es va presentar. Totes les coses que el noi va demanar a aquell llibre, ja les tenia completament. Va pensar: *Bé. El més important que he de fer ara és casar-se.* Aleshores, perquè el cap del poblat d'allà tenia la seva filla. I la filla volia casar-se amb un que és bo i que és ric. Aleshores estaven allà. L'home, ¿què va fer? Va cridar tots els del seu poble, que la filla desitja un noi que és bo. Aleshores, en venir tots [...] ⁶⁷. I aleshores estava allà tranquil·lament.

La noia va posar un gran senyal, que el va ensenyar que *Tal noi d'allà és el que jo vull perquè ens casem tranquil·lament.* Van començar a dir: *Jo! - Jo! - Jo! - Jo! - No! - Jo! - No!* Va sortir un soldat, aleshores va començar a empènyer la gent, bum! bum!, fins que la noia va arribar on era el noi amb el seu cotxe. Es van abraçar, van anar on el pare, es van arreglar l'assumpte, l'home va dir: *Tu t'emportes la filla. Però el que no vull és problemes. Si és que la filla es comporta malament, que no la peguis ni li facis res. El que has de fer és portar la filla on jo sóc i aleshores jo mateix li poso un gran càstig a la filla. ¿D'acord?* L'home ho va acceptar. Es va emportar la dona a casa seva. Després, ¿què va fer la dona? L'home va dir que *Bé, dona, jo me'n vaig de viatge.* La seva dona va dir: *D'acord.* L'home se'n va anar. El que va fer l'home, va oblidar el seu llibret a la cambra. Quan va entrar la dona a la cambra, va trobar el llibre.

Va començar a parlar: *Llibre, llibre, vull que aquesta casa surti d'aquí i que vagi a uns quants quilòmetres, on l'home no pot saber ni conèixer el lloc on s'ha posat la casa.* Al mateix temps la casa va saltar, pum!, en arribar al lloc que la dona volia.

⁶⁷ Petit fragment esborrat a la cinta.

¿Què va fer l'home? L'home, en tornar del seu viatge, ja venia, ja venia, en arribar al lloc sense trobar la casa va començar a plorar: *Déu meu, Déu meu, ¿què he fet?* Va deixar el cotxe, va anar caminant així pel bosc fins arribar on era la casa. Es va posar a la porta, es va asseure. Va començar a dormir una mica. A l'instant va arribar el seu pare: *¿Què ha passat?* -li va dir- *tu, ¿què volies fer? I, ¿què has fet?* El fill no sabia què contestar al seu pare.

Pare, que jo he deixat el llibre allà al llit. Aleshores no sé què és el que ha passat. El seu pare es va enfadar. Va dir: *No passa res.* En anar a dintre de la casa, perquè el pare, quan es va morir, es va convertir en un ratolí. I el ratolí es va ficar a la casa. I va trobar que el «boy» i la senyora ja tenien relació. Va trobar que el «boy» estava allà al damunt del llit igualment com la senyora. Va sortir més, li va dir que *He trobat el «boy» i la senyora que són al llit.*

El ratolí volia manera d'agafar el llibre i no va trobar manera perquè va trobar que tenien els ulls oberts. Aleshores quan van obrir els ulls va dir: *Ah, tenen els ulls oberts!*. Se'n va tornar més. Aleshores el ratolí hi va tornar per tercer cop, va trobar que s'havien adormit. Va agafar el llibret, el va lliurar al seu fill, se'n va anar. El fill va començar a dir: *Que la casa torni on era.* A l'instant la casa va arribar, pum! Va parlar amb el llibre perquè el seu cotxe igualment. Va arribar. Va començar a parlar la senyora: *¿Què ha passat?* - *Ah! I tu, ¿què feies?* Pum, pum, pum, pum, problema, aleshores Ugula va pensar que *Aquesta dona no em val.*

I va portar la senyora on el seu pare i aleshores aquest home que *Aquí tens la teva filla. Jo ja no vull saber res de la teva filla, perquè la teva filla m'ha trencat el cap.*

L'home es va quedar tranquil·lament amb la seva casa. I això és tot⁶⁸.

⁶⁸ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 34.

Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 04/11/86.

Rondalla número 36

Grup: N (Ugula, 5)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS : situació inicial
allunyament
prohibició
transgressió
interrogatori
informació
malifeta
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

mancança
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

malifeta
mediació
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: (Ugula)
donant: (Ndjambu)
auxiliar: (Ndjambu)
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: (Ndjambu)
referent:

Personatges del cicle contraposats:

Ngwalezie, Ugula / Ndjambu

Personatges meravellosos: pare
mort

Objectes meravellosos: llibret

Temes principals:

pares / fills
fills mascles / fills femelles
platja / bosc
parella fidel / parella infidel

Hi havia una vegada... Vivien Ugula «a zityi», que és Ugula de bosc, i Ugula «a manga», que és Ugula de la costa. ¿Què va passar? Ugula de la costa es va aixecar i anava al seu viatge fins arribar on vivia Ugula de bosc. L'home el va trobar. Li va preguntar: *Escolta, si's plau, vull casar la teva filla.* L'home li va preguntar: *¿Tu vols casar la meva filla?* - *Sí.* - *I, ¿què farem?* Li va dir: *Bé. Primerament et demano perquè em donis alguna cosa important.* L'home li va preguntar: *¿Quina classe d'alguna cosa important?* Li va dir: *Per a mi, vull un cotxe.* Va dir: *Però, ¿com? ¿On aconseguiré cotxe aquí?* - *Solament vull un cotxe.*

L'home va tornar. Es va posar allà aixecat, va pensar. No tenia cotxe. L'home va tornar més. Va arribar allà i va dir: *Senyor, de cotxe jo no ho accepto.* Va dir: *Bé, vull un cavall.* L'home va buscar un cavall, el va portar allà. Li va dir: *El dissabte, allà és on començarem a celebrar el casament. ¿D'acord?* L'home va dir: *Jo he de tornar a buscar la meva família, a veure si ho podem passar aquí tots nosaltres.*

L'home va tornar. Van preparar totes les coses, va venir la gent en espera d'Ugula de la costa. Quan va tornar més Ugula de la costa, en arribar allà va trobar que aquella dona que volia, li van explicar solament que es va morir. Però, ¿com? ¿Com s'ha mort? I la gent li va dir que *No ho sabem.* - *¿Per què no ho sabeu?* - *Que no ho sabem!* L'home es va aixecar i va mirar: *Això, no ho accepto. És una mentida que em féu servir. Primerament jo us he deixat el meu cavall, i més tard em porteu més històries.*

L'home va tornar a casa seva. Va pensar: *¿Què és el que he de fer?* Va tornar més fins arribar on era Ugula de bosc. Li va preguntar: *Senyor, digui'm la realitat, perquè vull la teva filla.* L'home li va agafar la mà, se'n va anar allà i li va ensenyar on era la cambra d'aquella noia, i la van trobar morta. L'home el va mirar: *Però, aquesta noia, està dormint!* Va agafar la nena, i la nena no es podia ni aixecar. L'home va tornar, va dir: *Oh! Déu meu! ¿Què faré?.* I es va quedar allà unes quantes hores. L'home va mirar: *Aquí no hi ha guany.*

Va tornar al seu poble, va trobar la seva família. Li van preguntar: *¿Què passa? ¿Has arribat on és la dona?* Va dir: *Senyors, no hi ha manera, perquè he trobat que la dona s'havia mort.* - *¿Què va passar amb la dona?* Va dir: *No, que la dona no sé què va passar, que tal, estava dormint i així.* L'home va dir: *Jo, per la meva part, jo busco la manera d'arribar a aconseguir-ne una altra.*

L'home va tornar més fins arribar a aquell poble. Va trobar-ne un altre allà, li va dir: *Escolta, si's plau, digues-me la realitat, si la noia aquella es va morir.* Li van dir que *Aquella noia es va morir.* L'home es va posar la mà al cap, pensant. Va seguir més passos i va trobar una noia. Li va dir: *Escolta, si's plau, ¿estàs casada?* Va dir: *No.* - *Bé, ¿on és el teu pare?* Li va ensenyar el seu pare i van arreglar-ho, ja ho volien preparar per al casament.

¿Què va passar? L'home va agafar la noia, van anar a casa, s'estaven allà asseguts, conversant. ¿Què va passar? Doncs la noia, en aixecar-se, va caure. L'home la va agafar així, la noia no es podia aixecar, i així es va morir. Va dir: *Però, ¿com? ¿Per què, quina desgràcia tinc? Totes les dones que vull es van morint així!* L'home va mirar que *Déu meu, no és manera de viure.* Va tornar al seu poble i es va quedar així, sense dona⁶⁹.

⁶⁹ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial.* Rondalla número 35.

Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 09/02/87.

Rondalla número 37

Grup: N (Ugula, 5)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS:

	situació inicial
	mancança
	principi de l'acció contrària
	partença
	desplaçament
	combat
	tornada
	mancança
	mediació
	principi de l'acció contrària
	partença
	desplaçament
	combat
	tornada

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: (Ugula)
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent:

**Personatges del cicle
contraposats:**

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos:

Temes principals:

casats / solters
platja / bosc

Hi havia una vegada... la separació dels dos homònims⁷⁰: «Ugula a zityi» és Ugula del bosc, i «Ugula a manga», que és de la costa. Un dia, aquells dos homònims vivien junts. I, ¿què va passar? Un, que és el de la costa, estimava molt l'altre, el seu homònim, i l'altre homònim no l'estimava gens. Cada de tant en tant, que ja anava menjant, tots dos sempre menjaven plegats; però l'altre cada vegada hi menjava, però no a gust.

Aleshores Ugula de la costa li va preguntar a Ugula de la selva: *Homònim, ¿què et passa? O que a tu no t'agrada viure amb mi, o vols separar-te de mi.* Li va dir que *Jo no vull separar-se amb tu, però passa una cosa.* - *¿Què?* - *Sé que tu no recordes, però jo recordo. Vas cometre un delictes contra la meva personalitat, que vas voler ficar-te amb la meva dona.* Aleshores li va dir: *Oh, homònim, ¿així penses? ¿Com puc fer-ho? Per més que no tinc una dona, però jo no puc ficar-me amb la teva esposa. Gairebé ja som com a germans, però no puc fer-ho.*

Aleshores Ugula de la selva va sortir. Va dir: *Vaig a sortir.* Li va dir: *No, si's plau, queda't.* Va aguantar. Més tard, va sortir, se'n va anar, es va construir el seu poblet, ja vivia allà tranquil·lament sense problemes. Es va quedar Ugula de la costa a la seva costa. I el tipus era un pescador; el de la selva era una caçador.

Un dia Ugula de la costa se'n va anar a la seva pesca. Va matar força. Va venir a casa seva, però no tenia dona. L'home va dir: *Déu meu, ¿com he de viure així? No tinc ni fill, ni cap filla, ni la dona. He de ficar el cap en qualsevol lloc.* L'home va sortir i va anar a un poble més llunyà. Va aconseguir una dona. Però el dolent, Ugula de la costa tenia desgràcia. ¿De què? Que quan va trobar una dona allà, bé, van tractar les seves coses, la dona va acceptar. Ugula va dir: *Bé, dona, ara vinc. Me'n vaig a la pesca.* A la tornada, no va trobar la dona. Va dir: *Però, ¿on és la dona?* Ell va dir que *Aquella dona, no sé.* El tio va venir. Va dir: *Però, Déu meu, ¿què faré amb aquest peix? no tinc una dona, ni una filla, ni fill.*

⁷⁰ No he sabut trobar un mot català amb els mateixos matisos de quotidianitat que la paraula castellana original, «tocayo».

Se'n va anar d'aquell poble i va anar a l'altre poble. Va conquistar una noia. Li va dir: *Ho sento molt, no puc abandonar els meus estudis.* Va dir: *Però, ¿com?* Va sortir d'aquell poble i va anar a un altre poble. Allà és on va aconseguir una noia. La va saludar. Li va dir: *Bé, ¿què tal? ¿Estàs d'acord a casar-se amb mi? Però et porto al meu poble!* Va dir que *Jo no puc.* - *¿No? Vindràs amb mi!* Aleshores van tornar plegats. Van venir fins al seu poble i ja vivien feliços.

Allà és on Ugula de la selva va dir: *Aquest home s'ha ficat amb la meva dona. He de fer-ne venjança! Pot ser, però aquell home no pot viure així sense dona, però vaig a intentar arribar-hi.* Va anar a donar un tomb i va trobar una dona. Li va preguntar: *¿On és el teu espòs?* Va dir que *Ha sortit.* - *¿On? - A la pesca.* Li va explicar tot això. Com que les dones són tontes, ¿què va passar? Li va explicar, va dir: *Bé, sí, bé... Jo, amb tu, podem fer el que ens doni la gana.*

Quan va venir Ugula de la costa va trobar l'altre homònim a casa. Va dir: *Però, tu, ¿què busques?* Li va dir: *Ho sento molt. El que em vas fer, jo me'n vaig penedir. És a dir, ho vaig sentir força. Però tu no te'n vas penedir gens, per això he vingut a fer venjança. Però si tu vols fer el que tu penses, ho fem.* Van dir que bé. La dona va dir que *Què hi farem! Home, aguanta't!* Li va dir que *No aguanto.* Ugula de la selva va dir: *Però si jo aguanto! Et vas ficar amb la meva dona, però estic sempre amb ella! Queda't amb la teva dona. He fet el que jo volia fer.*

Des d'allà, allà és on Ugula de la selva i de la costa es van separar. Per això hi ha l'altre que viu a la selva, l'altre que viu a la costa⁷¹.

⁷¹ Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 04/06/87.

Rondalla número 38

Grup: N (Ugula, 5)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS: situació inicial
allunyament
prohibició
transgressió
malifeta
mancaça
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

prohibició
transgressió
malifeta

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ugula
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ugula
referent:

**Personatges del cicle
contraposats:**
Ugula / Ugula

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos:

Temes principals:
casats / solters
amistat fidel / amistat infidel

Hi havia dos Ndjambu: Ndjambu de la platja, que va ser el pare d'Ilombe, i Ndjambu del bosc, o «Ndjambu a zityi», que va ser el pare d'Ugula, l'home. Ilombe va ser la dona i Ugula l'home. Aleshores, aquella filla de «Ndjambu a manga» o Ndjambu de la costa, anomenada Ilombe, no estava casada. Però el seu pare havia posat una condició: qualsevol home o qualsevol jove que hi anava per casar-se amb la seva filla Ilombe, l'obligava a dues coses: tallar un arbre gros, que ell tenia allà, o buidar tot el pou que ell tenia, deixar-lo sec, sense aigua. Aquell pou, el tenia al davant de casa seva. Això va acabar molts homes, molts joves. Cap no ho aconseguia. Es morien per aquella feina i ningú no arribava a casar-se amb la seva filla.

Però un dia va arribar Ugula, fill de Ndjambu del bosc. Venia amb la decisió de casar-se amb Ilombe. En arribar Ugula, i abans de manifestar que estava per casar-se amb Ilombe, es va fer amic d'Etundji, germà d'Ilombe, un que estava allà com si s'hagués de morir però que coneixia tot el secret del poble i del seu pare. Aquell Ugula havia nascut amb una força de lluitar. En fer-se amic d'Etundji, Etundji de seguida va saber la intenció d'Ugula i li va dir: *Doncs, amic meu, perquè et casis amb la meva germana, el meu pare dóna aquestes condicions: sobretot, assecar tot el pou.* Ugula va dir: *D'acord.*

Aleshores Ugula es va presentar a Ndjambu i li va dir que venia a casar-se amb la seva filla. Ndjambu li va dir: *D'acord. Com que tu et vols casar amb la meva filla, buidaràs aquest pou.* Ugula va dir que hi estava d'acord. A la nit, com que tractaven que el pou s'assequés l'endemà, a la nit Ugula tenia màgia. Aleshores la seva màgia, segons va fer ell mateix, li va fer sortir una pitó o una boa. La boa es va ficar en el pou i va xuclar tota l'aigua. El pou va quedar sec. La boa va sortir una altra vegada i Ugula va agafar la seva boa. Se'n va anar.

L'endemà, que era el dia que havia de presentar-se ja a Ndjambu i demostrar-li que ell és capaç d'assecar el pou, va arribar. Ndjambu, sense mirar el pou, li va dir: *Doncs buida l'aigua.* I l'aigua ja estava buida, perquè ell ho havia fet a la nit amb els seus poders invisibles. Ugula es va ficar una altra vegada en el pou. Després va tornar a sortir i va dir a Ndjambu: *El pou ja és sec.* Ndjambu se'n va anar, va mirar el pou: ja no tenia aigua. Aleshores va dir a Ugula: *Tu sí que has estat capaç de buidar aquest pou, per tant tu et cases amb Ilombe. Aquí tens la teva dona, i és tot.*

Tot això gràcies a què Etundji li va divulgar el secret del poble. I més: els poders mateixos d'Ugula, va aconseguir casar-se amb Ilombe⁷².

⁷² Explicada per Julio Molende Ianga, 04/08/90.

Rondalla número 39

Grup: N (Ugula, 5)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS: situació inicial
mancança
mediació
principi de l'acció contrària
partença
(primera funció del donant)
(reacció)
(recepció de l'objecte màgic)
desplaçament
combat
victòria
reparació

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ugula
donant:
auxiliar: Etundji
personatge buscat: Ilombe
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent: Ndjambu

**Personatges del cicle
contraposats:**

Personatges meravellosos: boa

Objectes meravellosos:

Temes principals:
casats / solters

Un home anomenat Ndjambu va tenir una filla anomenada Ilombe. I va dir que qualsevol home que es casés amb la seva filla li havia de portar una polsera de coure. Això era l'única cosa que demanava a canvi de la seva filla. Va anar un jove allà, va arribar, va saludar. Li van contestar. Ndjambu li va dir que segués. Aquest es va asseure i Ndjambu li va preguntar: *¿Què has vingut a buscar a casa meva?* El noi va dir: *Vinc per casar-me amb la seva filla.* I ell va dir: *Bé, això no és problema. L'únic és que el que vulgui casar-se amb la meva filla ha de portar-me una polsera de coure. Aleshores s'emporta la filla.* El noi va dir: *Doncs jo no la tinc pas.* Li va dir: *Doncs aleshores tampoc no et deixo la meva filla.* Aquest va marxar.

Van passar molts joves i molts homes grans demanant casar-se amb aquella filla bonica, però cap no trobava una polsera de coure. Doncs la notícia havia arribat a moltes parts del poblat. Un formós cavaller anomenat Ugula va dir: *Jo em casaré amb la filla de Ndjambu.* Aleshores aquest va dir a la seva mare que li preparés menjar. Va agafar la seva bosseta de viatge, hi va ficar el menjar i va començar a caminar, anant cap al poblat de Ndjambu per casar-se amb Ilombe.

Al mig del camí, ja en el bosc, va veure una casota; i en sortia fum. Va dir: *Doncs segur que en aquesta casota hi deu haver alguna persona.* Es va atansar allà. Abans d'arribar a la porta es va aixecar i va començar a preguntar: *¿Hi ha algú, aquí? ¿Hi ha algú, aquí?* I va sentir una veu molt baixa que contestava des de dintre: *Sí, sóc aquí.* Ells es va atansar, hi va entrar, i va trobar una dona molt vella que estava tombada a terra. Ell li va preguntar: *¿Què passa?* I la vella li va contestar: *Fill meu, estic aquí morint-me de gana.* El noi va ficar mà a la seva bosseta i en va treure alguna cosa de menjar. Va donar menjar a la vella. També li va donar aigua.

Aquella dona va beure aigua, es va aixecar i va obrir els ulls. Aleshores va demanar al noi: *¿On vas?* Ell va dir que *Vaig a la casa de Ndjambu per casar-me amb la seva filla.* Ella va dir: *I, ¿què portes per casar-te amb la filla de Ndjambu? Si diuen que per casar-se amb ella cal portar una polsera de coure! ¿La tens?* El noi va dir que no. *I, ¿què tens?* El noi va dir: *No tinc res.* La vella li va dir: *Bé. Com que m'has salvat, també t'ajudaré.* Va anar a una cistella molt vella, hi va ficar la mà i en va treure una polsera de coure. La va donar al noi, Ugula. I li va dir: *Vés-te'n, et casaràs amb aquella filla.*

Ugula va sortir de la casota de la vella, marxant ja cap a la casa de Ndjambu. Quan estava a prop de la casa de Ndjambu va canviar la pell del seu cos, malgrat que era molt formós. Es va posar una pell que estava plena de granets, sarnes, pus i tota tonteria que no es podia aguantar. Els peus eren plens de nigües que, quan caminava, la part de darrera del peu era en el camí i els peus eren dintre del bosc, perquè estaven tan separats per tenir moltes nigües. Va avançar fins arribar a la casa de Ndjambu. Hi va entrar. Va saludar: *Bon dia, senyor Ndjambu*. El senyor li va contestar.

A Ndjambu no li interessava la forma del noi. Li va dir: *Seu*. Es va asseure a les boniques cadires de Ndjambu. Li va dir: *Doncs, ¿què passa?* El noi va dir: *Bé, he vingut aquí per casar-me amb la seva filla*. Li va dir: *Doncs, ¿has portat la polsera de coure?* El noi va dir: *Sí. - Porta-la*. La hi va donar. Ndjambu li va dir: *Doncs, aleshores, tu sí que t'emportaràs la meva filla*. I, mentre estaven parlant, la filla de Ndjambu, Ilombe, des de la finestra del seu pis estava allà veient com era l'home que anava a casar-se amb ella. Ndjambu la va cridar: *Ilombe!* I ella no contestava. La va tornar a cridar: *Ilombe!* Va contestar. Va dir: *¿Què passa, pare?* I li va dir: *Vine aquí. T'he trobat un marit*.

Ilombe va baixar; però amb la cara tan arrugada que basta veure la seva cara, afirmava que no volia l'home. Ndjambu li va dir: *Doncs aquí està el teu marit*. Ilombe va tornar a preguntar al seu pare: *Però, pare, ¿què dius?* Li diu: *Doncs aquí està el teu marit. - ¿Aquest?* - *Sí*. Ilombe va dir: *Vaja! Ja sabia que tu, al final, em mataries!* Aleshores Ndjambu li va dir: *Agafa el teu marit i aneu al teu pis!* Ilombe va dir a Ugula: *Vinga! Anem! Tu has vingut a buscar dona i ja has trobat una dona*. Van començar a caminar, anant cap al pis.

A l'escala, com que Ugula, la manera que es va presentar allà com un que... pitjor que un que venia de dintre del bosc, Ilombe el va empènyer a l'escala i va caure. I va cridar: *Oh, senyor Ndjambu, la meva polsera de coure! Oh, senyor Ndjambu, la meva polsera de coure!* Ndjambu va preguntar a la seva filla: *Ilombe, ¿què passa? ¿Què li fas?* Ilombe li va dir: *Però, pare, jo li dic que vingui i no vol venir!* Li va dir: *Doncs porta'l tranquil*. Ja pujaven a poc a poc. Van arribar ja al pis, al rebedor. Ilombe tenia una cadira allà, la més dolenta de totes, que ningú no s'hi asseia. Va dir a Ugula: *Seu aquí!* Ugula, en veure el lloc on l'obligava a seure, va dir: *Oh, senyor Ndjambu, la meva polsera de coure!*

Ndjambu va dir: *Ilombe, ¿què passa? ¿Què li fas?* Ilombe va dir: *Pare, si no li faig res...! Li dic que s'assegui, i no ho vol! Vol seure solament a les cadires que ell havia comprat!* Aleshores es referia a les millors de la seva casa. Després Ilombe el va agafar allà, el va empènyer a les cadires més bones i es va asseure.

Li va dir: *Doncs queda't aquí, a la casa de la dona que has vingut a buscar.* L'home es va quedar assegut. Ilombe se'n va anar enfadada a la cuina. Va començar a preparar el menjar, perquè també ja tenia gana. Després de preparar el menjar el va posar a la taula. I va agafar unes tovalles boniques, perquè tot el de casa seva era bonic, i va posar les tovalles a la meitat de la taula, on havia de col·locar els seus plats. I on hi havia els plats del seu marit, doncs ho va posar a l'altra meitat de la taula que no tenia tovalles. Les tovalles eren grosses per a tota la taula, però ella va preferir posar-ho la meitat.

El noi, en veure això, va dir: *Oh, senyor Ndjambu, la meva polsera de coure!* Ndjambu va tornar a preguntar a la seva filla: *Ilombe, ¿com li fas?* Va dir: *No, pare, és que ell... li he donat el menjar i solament vol menjar amb mi en el mateix plat.* Aleshores Ndjambu va dir a la seva filla: *Doncs, home, menja amb ell en el mateix plat! Si és el teu marit!* Però la filla en veia un que li sortia aigua i pus per tot el cos, per gastada que era la seva pell. Va dir: *Vaja, Déu! Sabia que un dia aquest home em mataria, malgrat ser el meu pare!*

Aleshores Ilombe va dir: *Doncs bé, anem a menjar en el mateix plat.* Ilombe en va tastar una mica i va dir: *Ja no en vull més, ja he menjat molt.* El noi es va quedar menjant. Després del menjar Ilombe li va dir: *¿Vols banyar-te?* Li va dir: *Sí.* El va portar a la cambra de bany. Li va ensenyar on era l'aigua, que havia de fer. Ilombe, en sortir i tancar la porta, deixar-lo sol perquè es banyés, va començar a cridar: *Oh, senyor Ndjambu, la meva polsera de coure!* Ndjambu va dir: *Ilombe, ¿què passa? ¿Com li fas?* Va dir: *No, és que li he donat aigua perquè es banyi a la cambra de bany i jo, en sortir, doncs està cridant, està plorant.* Ndjambu li va dir: *Doncs queda't a dintre fins que ell acabi de banyar-se!* Ilombe va tornar a entrar. Aquest, amb prou feines es va banyar. Solament va tocar unes gotetes d'aigua, va fer mullar-se la seva pell, la seva maleïda pell, una miqueta, i va sortir.

Després va arribar la nit i van anar a la cambra per dormir. Es van ficar tots dos al llit. Després Ilombe va agafar dos llençols, un per a ella i una altra per al marit. El marit va tornar a reclamar: *Oh, senyor Ndjambu, la meva polsera de coure!* Sempre es recordava de la seva polsera de coure, pel difícil que l'havia aconseguit: *Oh, senyor Ndjambu, la meva polsera de coure!* Ndjambu, des de casa seva, va cridar: *Ilombe, ¿què passa? ¿Com li fas?* Ilombe va dir: *Doncs... si estem aquí al llit, i ell vol que estem amb el mateix llençol.* Va dir: *Home, és el teu marit, estigues amb ell així!* Ilombe va dir: *Déu meu, quina pudor que fa aquest! I que m'estigui amb ell en el mateix llençol!* Doncs va estar així. Van discutir tota la nit: *Vaja, em moriré de pudor! Que em moro! Que no puc suportar això!*

A mitja nit, quan Ilombe ja estava adormida ja, l'home surt tranquil·lament, es treu la maleïda pell i es converteix altra vegada en tan formosíssim com era. Va guardar aquella pell. I abans que Ilombe es despertés, es va tornar a posar aquella pell.

Ilombe es lleva al matí, i l'home amb la seva pell allà. Surten altra vegada, aquell ja va ser el segon dia. El tercer dia, el mateix. Van anar a la taula per menjar, Ilombe va fer com de costum. No volia menjar amb ell en el mateix plat. L'home va tornar a reclamar: *Oh, senyor Ndjambu, la meva polsera de coure! Oh, senyor Ndjambu, la meva polsera de coure!* Ndjambu va dir: *Ilombe, però, ¿com el tractes?* Ilombe va dir: *Però, pare... si estem menjant, i ell només vol menjar amb mi en el mateix plat!* Ndjambu va dir: *Doncs, ¿això què? És el teu marit! Mengeu en el mateix plat!* Ilombe en va tastar solament una miqueta i li va dir: *Ja no puc. Bé, el noi va continuar menjant.*

I la nit del tercer dia, al llit, Ilombe ja estava adormida. El noi es va treure la seva maleïda pell, la va guardar i es va quedar una altra vegada un jove però preferible. Aleshores, a mitja nit, Ilombe es desperta sense saber què és el que havia fet. En veure així: *Però, home, ¿qui és aquest?* Va començar a xerrar sola. Fins i tot va sortir del llit, es va llevar, va intentar treure el llençol una mica al noi. Va dir: *Però sembla mentida! ¿Qui és aquest?* Va dir: *No és veritat, home!*

Va començar a buscar per tota la casa. I aleshores, en un calaix d'un armari de la seva cambra, troba la pell. Va dir: *Vaja! Com que això és el que passava aquí!* Va agafar la pell, se'n va anar a fora, la va cremar. És quan va venir una altra vegada i va dir: *Marit, vine que ens abracem!* L'home va dir: *Dona, vine que ens abracem!* Va sortir del llit el noi, es van abraçar i van quedar feliços. Ilombe ja l'anomenava «marit» i l'home ja l'anomenava «muller». Així es van quedar, vivint feliçment⁷³.

⁷³ Explicada per Gloria Bendje, 16/08/90.

Rondalla número 40

Grup: N (Ugula, 5)

Personatge principal: Ugula

FUNCIONS: situació inicial
mancaça
mediació
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ugula
donant:
auxiliar: Ndjambu
personatge buscat: Ilombe
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ndjambu
referent:

**Personatges del cicle
contraposats:**
Ugula / Ilombe

Personatges meravellosos: vella

Objectes meravellosos:

Temes principals:
casats / solters
casament encertat / casament esguerrat

Hi havia una vegada... Ndjambu amb les seves dues dones, Ngwalezie i Ngwakondi. Aleshores Ngwakondi, la dolenta, es comportava malament en el poble: insultava l'altra dona, volia manipular tots els del seu poble, i Ndjambu li ho permetia.

Aleshores, un dia, Ngwalezie es va aixecar i va cridar Ndjambu. Li va dir: *Escolta, Ndjambu: ets tu qui permet aquestes coses. Això no pot ser. Aquella dona m'amença, igualment com a les altres. Però jo no accepto això. És per la teva culpa, per això aquella dona ho fa. Va dir: A mi no m'interessa cuidar aquella dona. Ella, així és la seva vida. Es comporta així. Jo, ¿què hi puc fer?* Van passar dos mesos. Ngwalezie va agafar l'embaràs. Va donar a llum una noia. Va passar un altre dia, va agafar un altre embaràs. Va donar a llum un noi anomenat Etundji. Van passar més dies, va agafar un altre embaràs, va donar a llum un altre fill anomenat «gos». Aleshores ja vivien allà.

Ngwakondi ja tenia l'enveja, perquè no va donar a llum cap fill. Aleshores aquella dona va pensar violar aquells fills. Buscava la manera de fer-ho, i la tia no podia. ¿Què va passar? Ngwalezie va emmalaltir, va morir. Van quedar solament els fills i el seu pare. Ja vivien allà. Aleshores Ngwakondi sempre pensava malament dels seus fills. Cada vegada que cuinava guardava el seu menjar. Els pobres nois passant-s'ho així, famolencament.

Ngwakondi feia això. I un dia Ngwakondi va agafar el matxet i va matar la filla. Aleshores Ndjambu es va aixecar i va dir que *Això no pot ser. Això sí que no ho admeto. Va cridar els del seu poble i es va aixecar. Va dir: Senyors, jo no puc. I no sé què és el que he de fer. Vosaltres mateixos podreu jutjar aquesta dona què és el que es mereix: si és la mort o el que sigui. Es va aixecar un i va dir: Per part meva, senyors, aquesta dona es mereix portar-la en el caïc, lligar-la amb pedres i llançar-la al mar. Amb això, així, ella s'ho mereix. Els altres el van recolzar: Sí, d'acord.*

Van agafar aquella dona, la van lligar amb les pedres, la van ficar dintre del caïc, i se la van emportar. I així van dir a aquell gos: *Si's plau, «Gos» que no pugi. Ell va dir: Ah! Jo vull veure com podeu fer això, que aquesta dona va matar la meva germana. Jo he de veure com la llençen! Me n'he de riure, d'ella!* Li van dir: *No res, tu no hi vas. Però no res. Va dir: Jo sí que hi entro. Hi vaig i hi vaig. Es va ficar en el caïc. Anaven remant, remant, fins arribar a l'alta mar.*

En voler llançar aquella dona, aleshores Ngwakondi va dir: *Mbwa!* -que és «gos»- *Gos, gos! Seguiràs caminant amb el genoll. I així bordaràs. Tu ja no podràs caminar com una persona. Caminaràs sempre més amb els genolls.* Aleshores van llançar aquella dona.

En tornar aquella gent, ja prop de la sorra, de la costa, el gos va començar a lladrar. En voler saltar, doncs se li van trencar les cames i aleshores va començar a caminar ja agenollat. Li van dir: *Gos, gos! Lladrava. Gos, gos!* Aleshores aquella gent va dir: *Oh, gos! T'hem dit que no intentis ficar-te en el caic perquè aquella dona us tenia molta mania. ¿Ho has vist? El gos ja no podia caminar. Aleshores van anar a casa.*

Per això el gos camina així de la manera que camina. Lladra per no escoltar. El gos era com una persona. I per culpa seva, de no voler escoltar la gent, per això va quedar així⁷⁴.

⁷⁴ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 16.

Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 05/03/87.

Rondalla número 41

Grup: N (Ngwakondi, 1)

Personatge principal: Ngwakondi

FUNCIONS: situació inicial
malifeta
mediació
principi de l'acció contrària
combat
victòria
reparació

victòria

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ngwalezie, Ndjambu
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ngwakondi
referent: Etundji, Ndjambu

**Personatges del cicle
contraposats:**

Ngwalezie / Ngwakondi / Ndjambu

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos:

Temes principals:

esposa bona / coesposa dolenta
mare / madrastra

Hi havia una vegada Ndjambu i la seva dona Ngwakondi. Com que Ndjambu apreciava sempre la seva dona Ngwakondi més que no pas Ngwalezie, però aquesta vegada solament apareix Ngwakondi. Ndjambu totes les coses les donava a ella. Aleshores, un dia, Ndjambu va cridar la seva dona Ngwakondi. Li va dir: *Escolta, dona: t'estimo molt, t'estimo força. Però comporta't bé amb mi. M'alegro sempre de tu, per això no et deixo mai. Vull que et comportis bé amb mi.*

Bé. Aleshores, Ndjambu sempre ho feia així. Li portava bones coses. Cada vegada que anava realitzant li portava vestits i tot això. Ngwakondi, ¿què va passar? Prop d'aquell poble n'hi havia d'altres que vivien allà també. Ngwakondi tenia medicina⁷⁵. Va sortir de casa seva i va anar a un altre poble veí seu. Hi va arribar. Hi va trobar solament una veïna seva. Li va dir: *Escolta: ¿Com estàs? - Bé. Oh! Vejam, ¿tu no vols menjar? La veïna la va convidar. Oh, gràcies! Com que la tia s'havia ficat unes medicines dintre de les ungles per fastiguejar que els pobres pateixin, la seva companya.*

¿Què va passar? Quan estava ja menjant, Ngwakondi va procurar acabar abans. Aleshores l'altra li va preguntar: *Escolta, si's plau, ¿per què acabes així? Mengem! Va dir: No, que solament no he vingut per omplir-me l'estómac, perquè he esmorzat una miqueta a casa meva. Bé. Al contrari, a aquella dona li va ficar medicina dintre del plat. ¿Com podria intentar menjar així? Bé, ja me'n vaig. - Sí, a reveure. Va tornar a casa seva. Quan va arribar el marit d'aquella dona, va trobar la seva dona morta. Però, ¿què passa? ¿Què ha passat aquí? Malgrat que aquí vivim solament nosaltres, però aquí al costat segurament que hi viu Ndjambu amb la seva dona. No veig aquí que Ndjambu cap dia hagi vingut aquí, ni la seva dona. Però, ¿què ha passat? ¿Serà una serp? El pobre home va començar a plorar i no va passar res. Va dir: *Què hi farem! Cal aguantar la vida! L'home va dir: Però potser aquí vénen malament els animals, i he d'abandonar aquí, sortir d'aquí. Va dir: Però no, no. Sortir, ¿per què? He de saber ben bé si és un animal o una persona. L'home es va amagar.**

Ngwakondi va venir i va entrar a la casa. Allà és quan l'home va sortir i li va demanar: *Escolta, dona: què vols per aquí? Tu, ¿què busques? - No, he vingut a fer un tomb. - ¿Un tomb de què? Mai no t'he vist aquí. Ahir vaig trobar la meva dona morta. - ¿La teva dona? ¿Qui la va matar? - ¿A mi m'ho demanes?*

⁷⁵ Era una bruixa.

Va dir: *Bé, el que sap bonament, aquell que sap que ha matat la meva dona, ella morirà. Que sigui de la bona o de la dolenta. Aquella dona va marxar i l'home va anar a buscar a un altre poble un medecinaire i a més a més endevinaire. Li va dir: Si's plau, medecinaire: en un poble viviem jo i la meva dona. I en un altre també poble vivia Ndjambu amb la seva dona. ¿Què va passar? Quan jo vaig sortir de viatge vaig deixar la meva dona a casa. I la vaig trobar morta. I l'endemà, quan jo em vaig amagar, va venir Ngwakondi. Jo li vaig preguntar: «Tu, ¿què busques aquí? ¿Què vols?» I ella em va dir que anava donant un tomb. Per això li vaig demanar: «des que jo he vingut aquí, des que vaig néixer, mai no t'he vist aquí; ni tu ni el teu marit. Però, ¿què és el que tu busques?» La dona no em va contestar res, se'n va anar. Vull que em faci o que m'expliqui qui va ser el que va matar la meva dona. El medecinaire se'n va anar corrent i va voler ficar el cap en el foc.*

Li va dir: *Si's plau, no fiquis el cap en el foc. ¿Què passa? Va començar a riure i li va dir: Si's plau. Aquella dona és una dona dolenta. Bruixa de primera mà. Per matar-la a ella és difícil. Però no et preocupis, que jo sé bonament allò que faré amb ella. ¿Què va passar? El medecinaire li va preparar tot això. El pobre home, per nerviós, amb la fúria que portava, en lloc de fer-ho com li va explicar el medecinaire, no ho va fer així. Se'n va anar, va agafar el matxet, va tirar-hi medicina, i va voler pegar amb allò Ngwalezie⁷⁶, i la dona es va convertir en gat. La gata aquella.*

¿Què va passar? Va saltar i va començar a pegar-se amb l'home. I l'home es va escapar. Ndjambu va sortir: *¿Què passa? Tu, ¿què fas? Va dir: Bé, com que tu defenses molt la teva dona, ja ho veuràs. L'home li va donar a Ndjambu un bon cop. Ndjambu es va morir. Aleshores, ¿què va passar? L'home va intentar la manera i va tornar al medecinaire. El medecinaire li va dir: Escolta: així no es pot matar. Mai no es fa així. Tu intentes fer les coses amb nervis. Es tracta de fer-ho amb tranquil·litat. Així tu podràs matar aquella dona. Perquè el que tu pensaves, tranquil. I el que t'he de fer és, però em penso que el més important és que tu surtis d'aquell poble i te'n vagis a viure a un altre lloc. O a viure aquí amb mi. L'home va dir: Bé, d'acord.*

Aleshores Ngwakondi es va quedar ella mateixa en el poble pel mal costum. Ndjambu es va morir per defensar cada vegada Ngwakondi i entrar contra Ngwalezie. Per defensar la seva dona Ngwakondi, es va morir⁷⁷.

⁷⁶ Ngwakondi. Es tracta d'una confusió de l'informador.

⁷⁷ Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 02/06/87.

Rondalla número 42

Grup: N (Ngwakondi, 1)

Personatge principal: Ngwakondi

FUNCIONS: situació inicial
malifeta
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
(reparació)

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi:
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ngwakondi
referent: Ndjambu

**Personatges del cicle
contraposats:**

Personatges meravellosos:
medecinaire

Objectes meravellosos:

Temes principals:
esposa bona / coesposa dolenta
medecinaire / bruixeria

Hi havia una vegada Ndjambu amb la seva dona Ngwakondi. Vivien plegats en un poble allunyat dels altres. Aleshores Ndjambu, amb la seva dona Ngwakondi, tenien finca, finca de veritat, unes hectàrees grosses. ¿Què va passar? Aquella gent, sempre que... la gent s'alimenta de les finques. Ngwakondi, que és la dolenta, anava a les seves feines cada dia, cada dia, cada dia, cada dia. ¿Què va passar? Es veu que la gent ja tenia mania a aquella dona pel mal costum, una dona que sempre anava ja destruïnt; no construïnt, sinó a destruir. Fins els animals li tenien ja mania.

¿Què va passar? La tortuga, un dia va sortir de casa seva. Va anar a passeig. Va arribar allà on era Ndjambu. Hi va pujar. Ndjambu tenia... era una casa de pisos. Un pis de veritat. Total, que la tortuga no sabia pujar. Quan va arribar la tortuga, es va aixecar. Va dir: *Ndjambu, Ndjambu, Ndjambu, Ndjambu!* - ¿Qui em demana? ¿Qui és aquest que em crida? - Sóc jo, la tortuga. - Tu, ¿què busques? - He vingut a passeig. - Jo, des que vaig néixer fins avui, no tinc amistat amb els animals, ni els peixos ni ocells. Tu, ¿què vols aquí? - Oh! Però, ¿com, senyor? ¿Un ja ni pot anar de visita? Compte, eh, la teva dona... ja ho veuràs! Demà, si la teva dona va a la finca ja no tornarà. Va dir: ¿Què? ¿Què dius? ¿Matar la meva dona? Ndjambu va sortir corrent i l'home no es va adonar que era una escala. No sabia el que li va passar. Ndjambu va sortir des de dalt, al pis, i va caure a terra. I no es va morir. Aleshores la tortuga es va escapar.

Quan va venir Ngwakondi, va arribar-hi. ¿Què és el que passa? *Marit meu, ¿què ha passat?* Ndjambu es va quedar mut. No sabia ni parlar. Ngwakondi va començar a plorar. En arribar la nit va anar a la seva bruixeria i va descobrir que era la tortuga la que li va fer això. Però la tortuga no el va matar; sinó que amb els seus nervis que li va posar, quan va venir per atacar la tortuga ell va caure i es va desmaiar. Aleshores Ngwakondi va dir: *Oh, el meu marit! No sé què és el que he de fer-te.* - Però et pregunto: aquesta nit, ¿no vas anar a la bruixeria? Però ella no li podia contestar. ¿Què va passar? Va venir la tortuga i Ngwakondi va veure la tortuga i li va dir que *Et mataré ara, tortuga, et mataré.* Li va dir: *Si's plau, que no em matis. Sóc innocent, que no sé res. Però el que he de fer-te és curar Ndjambu, el teu marit, i després us quedareu feliços.* - Però jo t'asseguro des d'avui que et mataré. - ¿Què? ¿Que tu em vols matar? Ho sento molt, però tu no pots amb mi, la tortuga. Va agafar el matxet i va pujar a dalt.

Va dir: Escolta, que no et moguis allà. Si's plau, tu no estàs aquí per matar-me, sinó que jo sí que estic aquí per matar-te i defensar el teu marit. Ngwakondi va dir que He, he, la tortuga! Ho sento. Segueix amb la teva operació si vols. Tot el que tu penses, ho sento per tu, perquè contra la meva personalitat sí que tu no pots, tortuga.

Li va dir: Sí, ja ho sé, ets una persona i jo sóc un animal. Però tu no pots amb mi. Podràs amb mi aquí al damunt de la sorra; però dintre de les fulles, en el riu, al mar, tu no pots. Aleshores Ngwakondi li va dir: Tu no pots amb mi a la nit. Normalment, quan arriba la nit tu no pots amb mi, però de dia sí. Li va dir que Ha! Ho sento molt. La tortuga es va ficar on hi havia herba, va portar unes quantes herbes, va anar allà on era Ndjambu i el va curar. I Ndjambu va començar a parlar. Va dir: Escolta, dona meva, si's plau: no matis la tortuga. La tortuga no sap res. Per la meva culpa, per la meva culpa, per això he caigut.

La seva dona diu: ¿Què? No res, jo mato la tortuga. Li va dir: Calla! - Jo mato la tortuga. ¿Què va passar? Ndjambu, perquè sabia bonament que la seva dona era una mala dona, que Aquesta vegada sí que mataré la meva dona. Va venir la tortuga i li va preguntar: ¿Que jo mati la meva dona? - Si vols. Que jo no sé res. Però la teva dona diu que em vol matar. Abans que em mati, jo la mataré. O tu mateix, si vols, la mates. Ndjambu va agafar l'escopeta i va disparar a Ngwakondi. Però no es va morir. Estava allà dreta, sense preocupar-se ni res.

La tortuga va dir: ¿Què? ¿Aquesta dona no es mor? Però, maleïda sigui aquesta dona! Va dir: Però escolta, Ndjambu! Ndjambu va començar a tremolar: Però, ¿aquesta dona no es mor? ¿Aquesta dona no es mor? ¿Aquesta dona no es mor? Ndjambu ja s'anava escapant una mica, una mica, una mica. Ngwakondi li va dir: Si's plau, marit meu: que no t'escapis. Tu m'has mort. Et quedaràs tu mateix sol amb els animals. I jo ja no em puc aguantar. Va caure i es va morir.

La tortuga va dir: Bé. Però, ¿tu què has fet? ¿Has mort la teva dona? Jo mateixa la volia matar o pegar-me amb ella! Va dir: No. Prefereixo que jo mateix mati la meva dona, que no pas que un altre la mati. Això no ho puc acceptar. Basta que jo he matat la meva dona i ja està. Tu ja pots sortir d'aquí. Tu sí que has fet que jo mati la meva dona, tu sí que ho has fet. - Però, ¿com? Tu m'has preguntat si volia que matessis la teva dona i t'he dit que res, que no sé res. Tu has matat la teva dona. ¿Per què dius que sóc jo? - Escolta, tortuga: vine aquí, vine aquí. Si vols, em mates. O si vols em menges. - A mi no m'interessa, basta que hakis matat la teva dona. Has matat la teva dona. Em vols matar. Aleshores tu mateix et quedaràs així. Almenys t'agradarà tenir alguna conversa, ¿no? Directament. Però, si em mates, ho sento molt per tu.

Que et mato! La tortuga va dir: Si vols, aquí em tens, ¿no? No hi ha de què preocupar-se. Mata'm.

Li va dir que *Bé*, d'acord. No em vols matar, doncs me'n vaig.

La tortuga va marxar i Ndjambu es va quedar ell mateix sol⁷⁸.

⁷⁸ Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 09/06/87.

Rondalla número 43

Grup: N (Ngwakondi, 1)

Personatge principal: Ngwakondi

FUNCIONS: situació inicial
complicitat
mancança
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi:
donant:
auxiliar: Ndjambu
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ngwakondi
referent:

**Personatges del cicle
contraposats:**
Ndjambu / Ngwakondi

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos:

Temes principals:
esposa bona / coesposa dolenta
animals / persones

Una vegada, en un poble vivia Ndjambu amb les seves dues dones, Ngwalezie i Ngwakondi, la bona i la dolenta. Aleshores Ndjambu i les seves dones no podien viure en aquell poble seu, perquè els animals els molestaven massa. ¿Què va passar? Va venir el tigre⁷⁹ i els va destruir totes les finques que tenien. Ndjambu va dir: *Això no pot ser. Si no, ens morirem aquí de gana.* Va agafar les seves dues dones, i no tenien criatures. Van anar a viure a un altre poble on hi havia a prop els seus veïns.

¿Què va passar? Ngwakondi, que era dolenta, sempre amb el seu mal comportament. Va acabar de pegar una dona allà i va tornar a casa seva. Perquè Ngwakondi i Ngwalezie s'assemblaven una mica. I, ¿què passa? Aquella dona, quan va venir el seu marit, el va avisar que *Una dona de Ndjambu em va venir a pegar aquí.* I el que va fer aquest home, havia de cridar primerament Ndjambu i preguntar-li quina va ser la seva dona que s'havia pegat amb l'altra. I no res: el que va venir i va començar a pegar a Ngwalezie bufetades. Aquella dona es va desmaiar, i va tornar a casa seva.

Aleshores Ngwalezie va demanar a Ngwakondi: *¿Per què vas anar a pegar-te amb una altra dona? Mira, aquest home m'ha carregat la conseqüència i sento no saber-ne res.* La pobra dona allà, aguantant la vida. ¿Què va passar? Era un dissabte. Van preparar la festa i van convidar Ndjambu i les seves dues dones. Van anar allà i aquella dona, primerament, com que era de nit, no va notar quina era la que es va pegar amb ella. Van preparar el menjar i va posar verí en el plat de Ngwalezie. Pensava que ja. Perquè a ella no li agradava xerrar, Ngwakondi que sempre anava conversant amb la gent, deien: *Bah! Aquesta que parla és la bona; i aquella que no parla és la dolenta, perquè no vol parlar.* I aleshores van aprofitar per ficar medicina dintre del seu plat. La pobra dona, a l'instant es va morir allà.

¿Què? -Ndjambu va preguntar- *¿Què és el que passa? Heu ficat...* Aquella dona va sortir corrent, primerament la que va sortir a fora, va començar a riure, va començar a riure: *Visca, visca, visca!* Aleshores un noi va venir: *¿Per què dius que visca? -Oh, avui celebrem una festa, és dissabte i ho hem d'acceptar.* Aleshores li va preguntar: *Però, ¿com pots cridar visca, amb alegria, mentre que aquella dona s'ha mort, malgrat que ella estava convidada?*

⁷⁹ «Roo», lleopard. És un error de traducció molt habitual entre els ndowe.

Aleshores va sortir aquell noi i va anar a avisar Ndjambu. Diu: *Aquella és la dona que l'ha matat.* Ndjambu, perquè tenia poc interès en Ngwalezie, va tornar a casa seva. Ngwakondi li va dir: *Tornem!* Van tornar, es van quedar allà. Aleshores Ndjambu li va preguntar: *Escolta: ¿em vols explicar la tia que es va pegar amb aquella dona?* . - *És ella, per això s'ha mort.* Bé, Ndjambu es va asseure amb la seva dona.

Aleshores, un dia, la seva dona va fer un intent de pegar el mateix Ndjambu. Més tard es va saber que era Ngwakondi la que es va pegar amb l'altra. Aleshores l'home va dir: *Jo, el que he de fer, no puc viure amb una dimoniota. Primerament has de respectar el teu marit, i el respectaràs. La gent de fora. A mi m'ho ha fet, igualment ho farà amb les altres i els altres.* Aleshores l'home aquell, és a dir l'home d'aquella dona, més tard va sentir que morís Ngwalezie la que va pegar la seva dona, sinó que era Ngwakondi. Va sortir i va anar a pegar-se amb aquella dona dintre de casa seva.

Ndjambu, per ser tonto, en lloc de separar va anar a pegar a l'altre una bufetada. Li va dir: *Però, ¿com? Malgrat que la teva dona es comporta com una dimoniota, i tu el que fas és venir-te a pegar amb mi! ¿Per què?* L'home va tornar a casa seva i hi va anar a la nit; va agafar petroli més foc, el misto. El va tirar per tot allò i no va calar res. Va anar a agafar més benzina i la hi va tirar. En calar foc, tota la casa s'anava cremant. Ngwalezie⁸⁰, per ser bruixa, va sortir per la finestra i no podia carregar el seu marit. Ndjambu es va cremar tot això, entre la seva casa i ell mateix, i es va morir.

Ngwalezie va volar fins arribar on aquell home. El pobre home no sabia res de la bruixeria; però la seva dona sí que sabia coses de la bruixeria i li va dir: *Compte aquesta dona, és terrible! Aquesta dona, a l'instant es pot convertir com en un animal o peix, el que sigui.* - *Però tu ets una dona, tu no pots!* Ella mateixa, també va sortir. Li va dir que *Espera't.* Jo ho he de saber. Va anar corrent a un medecinaire i la va preparar, és a dir li va canviar l'altra vida de la bruixeria. I l'home hi va anar, i entre la seva dona i ell mateix va començar a pegar-se amb aquella dona. Barallant-se, barallant-se, barallant-se, barallant-se, barallant-se... No hi havia manera. Cada vegada barallant-se amb aquella, fins que van guanyar Ngwalezie i es va morir. Tots dos van tornar. Aleshores l'altra li va dir: *Canvia'm la vida, jo no vull seguir amb la bruixeria.* Li va dir: *Però, ¿com? ¿Sóc jo o la medecinaire, la que et va fer? Per la teva culpa. ¿Per què vas anar a parlar amb Ngwalezie, i més tard vas dir que era Ngwalezie la que es va pegar amb tu, sinó que era Ngwakondi?* - *Vull canviar-me la vida.*

Aleshores aquella dona va anar on la medecinaire i va dir que *Bé, si's plau, vejам si em pot canviar aquell home la seva vida.* -*No ho sé.*

⁸⁰ Ngwakondi. És una confusió de l'informador.

Li va obrir els ulls, aleshores es va quedar normalment de no seguir a la nit. L'altra, aquella, es va quedar així ella mateixa, sola, perquè ja no n'hi havia un altre ni una altra que pogués seguir amb la bruixeria. Aleshores ella va dir que *¿Com serà?* Va buscar manera d'anar amb el medecinaire per dir-li que *A veure si poden fer-ne al seu marit*. I el seu marit va descobrir això i li va ficar pallisa. Aleshores aquella dona va matar el seu marit per la bruixeria i ella mateixa es va quedar així. Va pujar al seu avió, va volar, va anar a xocar amb la ceiba i ella es va morir⁸¹.

⁸¹ Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 18/06/87.

Rondalla número 44

Grup: N (Ngwakondi, 1)

Personatge principal: Ngwakondi

FUNCIONS: situació inicial
allunyament
prohibició
transgressió
malifeta
mediació
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ngwalezie
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ngwakondi, Ndjambu
referent:

**Personatges del cicle
contraposats:**
Ngwalezie / Ngwakondi

Personatges meravellosos:
medecinaire

Objectes meravellosos:

Temes principals:
esposa bona / coesposa dolenta
medecinaire / bruixeria

Hi havia una vegada... En un poble que vivia gent dolenta. Pel constant creixement de la seva maldat, la gent del poble veí es van reunir i van acordar de cremar el poble dels dolents. En una nit que la gent dolenta celebrava la festa en el seu poble, els altres van aprofitar cremar una part del poble, ja que tots eren on es ballava, era al centre del poble. En veure-ho ells, en veure ells la flama del foc i a la vegada fum, van començar a cridar, tractant de silenciar el públic. Immediatament ho van aconseguir. I quan tothom estava callat, van dir que el poble es cremava. Es van llançar tots per apagar el foc. I mentre apagaven una part, els enemics ja calaven foc a l'altra banda, fins a envoltar el poble i tenir al centre del poble la gent dolenta.

El poble es seguia cremant, ja amb la seva gent. Quan va començar ja a reduir-se la flama del foc, va saltar l'os del genoll d'una persona de les que es cremaven, passant per l'aire lliure⁸² cremant. I va anar a caure a un poble molt llunyà del lloc de la seva procedència. Aquest os va començar una nova vida al nou lloc, ballant allà cada nit. Però la gent d'allà no sabien que era un os. Acudien al ball diàriament, a la nit. Un dia que la notícia s'havia estès per tot el país, van sortir alguna gent del poble bo que va provocar l'incendi. Van anar al lloc. Van passar la nit veient el ball fins a les tres de la matinada, que era sempre el moment final del ball, perquè l'os del genoll tenia por que el veiessin de dia.

Però la gent del poble bo portaven notícies cada vegada que tornaven del ball, dient sempre que *Aquest que balla en el poble que solen visitar és terrible*⁸³. Cada vegada ho explicaven. Però en el poble dels bons hi havia un home molt baixet, malaltís, sense bona salut, rústec i de totes característiques fastigoses, però veritable endevinaire. L'endemà que les seves germanes anaven a veure el ball, ell va dir que hi anava també, però no ho van acceptar perquè tenien vergonya de sortir amb un germà tan fastigós com era aquest famós anomenat Etundji. Van anar-hi moltes vegades, deixant-lo. Però l'altra vegada que hi van anar se'l van emportar i ell va demanar a les seves germanes: *¿Com aquest us fa perquè veieu més bé el ball?*

⁸² Volant.

⁸³ És molt bo.

Elles van contestar: *Ens tira als ulls les gotetes d'un medicament que ell mateix prepara.* I aquest es va adonar del que passava. A meitat del camí, a hores de la nit, el menyspreat Etundji va agafar dues cuques de llum i van continuar caminant fins arribar al lloc. Van trobar que el balele ja començava, ja estava per començar. El protagonista ja venia amb el seu medicament, actuant. Al moment que tirava el medicament als ulls de la gent, al moment que tirava el medicament als ulls de la gent, venia en forma de persona; i quan començava a ballar ja es convertia en os del genoll. A mesura que s'atansava a Etundji, aquest va tancar els ulls i damunt d'ells va posar les cuques de llum. El famós ballador va tirar el medicament a les cuques de llum i no pas als ulls d'Etundji. Acabada aquesta primera actuació per a la iniciació del ball, Etundji es va treure tranquil·lament les cuques de llum i va obrir els ulls, veient el que passava, tot el que passava, fins al final del ball.

En tornar al seu poble ho va dir a la seva gent, però ningú no ho acceptava. Ell els explicava la trampa que va fer, i ells no ho volien acceptar. Fins que Etundji els va dir tot el que ell va fer per veure-ho més bé. I quan ells també ho van intentar, van aconseguir veure tot el que passava i es van adonar que no era una persona sinó era l'os del genoll d'una persona. Així, tot el poble es va adonar del que passava, de tal manera es va divulgar el secret i tots ja ho van descobrir. Van confiar, van confiar ja a l'endevinança d'Etundji i l'os del genoll, en adonar-se que s'havia descobert el seu secret, va desaparèixer definitivament⁸⁴.

⁸⁴ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 38.

Explicada per Rogelio Cristian Dikabo, 28/01/87.

Rondalla número 45

Grup: N (Etundji, 1)

Personatge principal: Etundji

FUNCIONS: situació inicial
mancaça
mediació
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada
pretensions enganyoses
tasca difícil
tasca acomplerta
reconeixement
descobriment
càstig

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi:
donant:
auxiliar: Etundji
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent:

Personatges del cicle
contraposats:

Personatges meravellosos: cuques
de llum

Objectes meravellosos:

Temes principals:

bondat / maldat
medecinaire / bruixeria

En un poble vivia un noi endevinaire anomenat Etundji. Però anteriorment no era endevinaire, era una persona així, seriosament, però no li agradaven les bromes. La seva mare és Ngwalezie, el seu pare Ndjambu. Aleshores el seu pare tenia sempre dues dones, Ngwakondi i Ngwalezie. Solament va aparèixer Ugula, va dir Etundji. Etundji ja no tenia més germans i Ngwakondi tenia els seus dos fills. ¿Què va passar? Van sortir que Bé, *ens n'anem a la pesca*. Van anar a la pesca, van arribar allà. El que va passar, pobre noi, Etundji, cada vegada que anava matant peixos ja n'hi restaven. És a dir, un estava pescant i l'altre allà descansant, com que era la trampa que feien servir per restar al pobre noi els seus peixos.

Va matar dos quilos de peix i n'hi van restar un quilo i mig i n'hi van donar mig quilo. El noi va mirar així: *Però, ¿on són els meus peixos?* Li van preguntar: *No, aquí hi havia un animal que s'havia quedat. - Però, ¿com un animal et prendrà les coses allà, tu mateix estant allà?* Va dir que Bé, *jo no sé res!* Cada dia li feien això, cada dia li feien això. Quan va venir ho va explicar a la seva mare, i la seva mare li va dir: *Bé, per a mi, ¿què faré? Aquella dona, sempre així és.* Va dir que Bé, *aguanta't tot això.* El noi ho va aguantar, *¿no?*, com sempre. En arribar al poble van explicar això a Ngwakondi, els seus fills. *¿Què? Heu matat molt, ¿no?* - *Sí.* - *I, ¿què va passar?* - *Ugula ens ha acabat [...] aquest, Etundji.* Aquest va dir que *Senyors, per no mentir, jo sí que n'he matat molt i m'heu agafat el meu peix.* Van dir que *Tu menteixes, tu no has tret res, no t'hem tret res ni què.* El noi es va aguantar.

Un dia el noi va decidir morir. Va ficar a un fill de Ngwakondi pallissa. Quan va venir la seva mare, vingal!, van començar a pegar-se. I allà, de moment, Ngwalezie estava a la finca. Van acabar de pegar, entre tots dos es van pegar amb el noi aquest, Etundji. [Etundji] va sortir i quan va venir Ngwakondi li va pegar un colp al cap i es va desmaiar. Quan va venir Ngwalezie, quan es va voler pegar amb Ngwakondi, Ndjambu no li va permetre. Ngwalezie va agafar Etundji i el va portar on un medecinaire que sabia curar bé. Quan va arribar allà el noi, ja li feien ja tot entre els medicaments, i es va curar. El medecinaire va dir que *Noi, no hi ha de quina manera. Dona, si vols viure aquí amb mi, aleshores hi pots viure.* Ella va dir que *No, encara tinc finca i no puc perdre'm aquí.*

Etundji es va quedar allà. Va començar a aprendre ja a preparar les fulles. El medecinaire li va ensenyar com ha de curar les persones, fins que li va demostrar el secret de poder-se imaginar alguna cosa força. Etundji ja anava ja endevinant, endevinant, endevinant, fins que va arribar a ser un bon endevinaire. Aleshores va tornar al seu poble. Abans que tot, sabia totes les coses que pensava aquella gent, que *El dia que vindrà aquell noi li farem tal cosa*. Però el noi ja estava ja ben preparat. Quan va venir va dir que *Ara decideixo ficar-vos pallissa*. Va començar a maltractar els dos nois de Ngwakondi, fins que el noi els va vèncer tots dos. Va quedar ell mateix en aquell poble.

Quan va agafar Ngwakondi el matxet per pegar Etundji, es va convertir en un tigre⁸⁵, ja atacant aquella dona; aquella dona es va convertir en una bruixa, ja va començar a volar per damunt del tigre. El tigre va mirar, va dir que *No res, no hi ha manera. Jo també m'he de convertir en fantasma. Ens barallarem de veritat!* Aquella dona va dir: *No res, m'he de convertir doncs en un elefant, elefant*. Etundji va mirar, va dir que *No hi ha manera, he de convertir-me en una ceiba*. Es va posar allà dret, enganxat a la ceiba, enganxat a la ceiba, fins que Ngwakondi va caure. Etundji va tornar.

Aquella dona va venir, li ho va dir a Ndjambu. Ndjambu, per a ell no podia fer res, sabia bonament que era mala forma que aquella dona anava fent servir. Més tard, de segur que aquella dona no maltractava la gent. Aleshores el noi va dir: *Bé. Jo, per a mi, no hi ha de què preocupar-se. Aquella, primerament els fills m'han faltat al respecte. Aquesta dona igual. Va faltar a la meva mare i a mi. Perquè tu, Ndjambu, a tu no t'interessen les faltes de respecte de la teva dona Ngwakondi; solament les de la meva mare. Per això tu no has parlat gens. Va donar un colp al seu pare, es va desmaiar i es va morir.*

Va quedar solament Ngwakondi. El noi va dir que *Jo he de fer alguna cosa. Jo, que he de fer alguna cosa, matar aquests*. Quan va arribar ell mateix al seu medecinaire li va dir que *Noi, si's plau, voldria que tu no matis ningú. S'ha de maltractar, però no matar. Compte, si segueixes més del compte et trauré tot això*. El noi deia que *Bé, sí*. Etundji, com que ja sabia el secret d'aquell home, va anar a treure-li el que tenia. Aquell home, el medecinaire, es va quedar en no res; pitjor, ja no sabia ni endevinar. I quan la gent anaven per a la cura d'aquell home, ja no sabia quina fulla havia d'agafar. Etundji hi va anar, va dir que *Bé, ara bé, ¿no?, ara bé...* L'home li va dir que *Bé, però no tan bé com et penses. Tu m'has aprofitat. - No t'he aprofitat, sinó per la teva culpa és que passa tot això*.

El noi va dir: *Sí, per la meva culpa, per la meva culpa, per la meva culpa. Però mai no és la meva culpa, és la teva culpa*. El noi va dir que bé.

⁸⁵ Lleopard. És un error de traducció de l'informador.

El medecinaire va agafar el matxet i el va tirar al noi, i Etundji el va esquivar. Va dir que *Escolta, si's plau, medecinaire, ¿per què em vols matar? Malgrat que tu m'has ajudat molt, ¿i què?* Aleshores va dir que *No hi ha de què, si em vols matar.* Fins que Etundji va matar el seu medecinaire.

Va tornar al seu poble. Etundji era un gran medecinaire, endevinaire, ¿eh?, que anava endevinant les coses, anava ja curant la gent. Feia tot això, fins que un dia Ngwakondi va venir i li va demanar a Etundji favors, a veure si la podia ajudar perquè es troba malament. Etundji va dir: *Si, t'ajudaré bé.* En lloc de fer-li un medicament, va agafar l'arbre que sabia que és de verí, el va barrejar amb més coses fins que li va lliurar a aquella dona a beure-s'ho. Va caure i Ngwakondi es va morir. Va quedar solament la seva mare.

El noi va dir que *Mare, no sé què fer amb tu.* La seva mare li va dir que *Tu, ¿què penses fer-me, matar-me? - No, perquè aquí estem ja... aniré... tots dos. - I, ¿què farem? ¿Sortir d'aquí?* El noi va dir que *Bé.* La seva mare va dir: *Bé, anem a sortir d'aquí.* Van anar fins arribar a un poble on Etundji anava ja curant la gent.

Des d'allà Etundji va ser un bon medecinaire endevinaire. Allà és on Etundji va començar a endevinar fins arribar el dia de la seva mort. Després Etundji es va morir, en aquell poble ja no va tirar cap medecinaire, la gent s'anava ja morint així⁸⁶.

⁸⁶ Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 13/06/87.

Rondalla número 46

Grup: N (Etundji, 1)

Personatge principal: Etundji

FUNCIONS: situació inicial
malifeta
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

mancança
principi de l'acció contrària
combat
victòria
reparació
tornada

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Etundji
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ngwakondi
referent: Ndjambu

**Personatges del cicle
contraposats:**
Etundji / Ngwakondi

Personatges meravellosos:
medecinaire

Objectes meravellosos:

Temes principals:
mare / madrastra
germans / germanastres
medecinaire / bruixeria

En un poble vivia un noi anomenat Etundji, que és l'endevinaire. El noi vivia ell mateix sol. Aleshores ja no tenia ni pare ni mare. El noi va decidir realitzar un viatge. Per tal de realitzar-lo va posar un escrit on el seu amic, que *Jo arribaré tal dia, però no et puc dir el dia que arribaré; solament tal dia.* El noi ja estava ja en l'esperança d'Etundji i la seva arribada, però no sabia ni hora, ni el dia, ni el mes ni l'any. Cada dia el noi anava preparant menjar, que *Avui, o crec que demà, vindrà Etundji.* Va preparar. L'endemà, doncs no, Etundji no apareix. Així, cada dia anava preparant. I cada vegada que anava preparant anava apuntant que *He perdut tant, tant, tant, tant.* Etundji, sense arribar.

Aleshores el noi va dir: *Però, ¿com? Malgrat que va dir que vindria aquí aviat, però, ¿per què tarda així?* Etundji tranquil·lament. Va posar un altre escrit on el seu altre amic, que *Espera'm perquè tinc bones coses que són importants per a la teva vida, el dia de demà.* L'altre noi estava també preparant les coses, preparant les coses. El va enviar a una noia. Li va dir que *Prepara també menjar, perquè vindré tal dia.* Així, la gent anava preparant les coses per a Etundji. Que *Aquí també es troben uns senyors que estan malalts, i fa falta curar-los; o d'altres que es troben de salut minvada, per veure si Etundji els pot endevinar alguna cosa de la seva vida i fer-los cura.*

La gent en espera d'Etundji. El tipus allà tranquil·lament. Aleshores un d'ells va dir: *Però, ¿com? Estem gastant menjar aquí per no res. Aquest tipus no vindrà!* La gent va dir: *¿Què? ¿Tu no veus que Etundji no pot venir? I, si no ve, tu veus que tant que he gastat. I, si no ve, ¿em podrà tornar això? - El que passa és que Etundji ha de venir. Si no ve, jo buscaré qualsevol lloc preguntar pel nom d'Etundji i el mataré.* L'altre va dir: *Tu calla, perquè tu no pots pas matar Etundji. ¿Tu saps el que és un endevinaire? Ell endevina les coses, és un medecinaire que, en fi, ens cura a tots nosaltres. Però si tu fas un intent fals, moriràs.* El noi li va dir que *No res, no puc morir, no puc morir, perquè el que espero és que jo espero Etundji i Etundji és el que ens farà cura. I si els demés som així, ho sento molt per tots nosaltres, perquè ens morirem sense cura, ens trobem així morts, però no hi ha ni un medecinaire en aquest poblat.*

Bé. La gent va dir que *Sí, anem a esperar la seva arribada.* I més tard va venir Etundji. La gent ja estava ja trista i molt enfadada per Etundji: *¿Què ha passat amb aquest noi?* La gent el mirava. Per això Etundji va dir: *Seieu, senyors, ¿què és el que passa?*

Ningú no va intentar respondre res. Sinó que tots el van assenyalar, solament el de les despeses, que Això és el que jo he gastat per tu. Des del primer dia que em vas escriure la teva carta vaig començar a gastar per tant, tal menjar, tal menjar. Per això et dic que tu... t'anem a maltractar avui. Un va venir: Tu calla! No anem a maltractar un medecinaire, ¿eh? Aquí no tractem per maltractar, sinó que aquí tractem per curar-nos. Jo el primer, em trobo malament de salut. Però, ¿com? Si tu el mates, aleshores jo, ¿què faré? Que jo em mori, ¿no? ¿Per la teva culpa? Tu no pots fer res, home, tu [...], tu no pots fer res! Ell és el medecinaire i sempre seguirà amb nosaltres. Encara que jo gastí milions de milions, però jo sé el que bonament és Etundji. Ens ha de curar ara.

Aleshores Etundji es va enfadar. Va dir que Bé, aquell primer que va començar a cridar amb mi, ¿tu estàs malalt? Va dir: Sí, estic malalt. Etundji li va preparar una gran química de verí. L'home es va beure el seu got creient que era una medicina que el podia curar. Com que era verí. El tipus s'ho va beure tranquil·lament. És a dir que primerament li deia que Surt d'aquest poble, vés-te'n a un altre lloc, a un altre lloc! El noi va sortir i va anar a un bosc, allà és on es va morir. La gent sense saber res. Etundji així anava restant la gent d'aquell poble, la gent que era contra la seva persona. Un altre que creia que És un bon medecinaire, que encara que va tardar, però no... no li van presentar les despeses que feien, Etundji ja anava curant, cada un s'anava ja aixecant, fins els coixos s'anaven aixecant per la cura d'Etundji.

Més tard, quan va sortir un senyor allà a la seva selva, va trobar-hi un mort: Però, ¿qui és aquest? ¿No és el que... no era el seu company en el poble? El van mirar, van dir que Això no és res de dolent perquè és el primer, el que va començar a barallar-se amb Etundji i deu ser ell qui el va matar. Van venir al poblat. Quan va dir això, li van donar una bona surra i pallisa. Li van dir: ¿Com pots dir que Etundji va fer això? La gent va dir: Però sí, aquest home té raó, té raó. ¿De què? Cal dir que té raó. El maltractaven.

L'home es va escapar i va anar on un altre medecinaire. Va trobar aquell medecinaire i li va dir que Bé, sí. Gràcies que t'he trobat. I el més important, el que vull, és a veure si tu pots matar Etundji. Aquell home va dir que Ha, ha, ho sento. Etundji, des d'allà ho sap tot. Sap bonament que tu ets aquí per fastiguejar-lo. No sé de quina manera cal ficar-s'hi. Vés-te'n, el que cal fer és busca dos o tres tipus i el maltracteu. Allà és on ell es pot morir, així secament; no amb la medicina. Però Etundji està ben preparat el seu cos i tota la seva vida. El noi va tornar i va dir: Oh, Déu meu, ¿què és el que he de fer amb aquest noi i amb aquests homes que estan contra la meva persona? Va llançar [...] a Etundji i el va esquivar.

Etundji va dir que Tu sí que jo, dintre d'uns quants dies et mataré. L'home va dir que Sí, tu ets medecinaire; però amb els punys tu no pots amb mi. Jo també sé el meu.

Per això he pogut endevinar que ets tu qui va matar l'altre company. El vas matar, però a mi no. Va agafar un bastó de veritat, el va pegar a Etundji i es va desmaiar. I va venir un altre home, i el va pegar un altre aquest noi i es va desmaiar. Quan en va venir un altre, va pegar l'altre i es va desmaiar. Aleshores l'altre noi, perquè era fort, es va aixecar. Va dir que Bé, m'heu pegat per defensar, és a dir, per ficar-me contra el medecinaire. Però a mi... seguireu sempre amb mi però aquest home no, no és d'aquí. Perquè jo sí que sóc nadiu d'aquí. Va dir que El que he de fer ara és maltractar. El tipus va agafar la llança, la va llançar on Etundji, Etundji es va morir.

Aleshores la gent ja no sabien què fer en aquell poblat. Però aquell va acabar sent un medecinaire més tard. Aleshores ja, quan el tipus va ser un medecinaire, el tipus anava curant la gent, però [...], el tipus estava ja contra la gent que defensaven Etundji. Fins va acabar curant aquell que es va morir, era ja normal perquè no podia estar bé perquè Etundji, de la seva medicina que li va preparar, era forta; però Etundji, per al puny, Etundji no podia fer res. Aleshores Etundji es va morir per primerament per les despeses que van fer, per més que en va curar alguns, però la majoria es van gastar més que no pas el que ell es volia endur⁸⁷.

⁸⁷ Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 16/06/87.

Rondalla número 47

Grup: N (Etundji, 1)

Personatge principal: Etundji

FUNCIONS:

	situació inicial
mancança	
principi de l'acció contrària	
combat	
mancança	
principi de l'acció contrària	
partença	
desplaçament	
combat	
victòria	
reparació	
tornada	

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Etundji
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Etundji
referent:

**Personatges del cicle
contraposats:**

Personatges meravellosos:
medecinaire

Objectes meravellosos:

Temes principals:

salut / malaltia
prudència / valentia
medecinaire / malalt

Hi havia una vegada un home anomenat Ndjambu que vivia al seu poble. L'home va decidir anar al seu viatge, i ho va comunicar als del seu poble. Va dir: *Vaig a sortir per anar de viatge. L'home va sortir, va pujar al seu caïc i va anar fins a un altre poble. Quan va arribar allà, la gent el van rebre com a rei. Ndjambu menjava bé, menjava bé, [...] i així totes les coses. Aleshores va venir un noi. Li va dir: ¿Tu ets el cap de tots els homes? L'home va dir: Surt de la meva vista! Tu, ¿qui ets per venir-me a dir una cosa d'aquestes? Tan petit que ets, tu [...], ¿no? Malgrat que hi ha més gent que m'ho poden fer. I tu véns. ¿Qui t'ha enviat?*

Però el noi no era un noi, era un vell. Va tornar. El noi, quan va tornar, tenien un grup, ¿no?, el grup dels bruixots. Aleshores els va comunicar: *Senyor, compte! Hi ha un senyor aquí, diu que és el cap de nosaltres. Però nosaltres, per a mi, jo mateix, no vull. Aquell home, si és cap, que sigui cap dels altres; però jo no puc acceptar que aquell home sigui el meu cap. - ¿Qui és aquest? ¿Com es diu? Li van dir que És Ndjambu. Aleshores el noi, quan va anar, va avisar aquests, van anar a visitar Ndjambu: ¿Què passa? - Oh! Benvingut, senyor, el rei! ¿Com estàs? L'home va dir que Estic bé. - Aleshores, avui et convidem, ¿eh? L'home va dir que No hi ha de què. Van anar i van preparar carn humana.*

Aleshores Ndjambu va mirar això. I tenia el seu fill, aquell Etundji endevinaire. Des del seu poble Etundji endevinava que *Volen preparar al meu pare carn humana. El noi va agafar un escrit, va començar a escriure al seu pare una carta d'aquelles i la va enviar. Aleshores el seu pare ja era al menjador. Va agafar cullera i forquilla. Quan volia menjar carn, ja estava així una miqueta, va rebre la carta: Que, si's plau, aquí tens la carta. Urgentment i tal. - ¿Què passa? Quan va deixar la cullera així, va començar a llegir. El seu fill li deia: Compte, pare! És carn humana!*

L'home: *¿Què? ¿Carn humana? ¿On és la cuinera? La cuinera li va dir que allà. Vinga, bufetades, la va començar a pegar. Pegant-li puntades de peu. Però, ¿què passa? ¿Per què pegues la cuinera? ¿Què ha fet? La gent volia preguntar a Ndjambu. Ndjambu estava nerviós per cuinar cos humà. ¿Què? ¿Cos humà? Va començar a pegar la gent, maltractant, maltractant. El gran senyor que era el noi es va escapar. Aleshores va anar a cridar la tortuga. Va dir: Bé, ah, tortuga! Perquè tu estàs aquí, malgrat que passa alguna cosa important. - ¿Què és el que passa?*

- Hi ha Ndjambu. Ndjambu és un senyor, el rei, diu que és el rei de tots nosaltres. Però li hem preparat carn humana i l'home no en vol menjar. ¿Què és el que hem de fer amb ell?

La tortuga va dir: Ah, no et preocupis! Jo sóc cap. És a dir, jo sóc com el cap de tots els animals. La tortuga. Ndjambu diu que ell és el cap de tots els homes, però jo sóc el cap de tots els animals. Va agafar la corda i aleshores va venir. Va dir que Ah, bé, bé, bé. Cal fastiguejar aquell home! Aleshores va venir l'antílop. Va preguntar: Però escolta, tortuga, ¿tu ets d'aquesta raça de bruixots? - No. - ¿Tu ets un ésser humà? - No. - I, ¿per què vas a intervenir en els assumptes aliens? Ets un animal. Aquests són dels bruixots, del grup dels bruixots. Aquell, és ben simple: és el rei de tots. Tu deixa d'intervenir en els assumptes aliens. Has de fer, si és que es tracta aquí els assumptes dels animals, hauries de ser com el cap. Però tu no ets ningú per matar un home.

Aleshores Ndjambu va sospitar això. Etundji també va dir que Però, ¿com? Ara hi intervé la tortuga! Etundji va buscar manera, va agafar el caïc, i va arribar al poble on era el seu pare. En venir, la gent es va espantar: ¿Qui és aquest, tan baixet així? ¿Qui és aquest, tan baixet així? Deien que Compte, aquest és Etundji. Etundji l'endevinaire, l'endevinaire. El gran medecinaire, el gran medecinaire. La gent anava ja escapant-se de mica en mica. Es van fer així, rodona. Va preguntar: ¿Què passa? ¿On és el meu pare? Van dir que Allà és el teu pare.

¿Què és al que passa? - ¿Vas veure la carta? - Sí. - Sou criminals, vius! Si voleu matar el meu pare, però no el podeu matar. Anem, pare! El pare va dir: ¿Què? ¿On em portes? Tu vés-te'n allà, home! Sé bonament que m'han cuinat carn humana, però no n'he menjat. El pobre noi li va dir al seu pare: Anem, hem de tornar! Si ens quedem aquí, ho sento molt. Jo no puc morir-me, ¿eh? Et puc defensar, però estem en perill. [...] un animal que actua molt, que és la tortuga. Et vol fastiguejar. L'home va dir que Vés-te'n allà, home! Com que l'home estava ja... acabava de beure i estava ja begut, ja no podia contestar al pobre noi bé: Vinga, vés-te'n! Ja no vull saber res de tu! - Senyor, aquí hi ha bruixots! - Vés-te'n allà! Etundji, amb ràbia, va pujar al seu caïc i va tornar.

A la nit, cadascú ja venia amb bastons: Que aquí hi ha un cap Ndjambu, aquí hi ha un cap Ndjambu, Ndjambu, Ndjambu, Ndjambu, Ndjambu! Ballant, ballant, ballant, ballant. Però, ¿què passa? Bé, ¿què és el que passa? Va mirar el seu fill, ja no hi era. Ndjambu: ¿Què passa? ¿Què passa? Ndjambu es va llevar. Va sortir a fora per pegar-se amb aquella gent. No podia perquè eren bruixots. Ndjambu, a l'instant també, en aquella mateixa raça. Eren dos bruixots. Ndjambu va intentar pegar-se però no podia perquè eren molts. Aleshores van fastiguejar el pobre Ndjambu i el van matar. Etundji, des d'allà, va dir que Oh, Déu meu! ¿Què és el que ha passat? Bé. Perquè, per ser un bon medecinaire, primerament cal passar per aquell camí, que és de la bruixeria. Etundji també de la mateixa raça. Va buscar manera.

Però ell, el que feia és manejar aquella gent, perquè era un medecinaire endevinaire. Ell preparava els seus medicaments, que eren contra aquella gent. Més tard, fins que Etundji va acabar tots aquests, amb bruixeria en aquell poble, i va quedar ell mateix sol, vivint amb la seva família. Més tard la seva dona, que és la dona d'Etundji, quan va venir va dir que *Jo, el que sento molt més és que no em puc casar amb un baixet com tu.* El noi li va dir que *Però, ¿què és el que interesses? ¿Interesses la meva vida o t'interessa la teva vida?* La noia va dir que *Jo, el que vull és que em curis. Jo no he vingut aquí perquè tu siguis el meu marit i no em vull casar amb un baixet.* El noi va dir: *Bé. El que et faré és que et vaig a emmetzinar.*

La noia, perquè també un de la seva família era també un gran medecinaire, va anar-hi i el va avisar que *Oh! Que Etundji em vol fer alguna cosa!* Li va dir que *Oh! Etundji no ha arribat a la meva capacitat.* Va preparar les seves fulles i quan va anar allà va prendre a Etundji tot el que tenia i diners, i ja no sabia res d'endevinar. Fins que Etundji es va morir. Va perdre la seva vida per voler defensar el seu pare i més tard el seu pare es va morir i ell mateix també es va morir. La noia es va quedar amb la seva família. Ja vivien feliços⁸⁸.

⁸⁸ Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 17/06/87.

Rondalla número 48

Grup: N (Etundji, 1)

Personatge principal: Etundji

FUNCIONS: situació inicial
allunyament
engany
complicitat
malifeta
mediació
principi de l'acció contrària
partença
desplaçament
combat
tornada

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Etundji
donant:
auxiliar:
personatge buscat: Ndjambu
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent:

**Personatges del cicle
contraposats:**

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos:

Temes principals:
medecinaire / bruixeria

En un poble vivia Etundji amb el seu pare. Etundji era endevinaire perquè el noi aquell calculava bé les seves coses, mai no fallava. Un dia el noi va dir: *Jo no puc viure amb aquesta vida. El meu pare, encara que no tenia riquesa, però jo em dedico al bandidatge.* El tipus va sortir, va agafar el seu matxet, va arribar a un bosc on vivien classes d'animals. Va trobar un llogarret allà. El noi va dir: *Però, ¿qui viu aquí?* En entrar va trobar l'antílop. Li va dir: *Si's plau, antílop, jo tinc gana. Vejam si em pots ajudar de donar-me menjar. ¿Em dónes alguna cosa?* L'antílop va dir: *Escolta, si's plau, mai no et puc donar res. Que no et puc donar res.* Li va dir: *Si no em dónes res, jo et pego ara mateix.* -¿Pegar-me? - *Vull menjar!* Li va dir que *Tu no menges, no et dono res, perquè quan vindran els altres no trobaran menjar i, ¿què em diran? Que sóc jo el que ha restat el menjar, ¿no?* El noi va colpejar aquell, aleshores l'antílop va caure i es va morir. El tipus va començar a menjar tot el menjar i va tornar a casa seva.

El seu pare li va preguntar: *Escolta, ¿d'on surts?* - *Oh, pare, vaig anar a passeig.* Aquella passejada, bé. L'endemà el noi va tornar més, perquè allà és on guanyava, anant allà menjava i disfrutava bé la vida. L'endemà va tornar a aquell mateix llogarret. Va trobar-hi el tigre⁸⁹, el va saludar: *Escolta, si's plau, tigre: jo sóc Etundji. Tinc gana. Vejam si em pots ajudar.* Li va dir: *Escolta: ahir, ¿eh?, ens va passar que vam trobar aquí l'antílop mort. Ets tu qui el va matar.* - *No, jo no sé res. Sóc innocent, que no sé res.* - *¿No ho saps?* - *Sí.* - *I, ¿què vols?* - *Tinc gana.* - *¿Gana de què? ¿Aquí és on vols alimentar-te? No tenim res!* Li va dir... El tipus va calcular: *Vaig a agafar aquell matxet. Aquest animal és més fort i fa falta arma, donar-li amb el matxet al coll.* El va pegar al coll. El tigre va caure i es va morir. Va acabar de menjar tot el menjar, i aleshores el tipus va tornar a casa seva.

L'altre dia va tornar més. Va trobar-hi l'elefant, l'elefant allà cuinant. *Escolta, elefant, bon dia. ¿Què tal? L'elefant el va mirar: Però escolta, tu que em saludes, ¿què vols aquí? Som en un poble dels animals. Tu, ¿què busques aquí?* - *Escolta, si's plau: Tinc gana. Vejam si m'ajudes.* - *¿Ajudar-te de què?* - *De menjar.* - *Aquí no ajudem ningú. Vam trobar dos cadàvers i no sabem qui els va matar. Potser ets tu!* - *Jo no sé res, sóc innocent.* - *¿Tu no saps res? Bé.* El noi va mirar aquell elefant més gran, i així que pensava fer alguna cosa.

⁸⁹ Lleopard.

Va tirar-li la corda al coll i va lligar l'elefant i el va començar a pegar amb la corda. Per sortir no hi havia manera: el noi l'anava surrant, pegant-lo amb el matxet, pegant-lo amb el matxet fins que l'elefant va caure. Van quedar els altres animals. I, aleshores, quan van venir van dir: *Però, ¿com? ¿Què és el que passa aquí? Cada vegada trobem un cadàver! ¿Què és el que passa? La tortuga va demanar que li deixessin controlar la casa. Li van dir: Escolta, tu calla! Tu, ¿què pots fer? ¿Tu saps el que és un elefant, un tigre, i ara parlem de l'antílop? Tu, ¿què pot fer? -Si's plau, deixeu-me. Aleshores li ho van deixar. La tortuga va pensar: ¿Què és el que he de fer ara? És ficar-me a sota del llit. Al moment que vindrà aquell home, potser es sol asseure aquí. I, quan menjarà, buscaré manera de fer-li alguna cosa.*

Va agafar la corda, ho va preparar bé. Va entrar a sota del llit. Quan va venir, Etundji va mirar: *Ui! Sembla que he restat força animals! M'han deixat el menjar, o potser un d'ells ha anat a fer necessitat o així. I va començar a menjar. Es va asseure més i va dir: Aquí, és que no m'omple l'estómac. Va canviar de postura. Com que la tortuga estava allà a sota. Va preparar la seva corda... en tirar-la, el va lligar. Es va atansar i el va picar. Etundji va començar a cridar: Déu meu, ¿què és el que passa? Deixa'm, deixa'm, deixa'm, que deixa'm! La tortuga allà, fins que van venir els altres animals: Està bé, tortuga, així ens agrada! Es van abraçar i van dir: Escolta: eres tu qui feia allò, i et matarem.*

Aleshores Etundji va dir: *Abans de matar-me, senyors, heu de calcular bé. És que, sempre, el que no calcula mai no pot resoldre ni un problema. Fent-ho així, és que us sortirà malament. El que heu de fer és preparar un bidó d'aigua calenta. I, aleshores, jo em ficareu allà a dintre. I, quan m'hi fiquen, heu de donar-me copa; i, aquesta copa, jo l'he de tirar a la meua vista. Allà és on jo moriré bé. Si no ho feu, senyors, ho sento molt per vosaltres, jo m'escaparé de vosaltres. La tortuga va dir: Jo no accepto això, senyors. - Tu calla, home, tu calla. Tu, ¿qui ets? És una bona idea!*

Van preparar allà, van venir, van cridar els altres animals, es van posar allà aixecats tots. Etundji va dir: *Abans que tot m'heu de mirar, ¿eh? El que no em miri, ho sento molt. Tots es van posar allà drets, mirant Etundji. Etundji va agafar la copa, va agafar l'aigua calenta i va començar a tirar-la a tots aquells. Aleshores es van començar a cremar. La tortuga es va escapar, es va amagar a sota de les fulles. I tots els animals es van morir. La tortuga va sortir i li va dir: Escolta, Etundji, has fet, ¿eh? Tu ets valent! Etundji va començar a perseguir-la amb el matxet. La tortuga va desaparèixer. Etundji va tornar al seu poble i va explicar a la seva mare i al seu pare tot el que li va passar. Li van dir: Escolta, noi: tu ets terrible! Va dir: Pare, jo sóc endevinaire, jo sempre vaig endevinant tot això. Abans de fer alguna cosa he de calcular la meua vida.*

Aleshores van dir: *Està bé. I, ¿què fem?* Van anar, van agafar els animals i van començar a cuinar. Van dir: *I, ¿què farem amb aquests tants animals? ¿I què? ¿Menjar-nos-els?* Aleshores van començar a cuinar per cuinar, a fumar-los. Fins que va arribar el moment de la mort. L'home es va morir i Etundji es va quedar ell mateix sol. Més tard, també es va morir⁹⁰.

⁹⁰ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 37.

Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 03/03/87.

Rondalla número 49

Grup: N (Etundji, 2)

Personatge principal: Etundji

FUNCIONS: situació inicial

allunyament	}	3 vegades
interrogatori		
informació		
engany		
complicitat		
malifeta		
principi de l'acció contrària		
combat		
victòria (-)		
reparació		
combat		
victòria		
reparació		
tornada		

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Etundji
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent: Ndjambu

Personatges del cicle
contraposats:

Personatges meravellosos:
medecinaire

Objectes meravellosos:

Temes principals:

animals / persones
astúcia / força
recerca d'aliments

Hi havia una vegada un rei. Tenia una dona. Van tenir un fill. Com que el fill era tan bonic, tan bonic, el seu pare va decidir no vestir-lo amb roba d'home, solament amb roba de dona. Aleshores el noi anava creixent fins arribar a ser home. I com que a tot el poblat la gent el miraven com una dona, en va sortir un i va decidir casar-s'hi. En parlar-ne amb el seu pare, el pare hi estava d'acord perquè facin el casament.

Bé. I com que el noi no podia dir res davant del seu pare, també hi estava d'acord. Van celebrar el casament i el pare va dir: *La meva filla, te l'emportes. Però no et ficaràs amb ella al llit fins que la llavor de plàtan que porta la portarà i la plantarà. Quan en surti un manat, un dit d'ells hauràs de partir. Quan el tallis i el cuinis, aleshores, aquella nit, dormiràs amb ella al llit.*

L'home va portar la dona al seu poble. Van estar dormint durant temps en llits separats, cadascú a la seva cambra. I, aleshores, en el poblat hi havia gent curiosa. Cada vegada que l'altre sortia per anar a banyar-se, l'espiaven i el miraven. I hi havia crítiques que deien que *Aquest no és una dona, sinó que és un home.* I la notícia anava per tot el poblat, comentaris.

Aleshores el plàtan va poder donar fruit i tenia, la noia havia de tallar-lo per preparar la proposta segons havia dit el seu pare. Quan van deixar que el diumenge havia de fer tot això, la noia va sortir de la casa, va començar a caminar en el bosc. Anant tan lluny, tan lluny, va trobar una caseta dintre del bosc. En arribar-hi, va veure una dona vella, asseguda. I li pregunta: *¿On vas tan lluny? ¿Què busques?*

Aleshores li va explicar tot el que tenia: que estava ficada en un problema, que el seu pare l'havia fet casar-se amb un altre home, i ell essent home igualment. I havia d'anar a fer una proposta, que havia de cuinar el plàtan i que ell i l'home havien de dormir al mateix llit. I després havien de banyar-se tots els homes i les dones a la platja despullats, per veure si de veritat era un home o era una dona.

La vella aquesta li va dir: *Jo sóc la teva mare, la morta. Però, com que el teu pare t'ha ficat en un tràfec d'aquesta manera, t'ajudaré.* Va poder fer tot el que va poder, va convertir el seu fill en una dona. Li va manar tornar al poblat. En venir va tallar el plàtan; i l'endemà, que era diumenge, el va preparar.

A l'hora indicada per anar a banyar-se, tots els nois i noies corrien a la platja a banyar-se despullats. I ella era l'última persona que havia de sortir. En arribar a la platja va començar a treure's roba. El seu marit no hi estava d'acord, per la vergonya. Però va insistir fins que es va poder treure la roba i banyar-se. Tothom va veure que era una dona. Aleshores els que van parlar per les crítiques van haver de dir que aleshores tot el que deien no era veritat. I es van banyar, van tornar al poblat, es va cuinar el plàtan, se'l van menjar, la festa feta. Aleshores l'home i la dona que es van casar van quedar contents.

I res més⁹¹.

⁹¹ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 28.

Explicada per Francisca Oko Tango, 20/10/86.

Rondalla número 50

Grup: N (el noi transvestit)

Personatge principal: (Ilombe),
(Ugula)

FUNCIONS: situació inicial
(prohibició)
(transgressió)
complicitat
mancança
mediació
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: (Ilombe)
donant: (Ngwalezie)
auxiliar:
personatge buscat: (Ilombe)
mandatari:
heroi fals:
agressor: (Ndjambu)
referent: (Ndjambu), (Ugula)

**Personatges del cicle
contraposats:**
(Ugula) / (Ilombe)

Personatges meravellosos: mare
morta

Objectes meravellosos:

Temes principals:
home / dona
casats / solters
morts / vius

Hi havia una vegada... En un poble vivia una dona i el seu marit. Tenien diversos fills. Entre ells hi havia tantes noies i nois; però un dels nois semblava molt per davant una noia igual que tot el seu tipus. Aquest, ni els seus germans no sabien que era un noi. Tot el poble l'anomenava noia. Van venir molts homes a conquerir-lo del seu mateix poble i no els acceptava, perquè ell sabia que era home. Després va venir un home de l'altre poble, d'un poble llunyà. El va conquerir i aquest va acceptar.

Se'n van anar al poble del noi. I ell no acceptava dormir a la mateixa cambra amb el seu marit, perquè sabia que eren dos homes. En el poble del seu marit hi havia un noi, que era el germanet del seu marit, anomenat Etundji, un de molt endevinaire. Aquest es fixava en la dona del seu germà i imaginava que era un home. Va fer un forat, un foradet a la paret de la cambra de bany. I, quan aquest anava a banyar-se, Etundji s'anava a amagar des de la seva cambra i mirant pel forat veia aquest que era un home, perquè es banyava nu diverses vegades.

Un dia, Etundji ho va advertir al seu germà, que *Compte, que no tens una dona sinó un home com tu*. I el seu germà li va dir que *No provis de dir-me això una altra vegada, perquè et mataria*. Van passar molts dies i Etundji va tornar-ho a dir al seu germà. El seu germà no ho acceptava. Fins que Etundji ho anava dient ja per tot el poble i la gent ja criticaven aquella noia. La noia també va començar a tenir vergonya. Es donava culpa a ella sola, de per què la seva mare va acceptar que anés a casament, sabent que era un home.

El cap del poble va cridar tota la gent i va dir que *El proper diumenge, tothom a banyar-se a la platja, despulats, sobretot les dones: allà sabrem si hi ha alguna dona que no és dona vertaderament*. Aquella noia, aquell noi va sortir de casa seva, de la casa del seu marit, i se'n va anar al bosc. Va trobar allà en el bosc una casota i hi vivia una vella, que era medecinaira i endevinaire al mateix temps. Aquesta dona va dir al noi: *Què vens a buscar?* I aquest li va explicar que *Jo sóc baró. M'assemblo massa a una dona, i d'això la meva mare va acceptar que un noi es casés amb mi, però jo no sé com podré fer això. Els primers dies no dormia amb el meu marit al llit; malgrat que ho faig ara, però ell a la seva banda i jo a l'altra banda. No puc despulgar-me davant d'ell, perquè si em despullo davant d'ell s'adonarà que sóc un home i serà una gran vergonya i a més moltes culpes per a mi i la meva família*.

La dona va dir que *No importa. És el meu treball. Ho he fet aquí diverses vegades a molta gent. Jo sé canviar la gent de sexe. A mi m'estranya com t'has imaginat venir aquí.* Aquella dona va anar a un racó fosc de la seva casota i va portar una cistella que contenia aparells sexuals femenins. I va dir a aquell noi que triés el que volia. En va triar un i la dona li va posar a ell. Completament ja era una dona. Va anar a casa i continuava dormint amb el seu marit al llit, però separats. Fins que va arribar el diumenge.

Tota la gent van anar a la platja des de la matinada. Totes les dones s'estaven allà despullades, anant a l'aigua, tornant a la costa... I al final ja venia la noia, trobant que ja era a la platja el seu marit i el famós Etundji, ballant que ell ha de demostrar la seva veritat. Va arribar aquell noi que ja s'havia convertit en dona. En treure's la roba, la gent va dir: *No importa; fins que no es tregui les calces no sabrem la veritat.* Quan es va despullar completament el seu marit va venir corrent, la va abraçar i es va escapar amb ella a casa. La gent van començar a pegar Etundji des de la platja, anant corrent a casa. Molts nois van començar a dir a les seves dones que *Vinga, home, tan lletja que ets, jo et tenia amagada a casa i t'has presentat despullada al públic! ¿Què més amagarem de tu, si tothom ja sap com ets?*

Aquest se'n va anar amb la seva dona a casa i des d'aquell dia va començar a prendre-la com a dona. En arribar Etundji a casa van començar a maltractar-lo i li van dir que *Tu moriràs per la teva boca. Dius que ets endevinaire, i a vegades menteixes. Vas dir que la dona del teu germà és un home com el teu marit. I, avui, ¿què? És una dona.* Però Etundji no va poder endevinar que aquell noi va anar on la vella, la qual amb la seva química va fer que es convertís en dona. Així van matar Etundji, que era mentider; que podia destruir el poble per les seves paraules⁹².

⁹² Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 29.

Explicada per Rogelio Cristian Dikabo, 19/02/87.

Rondalla número 51

Grup: N (el noi transvestit)

Personatge principal: (Ilombe),
(Ugula)

FUNCIONS: situació inicial
(prohibició)
(transgressió)
informació
complicitat
manca
mediació
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: (Ilombe)
donant:
auxiliar:
personatge buscat: (Ilombe)
mandatari:
heroi fals:
agressor: (Ndjambu), Etundji
referent: (Ugula)

**Personatges del cicle
contraposats:**
(Ugula) / (Ilombe)

Personatges meravellosos:
medecinaire

Objectes meravellosos:

Temes principals:
home / dona
casats / solters

En un poble hi havia una dona, i va donar a llum un noi. I la seva mare no volia que el noi portés pantalons, sempre vestit. I el noi es va acostumar amb això. Un dia es van reunir uns senyors, uns bandits. Van dir: *Senyors, hem de saber això. Aquest, no sabem si és un noi o una noia. Per una banda sembla una noia; per altra banda sembla un noi. Però avui ho hem de saber.* Aquells bandits hi van anar, van cridar el noi aquell, el noi no es va voler presentar: *Senyors, jo amb vostès no tenim relació.* Bé, el noi va anar a avisar la seva mare. Va dir: *Mare, aquesta gent m'estan provocant. Crec que és per la teva culpa, perquè jo sóc un noi i hauria de portar pantalons.* Va dir que *No et preocupis, fill meu, que no et preocupis. Jo mateixa sé el que faig. Serà el teu bé, perquè estic veient que hi ha molta gent que tenen malícia dels demés i les demés. Potser em mataran. ¿Per què? Perquè és així.*

Aleshores el noi va dir a la seva mare: *I jo, ¿què faré? - Per això jo et faig una cosa igual que això, perquè el dia de demà quedis bé. ¿Què va passar? El noi va dir: Oh, Déu meu! Cada vegada que anava a les seves passejades deia: Déu meu, ¿què és el que la meva mare em feia? Jo no puc fer-ho. El burlaven, li feien bromes dolentes, i el noi allà tranquil. Cada vegada que va a un lloc, plorant: Déu meu, Déu meu! ¿Què és el que va fer la meva mare? La meva mare sempre em fa coses dolentes. Va tornar. Va avisar la seva mare. La seva mare li va dir que *No et preocupis.**

En passar dues setmanes o així la seva mare va caure amb la malaltia i no es podia curar. La pobra dona es va morir. El noi va quedar així. Ja li deien bromes dolentes, pesades. El noi allà suportant, suportant. ¿Què va passar? El seu pare també es va morir. El noi es va quedar així sol. La seva mare va venir durant el somni i li va dir: *Escolta: jo, el que he de fer és convertir-te en una dona. ¿Per què? Perquè si és que no et faig així tu no podràs viure feliç.* El fill⁹³ deia: *I així que dintre de dues setmanes també el fill del rei desitjarà una dona. I potser vindrà per tot el poble, enviarà uns soldats per buscar una noia. I passaran aquí. Jo faré això, que passaran aquí per les meves fulles⁹⁴. I no et preocupis, fill meu.* El fill deia: *Oh, Déu meu, ¿com la meva mare podrà convertir-me en una dona? Va dir: Que no et preocupis, fill meu!*

⁹³ La mare. És una confusió de l'informador.

⁹⁴ Per la meva màgia.

Bé. En arribar dues setmanes, abans d'arribar dues setmanes, aleshores la seva mare, en fi, li va fer tot el treball i el noi es va convertir en una nena. ¿Què va passar? En arribar dues setmanes, van venir uns soldats en cerca d'una noia. Van penetrar per tots els llocs, així entrant, així entrant, fins arribar on era el noi aquell. I el noi ja era una noia. Van saludar: Escolta, ¿amb qui vius? - Jo visc sola. - ¿I la teva mare? - Fa molt que es va morir. - ¿I el teu pare? - Igual. - Pobra! Aleshores, ¿com podrem treballar aquest treball? Si és que no podem solucionar-lo així. - ¿De què? ¿Què voleu? - Doncs se't volem emportar. El fill del rei vol una noia i, per a nosaltres, que preferim emportar-se't.

Van agafar la noia, es va aixecar fins arribar on era el fill del rei. Va dir: Així m'agrada, soldats, així m'agrada! Aleshores el noi va cridar tots els del seu poble. Van dir: Bé, aquí tenim un problema, que la noia, el seu pare es va morir, la seva mare es va morir. Sí, senyor, però... ¿això no és un noi? Jo era present el dia que aquella dona va donar a llum. Era un noi. Però, ¿com serà una noia? Bé. La gent anava xerrant ja per darrera del llit, allà, ficant tonteries allà, i, ¿què va passar?

Van celebrar la festa, la noia vivint amb el seu marit tranquil·lament. Va sortir una dona que vivia a l'última casa. Va anar-hi i va demanar l'entrada on el rei. Va entrar aquella dona. Quina dona més estranya! Va dir: Si's plau, jo vinc aquí per parlar-vos una cosa: aquest mateix, no pot ser aquesta, és aquest mateix, és un noi. Va dir: ¿Què? ¿Tu ho creus? - És un noi. - Surt d'aquí, home! Així esteu sempre les dones! Us agrada xerrar massa! Va dir que Em podeu matar, no m'interessa. Sé bonament que aquest és un noi. La pobra noia ja estava allà trista. La van cridar, la van ficar en una cambra, ja li van començar a controlar tot allò, van sortir. Van agafar aquella dona pel coll, li van donar dues bufetades, aquella dona es va desmaià i la van portar, la van treure allà, vinga, la van fer fora, i així van dir que Hi ha gent que els agrada mentir i gent que sempre xerren massa i no saben el que diuen.

Per una part aquella dona tenia raó; però per altra part no res. ¿Per què? Perquè la seva mare, és a dir la mare del noi aquell, el va treballar, el va convertir en una noia. I la gent no se'n van adonar. Per això, d'aquesta manera, aquella dona va sortir per guanyar-se el pa; i en lloc de guanyar el pa es va guanyar bufetades⁹⁵.

⁹⁵ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 30.

Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 10/03/87.

Rondalla número 52

Grup: N (el noi transvestit)

Personatge principal: (Ilombe),
(Ugula)

FUNCIONS: situació inicial
(prohibició)
(transgressió)
complicitat
mancança
mediació
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: (Ilombe)
donant: (Ngwalezie)
auxiliar:
personatge buscat: (Ilombe)
mandatari:
heroi fals:
agressor: (Ngwalezie)
referent: (Ugula)

**Personatges del cicle
contraposats:**
(Ugula) / (Ilombe)

Personatges meravellosos: mare
morta

Objectes meravellosos:

Temes principals:
home / dona
casats / solters
morts / vius

Bé, les rondalles que vaig a començar a explicar, és a dir l'autor de les rondalles, es tracta de Ndjambu. Bé. Aquestes rondalles vénen dels antics, és a dir que la meva àvia sí que ho va explicar a la meva mare. I quan vam anar de vacances, al moment de l'estiu, la meva mare sempre ens anava explicant les rondalles. Així, perquè cadascú es dedica a aprendre moltes coses; jo, o un com jo, sempre tinc idea de les rondalles, i així són les que vaig a explicar ara.

La rondalla és el senyor Ndjambu, que és l'autor de les rondalles, amb la seva dona Ngwalezie. Aquesta vegada apareix Ngwalezie. ¿Què feia l'home? L'home, per alimentar-se o ajudar la seva família, el que feia és anar al bosc en cerca de llenya. I quan busca llenya la porta a casa seva i la va a vendre a un panader. Aleshores el panader, amb aquesta llenya, comença a cuinar els seus pans.

Un dia, l'home Ndjambu es va llevar, va anar al bosc. Va trobar una finca de llenya i va dir: *Que bé i que content!* Va començar a tallar llenya. Va carregar la seva llenya i se'n va anar a vendre-la a un panader. L'endemà Ndjambu va anar també a aquella finca a tallar llenya. Aleshores li va preguntar la seva dona: *Marit, ¿on aconseguixes tanta llenya?* Li va dir: *He aconseguit una finca allà, una hectàrea d'uns quants quilòmetres quadrats de llenya. Però m'estranya qui va deixar-hi les llenyes. Potser hi hauria algú que té aquesta finca. Bé. Marit, però compte, ¿eh? Si no, t'atraparan. - Bah! No et preocupis, dona.* Aleshores l'home va vendre la seva llenya tranquil·lament. Així feia l'intercanvi amb els pans, els aliments perquè s'alimenti la seva família. L'endemà l'home se'n va anar, va tallar la seva llenya, va tornar a casa.

Hi ha un senyor que s'anomena «Monanga», que és «Estrella», el senyor Estrella. És l'amo de la finca. Anava visitant la seva finca. En arribar a la darrera part va dir: *¿Qui ha fet això? Algú camina per aquí i el vaig a atrapar.* L'home va pensar i va tornar a casa seva. L'endemà al matí l'home, el senyor Estrella, va arribar a la finca, es va amagar en el bosc. Quan venia el senyor Ndjambu a tallar llenya, va començar a tallar-ne. Donava cops. Allà li pregunta: *¿Qui és? ¿Qui és? ¿Qui és?* El senyor Ndjambu va contestar: *Sóc jo. - Tu, ¿què fas? - Jo tallo les llenyes. - ¿Amb el permís de qui? - De ningú.* Aleshores va venir l'home, el senyor Estrella. Li va preguntar: *¿Tens dona? - Sí. - ¿Tens fills? - Sí. Tinc solament filles, tres filles. - ¿Em permet casar-me amb una? Aleshores tu beneficiaràs amb la meva finca. - D'acord. - ¿D'acord? - Sí.* L'home ho va acceptar.

Es va emportar el senyor Estrella. El senyor Estrella era un fantasma. Aleshores el va portar a casa seva. I ja van arreglar l'assumpte, es va emportar la filla. En arribar a casa seva, tenia un pati gran; que, en el seu pati, no hi ha ningú que intentava arribar-hi ni penetrar a casa seva. ¿Per què? Perquè aquell home era dolent. ¿De què dolent? Anava matant la gent. Aleshores va explicar a la seva dona, va dir: *Dona, pots penetrar a totes les cambres; tret d'aquella petita. ¿M'entens?* Va dir: *Sí. - I et donaré aquest anell. Aquest anell et servirà. Tot el que tu desitges ho tindràs cada dos per tres.* La noia va agafar el seu anell, el va posar en el seu dit.

L'home feia cada matí anava a la seva feina. La feina, de sis a sis. A les sis de la tarda, la noia estava allà escombrant tota la casa menys aquella cambra. Va venir. Hi sentia alguns sorolls i murmuris. *¿Què és el que passa?* La noia es va estranyar. *Malgrat que d'aquest poble no arriba ningú aquí. ¿Què de tan terrible hi ha aquí?* A l'instant va arribar el seu marit. Li va preguntar primerament per l'anell. Li va contestar: *Aquí està.* L'home ficava la gent dintre d'aquella cambra.

L'endemà se'n va anar a la feina. La noia va dir: *Però, ¿què és el que sol dir el meu marit que jo no penetri en aquesta cambra? ¿Què hi ha a dintre? Potser hi ha d'haver alguna cosa! Faré un intent d'entrar-hi. Abans que arribi, jo descobriré què hi ha a dintre.* La noia va obrir la porta i va trobar allà hi havia cinc cadàvers a terra. Va dir: *Déu meu! Com que aquest home és terrible!* Va tancar la porta i va tornar a casa. En mirar el seu anell, va desaparèixer. *Oh! Aquell home, de tant en tant, quan ve em demana per l'anell! ¿Què faré?* La noia estava allà trista. En arribar les sis, l'home va venir. Li va demanar per l'anell. Li va dir: *Marit, no sé el que he fet. - No vull saber res. Tu has fet i has comès un error. No hi ha d'altra cosa. La va matar. La va ficar dintre d'aquella cambra.*

L'endemà l'home se'n va anar a aquella finca: *Oh! Bon dia, cunyat!* Va dir: *Bon dia. - Ja vull una altra filla, perquè la que me'n vaig emportar està molt ocupada, té molta feina i aleshores vol la seva germaneta perquè vagi a ajudar-la. - No hi ha de què preocupar-se.* Li va enviar. Va arribar l'altra. No sé: en lloc que l'altra preguntí per la seva germana, s'estava allà asseguda. *No hi ha d'altra cosa, la meva segona dona, aquí tens l'anell. Pots penetrar a totes les cambres, tret d'aquesta. ¿D'acord? - Sí.* Tranquil·lament. L'home anava a la seva pesca, matant la gent i ficant-la allà. *¿Què va fer l'altra?* Va dir: *Però, ¿per què aquest home em sol dir que ningú no entri mai en aquesta cambra? ¿Què hi ha a dintre? Avui ho intentaré.* La noia hi va anar, va entrar en aquella cambra, hi va trobar la seva germana gran que era allà morta. *Déu meu! ¿Què ha fet aquell home?* Va tancar la porta, va tornar. En mirar el seu anell, va desaparèixer.

¿Què faré? En arribar les sis, l'home va venir. Va preguntar per l'anell. Va dir: *L'anell, no sé. - No vull saber res.* Va matar l'altra, la va ficar en aquella cambra. L'endemà va tornar on el seu cunyat.

Cunyat, bon dia! La gran ja està ara a l'exterior; i l'altra s'ha quedat a casa. Aleshores l'altra vol la seva germaneta perquè la vagi a ajudar i perquè vagi a guanyar els seus diners. Això està bé per veure si et quedes entre tu mateix i la teva dona. Amb això us alimentareu bé. - D'acord. L'última se'n va anar. Va preguntar al senyor Estrella: Senyor, ¿on són les meves germanes? -Una va anar a l'exterior; l'altra treballa allà, ja viu amb un blanc. - ¿Amb un blanc? D'acord. - I tu viuràs amb mi, ¿d'acord? -D'acord. - Aquí tens l'anell. Aquest anell et servirà. Tot el que vulguis ho tindràs. ¿D'acord? - Sí. - Pots penetrar a totes les cambres, menys aquesta. ¿D'acord? - Sí.

L'home anava a la seva pesca, de tant en tant ho feia així. Un dia va pensar la noia aquella: Però, aquella cambra, ¿per què ningú no hi entra? I, ¿per què en aquest poble no hi ha ningú? ¿Què és el que passa aquí? Avui ho he de saber. Es va treure l'anell, el va posar a la tauleta. Va obrir la porta d'aquella cambra, va trobar les seves dues germanes: Cony, que terrible que és aquest home! La noia va tancar la porta, va agafar el seu anell, se'l va posar, es va asseure tranquil·lament. En arribar l'home, li va dir: ¿L'anell? Li va ensenyar. Val. Tu sí que vals molt. La noia s'estava allà.

Aleshores va cridar un dia el seu marit: Marit, jo vull saber per què tan terrible aquí. Li va explicar: Saps que jo em dedico a matar la gent. I, així, de tant en tant porto gent. - I, aquesta gent que mates, ¿pots fer que s'aixequin? - Com no! - I, ¿quina manera es fa servir? Li va ensenyar les fulles, el medicament típic: que Cal fer així, i aleshores quan fas així fas així, fas així, i ja l'home s'aixeca. Vejam, comprova-ho. Va obrir aquella cambra, en va portar un que era allà, el va posar a terra. Va començar a ensenyar-li, l'home es va aixecar. L'home es va estranyar: ¿On sóc, ara? ¿On sóc, ara? Pam! Li va donar el colp aquell, doncs l'home va tornar a caure i es va morir. El va ficar en aquella cambra. Així es fa, d'aquesta manera. La dona es va asseure tranquil·lament.

Va dir: Bé, marit. Prepara'm un taüt d'uns tants metres perquè jo pugui enviar a la meva mare i al meu pare patates, perquè potser no en tenen allà. - Oh, dona, no hi ha de què. El va preparar. Demà portaràs aquest taüt on la meva mare. ¿Hi estàs d'acord? - Sí. L'home se'n va anar a la seva feina. La noia es va treure l'anell, el va posar a la tauleta. Va obrir aquella cambra, va agafar la seva germana gran, la va ficar al taüt. Aleshores va tancar la porta, va agafar l'anell, se'l va posar al dit. Quan va venir l'home, no va mirar ni quantes eren ni què, doncs li va demanar solament per l'anell. La noia li va ensenyar l'anell.

L'endemà: Oh, marit, vejam si et carregues això! I la noia va pensar, abans que res, es va posar una bandera darrera de la cuina, que tenia color vermell. Va començar a parlar amb l'anell perquè aquella bandera li servís com, cada vegada que l'home portarà la càrrega aquella, aleshores farà una manera de posar-se perquè aquell home no intenti obrir el taüt.

L'home va carregar el taüt. I després: Déu meu, ¿per què això pesa així? ¿Són patates? Caminant. Aquesta vegada, jo el deixaré. El va posar a terra. Quan ell ja volia intentar obrir allò, la bandera deia: *Et veig, et veig!* - Oh, Déu meu, ¿qui em veu? *Potser és Déu! Però, si jo no cometo cap delictes!* - *Et veig, et veig!* L'home va agafar el taüt, se'l va posar al cap. Anava corrent, corrent, corrent, corrent, corrent... Oh! Ai! *Estic cansat!* Va posar el taüt a terra, va tornar a intentar obrir-lo. La bandera deia: *Et veig, et veig, et veig!* - Oh, Déu em veu. Va agafar allò més, ràpidament, fins arribar on el seu cunyat. Li va lliurar també la carta. L'home: *Bé, cunyat, adéu. Se'n va anar a la seva feina.*

El senyor Ndjambu va començar a llegir la carta. La carta deia: *Estimats pare i mare: t'envio aquesta carta perquè sàpigues que la situació que em trobo aquí és molt dolenta. Aquest home que tu veus, aquest home comet mals i horrors: va matar les meves dues germanes. Aleshores, en aquest taüt, a dintre, hi ha ficada la meva germana. Fiqui-la dintre de la meva cambra. Quan jo mateixa vindré, faré la manera que penso. Que ningú no es preocupi, que ningú no plori, ni tenir mania a aquell home. Va ficar el taüt dintre de la cambra.*

Van passar uns tres mesos. La noia va cridar el seu marit. Li va dir: *Marit, vull que preparis un altre taüt per enviar coses. -D'acord, no hi ha de què.* El va preparar, se'n va anar a la seva feina. La noia es va treure l'anell, el va deixar a la tauleta, va entrar en aquella cambra, va treure l'altra germana, la va ficar a dintre. Va tancar això bé. Va arribar el seu marit, tranquil·lament, li va demanar per l'anell i ja. L'endemà va agafar el taüt, el va carregar. Corrent, corrent... Oh, Déu meu! *Aquest taüt pesa massa, més que l'anterior. ¿Què és el que passa? Cada vegada, aquella noia hi fica més càrrega! ¿Què és el que passa? Vaig a mirar-ho!* La bandera li deia: *Et veig, et veig, et veig!* - Oh, Déu meu! Déu, cada vegada em veu, cada vegada em veu! *¿Què és el que passa? - Et veig, et veig!* Va agafar allò, al cap. Va anar corrent, va arribar on el seu cunyat, ho va lliurar, el taüt. *Adéu, cunyat! Se'n va anar.*

Van passar uns tres anys. La noia va dir al seu marit que jo vaig a donar una visita on la meva família. - Oh, no hi ha de què. L'home se'n va anar a la seva feina, la noia va preparar les seves coses, entre medicament, se'n va anar on el seu pare. En arribar, solament els seus pares ja començaven a plorar. No hi ha de què plorar, família.

Va entrar a la cambra, va tancar la porta. Va agafar els medicaments, va començar a fer la manera que el seu marit li va ensenyar. Els va tirar una mica d'aigua a les ungles, als cabells, a les cames, totes es van aixecar. Li van dir: *No hi ha manera. Aquell anell, vull que ara mateix aparegui uns pista i un avió. Al mateix temps, totes aquelles coses completes. Van pujar a l'avió, i ja a l'exterior. Quan anaven, venia l'home: Oh, Déu meu, allà va aquella noia amb la seva família! Ja ho sabia! Marxeu! Noia, has guanyat, i així tindràs més vida.*

La rondalla, ja⁹⁶.

⁹⁶ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*.
Rondalla número 32.
Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 13/11/86.

Rondalla número

53

Grup: no adscrita

Personatge principal: no identificat

FUNCIONS:

situació inicial

allunyament
prohibició
transgressió
interrogatori
informació
complicitat
malifeta
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

allunyament
prohibició
transgressió
interrogatori
informació
complicitat
malifeta
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

allunyament
prohibició
transgressió
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi:
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor: Ndjambu
referent:

**Personatges del cicle
contraposats:**

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos: fulles

Temes principals:

pares / fills
espòs / esposa
morts / vius

Hi havia una vegada un home anomenat Ndjambu, que el consideraven anteriorment com a Déu. I, ¿què va passar? Aquell home, primerament era un pobre. I l'home va mirar la seva situació, no podia viure així. Va agafar la canya de pescar amb el seu caïc i rem, va començar a remar fins arribar on ell es va adonar que *Aquí puc trobar peix*. Va posar el seu esquer, va començar a pescar. L'home va aconseguir-ne. Va tornar a casa seva. L'endemà va anar a la seva pesca. ¿Què va passar? Quan l'home va agafar el seu primer peix, era carpa. Li va dir: *Escolta, si's plau: deixa'm, deixa'm anar, que jo et puc ajudar.* - ¿Què dius? *Escolta, no et puc deixar anar.* - *Deixa'm anar!* Aleshores li va dir: *Primerament, abans de deixar-te anar et fico aquí a dintre del meu caïc.* La va ficar en el seu caïc. Li va dir: *Senyor, ¿què és el que tu vols, i què és el que desitges? Tot el que tu desitges, a mi m'ho demanes. És a dir, demà passes aquí i m'hi trobaràs. Et donaré tot el que tu desitges. ¿Hi estàs d'acord?* - *Sí.* L'home la va deixar anar, la va deixar.

L'home va tornar a casa seva. A la matinada va agafar el seu caïc, va començar a remar fins arribar al lloc on va pescar l'altre dia. Va tirar el seu esquer, va agafar-ne més. La carpa va aconseguir. Li va dir: *Escolta, he vingut. ¿Què és el que tu vols?* Va dir: *Senyor, jo em trobo pobre. Així, vull que m'ajudis que jo tingui una bona casa de pisos a la meva disposició, amb un cotxe.* Li va dir: *Bé, pots tornar a casa teva i hi trobaràs tot això preparat.* L'home va tornar i hi va trobar tot el que ell desitjava. La seva dona li va dir: *Escolta, ara em trobo dintre d'aquest pis. ¿Què és el que ha passat?* Li va explicar tot això. La seva dona li va dir: *Escolta, si's plau: jo vull que... que siguem com uns presidents, tu has de ser un president!* L'home va dir: *Bé, d'acord.* Va tornar a la seva pesca. Va començar a cridar: *Amiga carpa, amiga carpa!* La carpa li va contestar. *Jo vull ser un president!* Li va dir: *Pots tornar.* L'home va tornar. A l'instant, ja era un president.

La seva dona li va dir: *Escolta, tenim pocs diners. Encara som pobres. Jo vull ser la reina i tu el rei. ¿D'acord?* L'home va dir: *Bé, si...* Va agafar el seu caïc, va anar més. Va trobar, va començar a cridar: *Amiga carpa!* Va venir la carpa. Li va dir: *¿Què és el que vols, amic?* Li va dir: *És que... encara sóc pobre. Jo vull ser un rei i la meva dona la reina.* Li va dir: *No hi ha de què preocupar-se. Pots tornar a casa teva.* L'home va tornar a casa seva, va trobar tot allò completament com li deia la carpa. Va dir: *Bé.*

La seva dona: Escolta, marit, si's plau, un moment: jo vull ser una monja i tu capellà. ¿D'acord? Li va dir: Sí, d'acord. L'home va tornar a la seva pesca. Li va dir: Amiga carpa, diu la meva dona que ella vol ser [...]". Aleshores la seva dona li va dir: Bé. Segons com t'he dit, així és com ha de passar. Jo sí que mano, perquè sóc la mestressa de la casa. L'home va anar a la seva pesca, va cridar: Amiga carpa! Va contestar: ¿Què vols, amic meu? - Que la meva dona vol ser una monja i jo un capellà. - Sí, d'acord. Tot allò va passar així.

La seva dona li va dir: Escolta: jo vull ser la Verge i tu Sant Josep. ¿D'acord? Va dir: Sí. L'home va anar, va cridar: Amiga carpa, diu la meva dona que ella vol ser la Verge i jo Josep. Va dir: Però, ¿com? Bé, pots tornar a casa teva. L'home va tornar a casa seva, va trobar que la seva dona era ja la Verge. Aquell home va dir: Bé, dona, ¿què és el que vols? Va dir: Ara mateix vull que tu siguis Déu i jo vull ser la dona de Déu. L'home va dir: ¿Què? ¿Ser Déu? Bé. L'home va anar a la seva pesca, va dir: Amiga carpa, jo vull ser Déu. La meva dona, la dona de Déu. Així diu la meva dona. - ¿Què? Pots tornar.

En arribar a casa seva va trobar solament un llogarret tan pobre que aquell home no podia ni menjar al dia. Aquell home va perdre la seva sort per la seva dona⁹⁸.

⁹⁷ Petit fragment esborrat de la cinta original.

⁹⁸ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 40.

Explicada per Eliseo Bokamba Belika, 27/02/87.

Rondalla número 54

Grup: no adscrita

Personatge principal: Ndjambu

FUNCIONS:

situació inicial

mancança		5vegades
principi de l'acció contrària		
partença		
primera funció del donant		
reacció		
recepció de l'objecte màgic		5vegades
desplaçament		
victòria		
reparació		
tornada		
mancança		
principi de l'acció contrària		
partença		
recepció de l'objecte màgic (-)		
desplaçament		
victòria (-)		
tornada		

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi: Ndjambu
donant:
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent:

Personatges del cicle
contraposats:

Personatges meravellosos: carpa

Objectes meravellosos:

Temes principals:

ambició / conformitat
espòs / esposa

En un poble vivia un senyor amb la seva família. En un altre poble vivia un rei amb la seva família. Aleshores en aquell poble els homes es van queixar de la vida que vivien, que el rei no els donava ajuda. Un dia, aleshores, es va aixecar un cavaller, va dir: *Jo vaig a intentar arribar on el rei per buscar la seva filla. Aleshores allà és on el rei em podrà ajudar i jo ajudaré la meva família.* El noi es va aixecar i va anar caminant fins arribar on era el rei. Li va dir: *Escolta, rei: ¿em permets l'entrada?* Li van deixar la porta, el noi va entrar. Va dir: *Si's plau, vull casar-me amb la teva filla.* El rei li va dir: *Per casar-se amb la meva filla, vull que em portis una bona flor que mai no es troba aquí a prop. Que la busquis a qualsevol lloc.* El noi va dir: *Bé, d'acord.*

Va tornar. Va anar a preguntar al seu pare: *Que el rei m'ha dit que jo li busqui una flor que especialment aquella flor conté molta riquesa. ¿On la puc trobar?* El seu pare li va dir: *Vés on la medecinaire Totiya i ella t'indicarà on tu podràs anar a collir-la. Però és difícil.* Va dir: *Pare, no et preocupis. Solament portaré la flor.* El cavaller va anar on la medecinaire Totiya, li va explicar tot. Li va dir: *No et preocupis. Però el que has de fer és aguantar-te molt a la vida, posar-te seriós. ¿M'entens?* - *Sí.* L'home es va posar seriós. La medecinaire li va dir: *Bé. Jo et porto i et dono les fulles i un embut de fulla⁹⁹, que allà conté medicines típiques. I amb això podràs arribar a aquell lloc. Però en aquell bosc, allà hi ha tigres¹⁰⁰, elefants i els altres animals criminals, que tu no podràs arribar-hi.*

Aleshores va dir: *Bé. I així, amb això, podràs arribar. Abans d'arribar a aquell bosc, començaràs per la primera entrada, tirant gotes d'aigua, i tots els animals s'adormiran. Aleshores tu podràs entrar per agafar aquella flor. ¿M'entens?* - *Sí.* El noi se'n va anar. En arribar a la primera entrada va començar a fer com la medecinaire li va indicar, tirant a poc a poc. El noi hi va entrar, va trobar tots els animals dormint. Va agafar la flor, va tornar. Se'n va anar on la medecinaire, li va ensenyar. Va dir: *Sí, està bé. Ja pots anar on el rei.* El noi va anar fins on el rei, li va lliurar allò.

⁹⁹ Li dona les fulles màgico-medicinals embolicades amb una altra fulla.

¹⁰⁰ Lleopards.

Va dir: *Sí! Tu si que ets un bon valent! Però, ¿com has pogut arribar a aquell bosc, malgrat que no hi ha qui intenti arribar-hi? Li va dir: Jo sóc un home, perquè vull la teva filla. Jo em vaig decidir: Si és morir, moro; si és salvar-se, em salvo. Perquè m'he salvat, per això he vingut aquí, perquè em deixis la teva filla. El rei va dir: Escolta, noi, no hi ha de què preocupar-se. Basta que m'has portat el que jo desitjava, ja tens ja la meva filla. Van fer el casament, una bona festa, aleshores ho van celebrar bé. El noi va dir: Bé, no hi ha de què estar-me aquí. M'emporto la teva filla. El rei li va deixar la seva filla, el noi va muntar al seu cavall, va portar la seva dona on el seu pare. El noi ja vivia amb la seva dona allà, alegrement¹⁰¹.*

¹⁰¹ Jacint Creus, *Cuentos de los ndowe de Guinea Ecuatorial*. Rondalla número 39.

Explicada per **Eliseo Bokamba Belika**, 05/03/87.

Rondalla número 55

Grup: no adscrita

Personatge principal: no identificat

FUNCIONS: situació inicial
mancança
mediació
principi de l'acció contrària
partença
primera funció del donant
reacció
recepció de l'objecte màgic
desplaçament
combat
victòria
reparació
tornada

Esferes d'acció dels personatges del cicle:

heroi:
donant: Totiya
auxiliar:
personatge buscat:
mandatari:
heroi fals:
agressor:
referent:

Personatges del cicle
contraposats:

Personatges meravellosos:

Objectes meravellosos: flor

Temes principals:
casats / solters

Í N D E X

Grup de rondalles de Ngwalezie:

Tipus N_(Ngwalezie, 1)		
Rondalla número 1	3
Rondalla número 2	6
Rondalla número 3	9
Rondalla número 4	12

Grup de rondalles d'Ilombe:

Tipus N_(Ilombe, 1)		
Rondalla número 5	16
Rondalla número 6	19
Rondalla número 7	22
Rondalla número 8	25

Tipus N_(Ilombe, 2)		
Rondalla número 9	32
Rondalla número 10	36
Rondalla número 11	39
Rondalla número 12	42
Rondalla número 13	45

Tipus N_(Ilombe, 3)		
Rondalla número 14	48
Rondalla número 15	54
Rondalla número 16	59
Rondalla número 17	66
Rondalla número 18	72

Grup de rondalles d'Ugula:

Tipus N_(Ugula, 1)		
Rondalla número 19	77
Rondalla número 20	80
Rondalla número 21	83
Rondalla número 22	85
Rondalla número 23	88
Rondalla número 24	93
Rondalla número 25	96
Rondalla número 26	99

Tipus N_(Ugula, 2)		
Rondalla número 27	102
Rondalla número 28	106

Tipus N_(Ugula, 3)		
Rondalla número 29	111
Rondalla número 30	116

Tipus N_(Ugula, 4)		
Rondalla número 31	122
Rondalla número 32	125
Rondalla número 33	129
Rondalla número 34	133

Tipus N_(Ugula, 5)		
Rondalla número 35	137
Rondalla número 36	140
Rondalla número 37	145
Rondalla número 38	148
Rondalla número 39	151
Rondalla número 40	154

Grup de rondalles de Ngwakondi:

Tipus N_(Ngwakondi, 1)		
Rondalla número 41	159
Rondalla número 42	162
Rondalla número 43	165
Rondalla número 44	169

Grup de rondalles d'Etundji:

Tipus N_(Etundji, 1)		
Rondalla número 45	173
Rondalla número 46	176
Rondalla número 47	180
Rondalla número 48	184

Tipus N_(Etundji, 2)		
Rondalla número 49	188

Grup de rondalles del noi transvestit:

Tipus N_(el noi transvestit)		
Rondalla número 50	192
Rondalla número 51	195
Rondalla número 52	198

Rondalles no adscrites:

Rondalla número 53	201
Rondalla número 54	208
Rondalla número 55	211

Jacint Creus

EL CICLE DE
LES RONDALLES DE NDJAMBU
EN EL CONTEXT DE
LA LITERATURA ORAL DELS NDOWE

Apèndix 2

T E X T O S

versió en llengua ndowe

Les llengües de la zona de Guinea Equatorial han estat objecte d'estudi molt poques vegades al llarg de la Història. Tanmateix, dintre d'aquest conjunt de llengües la ndowe és una de les primeres que va despertar la curiositat dels occidentals: Robert Hamilton Nassau ja havia fet una traducció de la Bíblia al benga abans del 1871; i l'arribada dels missioners claretians, que s'establiren principalment entorn de la desembocadura del Muni per raons polítiques i fundaren les seves primeres cases al cap de *San Juan* i a les illes de *Mandji*¹ i la petita de les dues *Elobi*², va fer que els poquíssims estudis lingüístics, que culminaren amb la gramàtica de Francesc Salvadó i el petit vocabulari d'Ermengol Coll, continuessin centrats en aquell dialecte.

Més tard trobem la gramàtica benga de Gaspar Pérez i Lorenzo Sorinas; i només a l'etapa final de la colonització, quan s'intenta una assimilació del país a la realitat espanyola i Bata esdevé el centre indiscutible de la regió continental, apareix alguna obra centrada en el dialecte kombe, com ara el diccionari de Leoncio Fernández. Fins que arribem a l'actualitat, quan les petites aportacions d'Augusto Iyanga comencen a donar una visió global del conjunt de la llengua.

Cal tenir present, però, que l'interès dels colonitzadors per la llengua abasta tot just un primer estadi que consideren solament com a preparatori de l'espanyolització³; i que, doncs, no hi ha una excessiva preocupació per fer-ne una descripció minuciosa, més enllà d'unes necessitats peremptòries i provisionals de comunicació; i que, encara menys, no es pretén donar cap impuls a l'ús lingüístic oral o escrit. Solament algunes comunitats protestants, com ara l'*Església Reformada* de Bata, han anat utilitzant (i escrivint) la llengua ndowe en llibres d'oracions, evangelis i himnes.

Tanmateix, això ha estat suficient perquè uns pocs ndowe acceptessin una tradició d'escriptura determinada, fonamentada en models propis de la gramàtica llatina. És una tradició que, si més no, ha aconseguit que els ndowe sàpiguen que escriure la seva llengua no és pas impossible; però que deixa de banda dos aspectes fonamentals des del punt de vista que tenim actualment de la transcripció de les llengües bantu: les classes nominals i l'estructura verbal.

¹ Corisco

² Elobey petita, avui deshabitada

³ Vegeu el meu article *La percepció de l'Àfrica en la colonització de la Guinea Espanyola : els articles de Josep Masferrer*

La transcripció que presento és una transcripció literal de les meves gravacions amb uns pocs retocs que serveixen per arrodonir el text. He procurat alhora respectar aquella tradició i començar a esmenar aquelles mancances. Les diferències respecte dels models existents es poden resumir en aquests tres apartats:

- hi he suprimit l'accentuació: perquè la diferenciació entre sons vocàlics oberts i tancats no presenta dubtes per a un ndoweparlant; i perquè la descripció tonal, que tampoc no en presenta, resta encara pendent d'estudi en aquesta llengua.

- hi he suprimit l'apostrofació: perquè, en les gramàtiques i en la tradició que he citat, representa un punt de vista de la divisió de les paraules similar al de les llengües europees.

- he afegit als lexemes corresponents, nominals i verbals, tota mena de morfemes que formen part de la mateixa cadena de significat; i que, per tant, reben un tractament de prefixos o sufixos: *a-*, *-abe*, *-adu*, *-ame*, *amu-*, *amute-*, *-atye*, *ava-*, *avate-*, *ave-*, *avia-*, *aviaka-*, *awa-*, *-aye*, *bo-*, *bolo-*, *dje-*, *djeva-*, *e-*, *ebe-*, *-elu*, *eva-*, *evo-*, *-ka*, *le-*, *leva-*, *-me*, *-meni*, *mo-*, *mu-*, *nava-*, *navate-*, *-di*, *-gwe*, *nye-*, *ove-*, *ovete-*, *-tego*, *-toye*, *-tya*, *va-*, *-vaye*, *ve-*, *-viya*, *vo-*, *wa-*, *wamu-*, *watye-*, *wava-*, *wavate-*, *we-*, *-yaka...* Quan això produeix que s'ajuntin dos sons vocàlics equivalents, suprimeixo una de les vocals; quan produeix que les lletres *i* o *u* representin sons semiconsonàntics, en mantinc la grafia (mentre que, normalment, els sons semiconsonàntics els escric *y* i *w*).

Altrament diferencio *b/v* en funció de la pronúncia; i transcripció sempre per *k* el so velar oclusiu sord i per *h* una lleu aspiració; mentre que no diferencio els sons sord i sonor de la *s* ni els sons simple i múltiple de la *r*, tal com fan els ndowe. Quant als dígrafs, transcripció per *ny* el so palatal nasal sonor, per *dj* el so palatal africacat sonor, i per *ty* el so palatal africacat sord.

Es tracta, en molts casos, de solucions noves que el temps, i d'altres reflexions, farà consolidar o desaparèixer. Desitjaria només que les meves aportacions contribuïssin a una discussió sobre la llengua que, malauradament, encara preveig massa llunyana: tal com passa a molts dels països africans, l'europaïtzació lingüística és vista, entre els ndowe, com a sinònim de progrés.

Finalment, he de dir que un coneixement incipient i immadur de la llengua m'ha fet optar per una metodologia de treball basada en una primera transcripció portada a terme per Rogelio Cristian Dikabo, a la qual he aplicat els criteris esmentats suara. La redacció resultant, encara ha passat una doble correcció: a càrrec de la Dra. M. Carme Junyent i de la professora ndowe Adelina Kola Ipuwa, coautora del meu primer llibre de literatura oral. La meua paternitat respecte d'aquest apèndix, doncs, es redueix a una colla de revisions; però m'ha semblat que tot i així calia incloure-l'hi, perquè el conjunt del treball fos més coherent.

Pel que fa a la presentació dels textos, segueixo el mateix criteri que a l'apèndix anterior: la lletra itàlica representa els diàlegs directes, que s'introdueixen en el text sense guió; mentre que la lletra ordinària reflecteix la intervenció del narrador.

1

Ebetyendi na ke ebebe na.

Munumboko dina djadu na Ndjambu na wado wadu waba Ngwakonde na Ngwalezie wadiyaka wadiyaka Ndjambu avavoko na embokadu atoka wana wado, kabo wana wamunatina na wana wado wabe nikova emboka, mwa mumu mundaye nikova wago na mwa mwado, wadiya wadiya Ngwalezie avaingaka djemi Ngwakonde amuna molema ubeva na djeku dja na iye Ngwalezieatye ingaka djemie.

Wadiya wadiya Ngwalezie djemi djemu itaka, avadjayaka mwa mwado ke Ngwakonde abetyendielu, emanda, ekolokolo akaliyaka Anyambe na Ngwalezie adjayetye mwa mwado avatego djayakamu Ndjambu muna rebovokwe ebego mwame amwadono alukandi avugwetye. Nyangwe na o, ndi mwana avugwendingwe dja na ra tine, avateingaka mwana avatetyetye na muezityi endalo, avatepabaka ezityi avakobetye elevoko na ipondi etetei, avatetayaka akeva, avateveletye mwana na etei swa, avatetimbaka embadi avatyetye ebekanga abutya aviya ambatye na erago avatetayaka mwana bedja avatimbaka. Djobivokweatye ebekanga abutya aviya ambatye na emboka mwadu ke vabene muatyetye emboka mwadu abendi iondakamu ro nyelalo ainga amuondakamu vaondamu aondakamuvara devili aNgwakonde abendi amuvitetyemu epuga amutamwaka swe egala na iotyetye edungu djele tyingo etamwamu atamwaka nayo.

Avatebotamaka ainga avandaka mwame, mwame, mwame
mwana ainga avakudwaka avatakamu bedja aviadja abetyendi amunandi
mwado, akwa mwado ainga avatimbaka, ebogo na muna timbaka
Ngwakonde avatyetye bovoliyetye na embadi diya enete moto abese
ima tima enete motoabe butye iboko tiboko Ngwalezie ainga atimba
na embadi diya bia bwe. Avatetyetye ebekanga Ngwakonde na
eiwerandi dji maukwaladu ziebe ziebe ziebe pa ainga avatetyetye
na ezityi erago avandaka mwana amundakamu ngu na tyingo ebetye
nyangwe andakamu na besedi bieziepi *mwame, mwame, mwame* muna
iyangwe ndino oveteponi iyame aegombeziepi ainga avakudwaka.
Nikudwa nga avaingwakamu ukwala geba movadokamakamu avawaka.
Ainga avugamu na ezityi. Nyangwe avatimbaka embadi nyangwe
Ngwalezie avatepabaka embadi weke molema mbabetyemu ngu, aviya
amba amutyetye munandi *¿Reme ndisa matyiya ereya nga?*

Rebo nagugu ekwandiva molema monakakamu na mwame nda owe ano
amutetyetye swe swe swe na erago weavaandaka mwame, mwame, mwame
vonavoko aoyangwe mwana, mwame, mwame, mwame vomuna nyawe
botimbaka emboka munavaye na Ngwakonde asandi muavaleviyetyemu
ngu na djongo djepikiliyamumu muapikiliyaka avaingwakamu ukwala,
avoyakamu muava via likanaka na momwadu Ndjambu diya.

Ebetyendi na ke ebebe na munumboko dina na Ndjambu na wado wadu waba Ngwalezie na Ngwakonde avavoko nawa na kendjendi betyendo biamendi na likandi inyweni na bengamba na beema etei swa, beema bia molele bilukavayengwe nabutyaka ke natayaka wato wanga betyengwe na viaka na wa, Njambu umeni abetyendi apuletye ima ebetye muasaka, abetyendi asaka egala iveka dja mwadoaye munikova naye abe munivoka. Avatetyetye etyendo etyetyemu, vasetye Ngwalezie abombo engamba aNgwakonde avatelikaka Ngwakonde ainga engamba aNgwalezie aviya dja beema be betye etuyi seke etei vele vele pa, djele na Ngwalezie alondjetye engamba, mbato longoko. Ndjambu avavoko na wana, nanga viaka engonde anyenai djele ngonde nyelalo nakulu Ndjambu pabaka na wato wadu wavatelongoko beema avatetayaka epele na sukwakani beema biye etei Ngwakonde botyetye umbila apuletye na asandi ebeva, boingaka engamba amusukwaka beema, Ngwalezie na djinga dja ima nga longoko seke etei *¿Randasa djongo dja ebutyemeni?*

Muna ebengwe na sayo. Ndjambu muna rebo evokwe ebego, oyandi Ngwalezie. Wato wadu na muna nyawe, mboi nyadu, leye na kaseva wavateingaka nyonge wavatingaka ediba mudi na mudi na wavadolaka etei, avakwaka ke na mundakwa, Ngwalezie avolaka umbila abatama avadjabwaka, Ngwakonde avatebatamaka avakwaka muna nyawe nyawe

ebena wanandi kase evokwe ebego lesetyendi akondji avatebatamaka ekondji, kondji eilwama na Ngwalezie ro nyelalo anyenayi etimba, Ngwakonde batamakae nilwama na idingama nga, ainga avakwaka emeba kondji evaminakamu Ndjambu avakatimbaka embadi na mwadadu Ngwalezie na wandji wadu, wavia timbaka, diyaka dodo.

Nangwe na viaka
nangwe na timbaka.

Ebetyendi na ke ebebe na.

Ndjambu na wado wadu waba wabetyendi wadiyaka ematamba evara ndibetye Ndjambu navaye na nga ndiyeyo nga nalukandi na kendjetye etyendo aetyendo, etyendo mera avatevoko wado wadu na ikome djeyeva djinana moto abombetyedjo Ndjambu ainga avatetyetye mudo. Evandi bene Ngwakonde avatemetye muna ikome djinana nalukandi na lenakadjo avatimbaka embadi bia bwe, Ngwalezie avatetyetye ebekangabiadu muebekanga erago Ngwakonde boimwaka ainga ukwala muiko tya, ambe ambe patye ivugadja bevudu emetye mia Ngwalezie vabenemu vuga bevudubiadu na ero we, wadiya evara ndibutya Ngwalezie abutyaka aviya amba avateipwaka Ngwakonde na *¿Randalena ikoe?*

Muna muna *napule napule* moto alena iko eipwetyengwe djongome dja rebo nyira. Ndi iwe nave lediyandiva baka liye mumu umbokondi na, na ipwetye djongo dja rebo djinana ito rebo yo ekwa wato nga wadiya wamute vuretye. Kabo djoba djebeteye Ndjambu avoko na anga viaka djemu baka Ndjambu poni weboiraka kabo ekityini agomwa wado wadu *¿Ndi iko djiyeye?* Ngwakonde botemuwenetye *ngwe napule rebo aiko, napule rebo aiko, angangwe na lena iko.* Yondivo muavoko nandi na djago emugo va.

Ngwalezie *¿ovedja?* Ngwalezie muna *mgwe napule upako ata niko*. Ndjambu muna *rebomeni nalukandi na kalakayo djongo ivokwe*, boingaka ndjale wamutye watyelongoko, munandi natoyo ima tima amutyeatye longoko iboko dji vugwe bevudu, kobetye nga bevudu bia mako emetye mia Ngwalezie, muna rebo evokwe ebego, mubo ingaka ndjale boboyaka Ngwalezie ndjale wavelemu na egala watyewavelemu na erama ima esetye Ngwakonde, ainga elingadu vatyemu atyetye ebekanga, na erama de amuimbaka.

Nangwe na guda mogudi apuhum kilingendja na boya melonga tekane kilingendja, nangwe na guda mogudi apuhum kilingendja na boya melonga tekane kilingendja. Vatyemu ebekanga egombeziepi asakana djobivoko Ngwalezie muponi na epuga poni nana amutyetye atyeamaka, atyiyaka na embadi weNdjambu na muna *¿Endendidola?*

Muna napule; sebwaka, napule; sebwaka muna *nabendi vabengwe natyetye ebekanga ke natye djokaka erama aNgwalezie* muna muna *ovemeni terago*. Avaviawaka. Ndjambu avalikanaka umeni na fuluadu mba puletye ikomba dja mambo dodo.

Ebetyendi na ke ebebe na.

Ndjambu na wado wadu Ngwakonde na Ngwalezie wadiyaka moto moto abetyendi nadu kityini na mako moliyani emetye ke etetei akityini menya nyeba nyira ibemba itubwe dja kuba djibetyendi na kuba nyebolo etei ke na moomi umboko utubwe egombe eziepi Ndjambu atayaka wado wadu kuba, ataya ano kuba ataya umbokwe kuba kwanga vabetye nyo nyeziya nyeziepi evalikanaka etubwe amoomi era avavoko na wana eni, inywe eviya djani nyevokwe, etubweni edjetyeni yoamemeni ndini, tinandi natyendi etyendo, etyendo metye ngwera, mboiame abandiyendingwe na, natyetye ero akendjendingwe moomi akuba utubwe yotego elikangwe na likaka eni navayengwe na timbaka nangandi viaka na muke leviya djaka eni nyanga evabetye muasaka ngwe; etatakaniyo dodo. Wainga wakamiye aviakendje mayumba madu aingatye, vapabetyemu emboka mboiadu endjenetyendimu mudodo ainga oya kuba waviya djayo, vabetye wawaziya muna mboiadu na kengwe nabego na imavokwe eyengwe nasakave natatandi moomi akuba utubwe navaye iwe nave letimbaka ke ledjayo nyanga edja iwe ledjaka muevamboiadu na muna ipikiliya djasatego djira tinandi ovedjandiambe kubangwetego nalukandi na djakave, wadiya vabetye djoba dja itimba wana mboiadu waviya wapaba aleviye mboiadu wado wadu, aleviye wado wadu mboiadu mbia ebolo wasosenetye muna wado wadu nandi:

Oyakani kuba mera ke ambaniyo ke iwe na mboiame ledjajo tinandingwe naviyatego djadu embadadu. Ngwakonde muna O alongo ibemba kuba mera ebego na mutego minya maba natoyo aipwa Ngwalezie, Ngwalezie muna napule, ngwetego minya mabandi ma mbatoko kuba, Ngwakonde muna Ndi lelondjetye emetye iboko djeye iwe lekobetye begago ke lepulena motome murandi adjajo eyete na ngudi be botweni behaho edjaji Ngwakonde nda imwa mura pwa botyetye na emetye mia Ngwalezie muna begagome bira biobeyeva bi Ndjambu botyetye ero kobetye begago Ndjambu na muna Vaye na nabetyendi nalevave keve mbokaka, ¿Navandi sakave dja?

Ngwalezie amuligamaka na mba puletye rebo, amamanaka begago betye kobenetye emetye muna mumadu Ndjambu na, soso napuleabengwe Ndjambu na napule ima timangwe nasa ene nasebwa inywe rebo na esetyeniyo, eviya djani kuba nyevokwe eni ndiame na mboiame etyatyava mboiame muavanangaka na rai na bego na ima evokwe na oyandive. Bondaka wato wamboka erandi Ngwakonde nga molema ubeva atimba ekityinadu nyolo swe diya wato boviaka wainga wava oyaka Ngwalezieatye adjamwe.

Ngwakonde amudjoba te djoba dje tyemu ebekanga, iwera djebene muamu butyaka ke aviaya na erama aNgwalezie ke agumiye elinga ke amudjokaka adjokaka aimbaka, niyandi mbanameo yoyo niyandi mbanameo yoyongwe nadjaka botuka na vugaka bevudu djai dja mbanameo aviya embadi, bweatye ebekanga, vabutyamu agumiye iyumba amudjokaka, niyandi mbanameo yoyo, niyandi mbanameo yoyongwe na djaka botuka navugaka bevudu djai dja mbanameo egombe

eziepi asaka na kwanga vabetye moto umboko amboka ezityi ainga atoyomu aviya asebwa Ndjambu na ebolo edjandjiye mwadave erama aumbokwe ndini, eyengudi be na mwadome mura ndadjetye kuba ke asa umbokwe aowetye. Ndjambu mba kamiyetye. Ekai mera avatepuliyyetyeyo mboka wato wainga. Bwe mera watyewaviya botama, Ngwakonde aviya, agumiye iyumba amudjokaka, wato watyewasebwa Ndjambu mumba kamiyetye. Djobivokwe djebetye muabade etyendo amudjokaka, adjokaka adjokaka toko eko evoko epatamamu erama enanama adjetye isa nga gape, asetye nga eko evokwe nana amuamaka, *Ngwalezie likaka ngwe, Ngwalezie likaka ngwe, Ngwalezie likakangwe* mbisedi apatumetye nga bokwaka na makande, diya na makande ma nanama mue rama tego, abadetye ebo evoko ezie egala atemetye ebo elikana nana agumiyetye ebo evokwe nibanda, evokwetego nana apatumetye nga bokwaka na mokongotego na avalikanaka evara Ndjambu avuretye mwado, mba pabaka boipwaka wavokwe wabetye ebekanga wana *iwe lebetoye muito asandi idjadu djebenemuatyedjokaka erama aumbokwe*, Ndjambu bovoko wato *nandi okani*, wato botyetye, tyetye na ero kobetye munyonyo erama monanamani ke andite ubegu waidjemu isokuwe mbisedi azieziemetye na zie eziepi, wainga walika wana munandi sebwaka reboabetego bota avasebwaka poni rebo ezie na nyanga edjetyemu kuba, na nyanga evuzietyemu bevudu edjayi dja umbokwe ke apanga umbokwe aowetye na nyanga ebetye muatamwaka erama vabutyamu ebekanga ke adjokaka aimbaka na nyanga enanemetyemu wato wava timbaka bwe na mwako wavatyetye na watyepakamu, kobetyemu poni ainga awawava likanaka erama wawaba, mboka evakobiyetye Ndjambu na *zetote* nyanga epandjetye umbokwe apangaka umbokwe awaka? wawaziepi wavawaka ibokuvoko.

Ebetyendi na ke ebebe na.

Wabetyendi wadiyaka Ndjambu na mwadadu Ngwalezie, mwana ainga avavoko navaye na leyendi evamekuge, na tyendi natye tokaka iboko djeye emeno, avatedjombetye gangwe na nyangwe, wavatelikakamu, amutyetye, atyeye tyeye tyeye tyeye, kama na kama nya meta nyebeteye muatyetye avalongoko digo si, muna wamu ndina mohoyini ndaye de, mudigo si ainga mubotyetye, muna navago sakadja mutyeye tyeye tyeye, avakobetye epatyamumu muna muna ¿Etyendive mwamuwado?

Muvombatimbwanakamu, muna muna *¿dina djave ndira?* Muna muna *dinadjamendi Ilombe, ¿etyendive?* Muna muna *natyendi natye tokaka emeno ¿Emeno ene radjongwe dja emeno?* Muna muna *natokandi poni niumu, vayena leyendi diyeni emeno aukuge yondi eviyangwe eitoka dja enyeve, ngwetego nayeveane ediyekediyeke kevaye ngwediyava natokate mwado, vaye na ovetokandi mumundi lebanetye, muna muna kevaye ngweva iyame ayendi uvengwa, ebogo nave natyetye evatyetye embadi kenandi uvengwa memura motila, ke evara nyangwe abetyendi andite ebekanga, wavatetyetye na embadi diya muna munavaye iweva na vandi tokakave djongivokwedja rebo.*

Evandi nangaka eikondozie, zoka? e, wadiya wadiya wadiya wadiya djobivoko nyangwe bia muna muna mwana, imanagugu elolondin ngweva, zelolokoe? O mwana evara, aingaatye ebekanga, muna muna tokaka iyo dja boloiyo medja boloi djira vamabetyeve bia ke elakakamudjo evara ndivabetyemu aimwaka eikondome djira ke atye nangaka eikondo ivokwe, aloko oka nyanga evabetye ibumu djesakave ikondo okae minya ma dolaka ma tima ene ngonde nyelalo aingadjemi avadjayaka mwana, mudiya mudiya mudiya mwado memura bia muimamera latyeni, muna mwana mwana imanagugu elakandingwe eikondova muna muna iya, nave na nanga ikondome djinana ega voko na ima nagugu elakandive, kete eimwa erago ke evia nangakava. Nyangwe ainga aimwaatye erago minya madolaka madolaka mwado na imavokwe ebogo munangwe na imwandi nasikamatimba embadame, nanyondi mwadomeno aloko oyangwe na mwameno, mudigo si muna munandi ey nende avakendje ngondo na mbenda muna muna vatyeye etyetye na bemame binana ito iya aviavitetyeve, biondi bevabetyeve evugaka embokamu ke adjakabio, na muna kobetyeve ke epaba emboka, mwado ainga amutyetye atyeye tyeye tyeye atye lityiyetyemu, mwado ainga etyendo, alondjetye epuga nga, amuviaka mungondo ve, ngondo ve, ngondo ve, ngondo ve, ngondo ve, ngondo pa amuvugaka mbenda, mbendave, mbendave, mbendave mudigo sindi mbendandi nyesikamatye nyi avavugaka nyo nadjia pugave ediba etubwe, watyetyevara muna muna iyao mwameo mwameo, mwameo mwameo mwamwado kabo etyendo, bopabaka na embokadu weemboka gangwe na nyangwe.

Nangwe na viaka
nangwe na timbaka.

Ebetyendi na ke ebebe na.

Embokavoko wabetyendi wadiyaka Ndjambu na mwadadu Ngwalezie na mwadu Ilombe, Ilombe abebe atokaka mumu te mumu, mura mumu aviya mu mbakamiyetye, mura aviye nga mba kamiyetye, umboko nangwe nate adje mutyeye tyeye narago sodjenyetimbiyemu, umbokwe muna wamu nadjetego mueviyandalo erago wana muna atimbetye, atimba wamuwainga wavatesaka esokavoko, umboko nangwe na kamiye na imwaka ke natyetye erago, umbokwe boimwaka mutyeye tyeye tyeye narago wesodje nyelikamu umbio bwe abeta narago muna muna nabe viye egala ndjuke nave naviyandi na natokandi eta niba muna muna kudwaka natoka nasakave ima tima mumu ainga akudwa, muralye evara ndibene uvengwa na rebovokwe ebego ngwate adje, etyendo amudjombetye eviyaviya isuku dja mboka aviadjombetye:

Adjombe ikoba avele, adjombe ukanda avele, adjombe ngoyavele. Adjombe kola avele, adjombe makogo avele, adjombe epokolo avele. Adjombe migomabegeno avele, amuviaka viye viye viye muna sodje menyinana dibwakani munume aviya anye umbiobwe mubete bete na erago, wana muna mumu *dja*, muna *naye imavokwe ebego kabo iba* mwado avaondaka gangwe muna muna *ano ndatondengwe*, iba sewe sewe pa mumu na rebovokwe ebego na sikamatye na mwado.

Wainga wamugumiaka na mwado, etyendo, toko motumboko ndaviyamura, e, ewam ipakidjame, ipaki pwe ataya, migoma begeno ataya, umbokwe muna, e, kotoame ainga, ngoiame mura ainga, ukandame mura ainga, ikoba djame mura ainga bieziepi ingwe ingwe pa avalikanaka poni ugamba mwado na indendidola, muna muna leviya pabaka watyeye tyeye na erama wemumu aira, mwado nandi pepegu esandingwe avatetyetye epepegu nigombegombe idjadu mudjo si, amu lapaka na igombegombe muumbila evara ndivo mumu avoko na *Emwado, idja?*

Muna *naye na evuvula* mwado abego amue ndalovoka ado mumu na *ndi dja, emwado* muna *vuretye poni naviyandi tyatyava*, mumu te etei, mwado abego mumu nandi kabo djipwa dja mwado muna naviyandi etyatyava, mwado abego, mumu na nyawe, kudwaka kobetye kabo igombegombe mumu kabo boimwenetye umbila etyendo, mumu vite vite vite, avitetyemu epuga amunamu baka tyeye tyeye tyeye, amuponi baka numbio ambadi na we kabo ubondo umboko akwa ibimbo, mba djelapaka, waipwamu mba voko djele rebo te rebo wamumakai mani na mani kota mbisedi nganga evokwe eviakate imwaka emu sakamu makai ainga avadibwaka migo amusebwaka nyangabetye rebo wana munavaye na ebeiba dja bogo bogo djele dja maba, nandiluka inywe etoyokonina.

Ebetyendi na ke ebebe na.

Ndjambu na mwadadu na mwadu dina na Pandjambu wadiyaka mwa memura, ngoni nyeve nyevendi vitutu djoba te djobandi djebene mumu umboko aviakaemboka isoyo dja mwame amwado mura.

Mbakamiyetye, wamuwamboka waziepi wapakemu mbadjele akamiyemu akamiyetye na atokandimu. Nyama nyieziepi nyekapemu mbisedi. Djoba na nyama eviaka isoyodjadu, mbakamiyetye.

Nyamavoko elityenetye mbaviakandi kabo mbomo. Linyoni lemu viaka, linyoni leviaka lesoyokomu leviaka lesoyokomu mba djele vinyoni vekamiyemu akamiyetye. Malityiyene mbomo weavasoyokomu avakamiyetye mbomo, mbomo mera ebetyendi poni eviaka tyendja mokobo, mokobo moyendi nyanga nyanga ene egeno wato na muna ekamiyendi mbomo, muna e, wadiya iba sowe sone sowe pandi dja na etyendo amboka mumu wamutyetye wabape etotodu aelinga abedja diya waetyendo, watamwetye wana komba nga mbomo muna leodjetye nadjandi.

Adja watamwe nga mbomo muna leodjetye wadja ke vadjawa wadjakavara mwado muahadja kabo mbomo umeni numeni ndadja, mwado

kwanga vabetye elinga abedja emugumiaka, mwado na muna *Ndi evate ziya bedja mebinana evavama betye lepaba embadi levandi djakinde, ngwemeni vama betye rai esangwe ngwavadjakinde, mbomo na muna vama pabakiwe embadi levate dja bedja embadame ovepulena moto muayetego bedja, vavomu na epule na moto muayetego bedja mwame amwado mura muapulena mbomo avondi rebo mera eminakana ayete ngudi djamu etondje bedja beziya.*

Waetyendo kwanga vabetye bedja beziya erandi wamuendalo, endjinga aponi poni etei mbago betye vavuve na mboka, ndalo ndalwe, mbomo na muna *rai, mwado na muna ima tima ebego mbomo na muna kevemeni te poni bedja bia malityiyene. Mwado avoye na atilandi mbomo aingwakamu molo boma mwado ezie peko navidjoni, mbomo amutuwakamu matyendje egala aminakamu dodo na modjedje amuyaletye, iyale djeyaletyemu ayaletyemu emina toko vizieli vedolaka mwame amwado mura amuimbaka.*

Vizieli mevi soso vizieli mevi soso sebwalengwe nga mboka na mbomo amina Pandjambwe amina Pandjambwe amina Pandjambwe mbomo amina Pandjambwe mio. Vizieli na muna gape vabetyengwe nasoyokove ebebe elevengwe vizieli atila nyama evokwe eviya aimba.

Nyamameni soso nyamameni soso sebwakangwe nga mbokae na mbomo amina Pandjambwe amina Pandjambwe amina Pandjambwe mbomo amina Pandjambwe mio. Nyama mera na muna gape vabetye ngwasoyove ebebe ekamiyetye ngwe. Akape nyama nyeziepi pa aimbaka mbadjele nyama ekamiye, akape linyoni mbadjele leziepi aimbaka mbadjele

vinyoni te vinyoni vekamiye malityiyene elikanaka vinyoni vevoko kabo motombo modiya endjinga. Motombo moinga moviya mobatama, motye batamaka poni eleme ebetye waezie ke yo mobatamayo eloba itaya djetayetye mwame amwado mura digo eloba, erandi mbomo emu muponi na emabetye amulikanaka kabo ibolu na molo eboka. Atotye motombo, amuimbaka.

Motombo memu soso motombo memu soso sebwalengwe nga mboka na mbomo amina Pandjambwe amina Pandjambwe amina Pandjambwe mbomo amina Pandjambwe mio. Motombo na muna ezimbuwete vabetyengwe nasoyokove elevetyengwendi mbangwe naye kilisoni te navasebwa nga mboka yondi na natyendi sebwakawa motombo tyeye tyeye na emboka elevoko ebetye baka na mbokavara mubata amuimbaka.

Vinyoni mevi soso vinyoni mevi soso sebwalengwe nga mbokae mbomo amina Pandjambwe amina Pandjambwe amina Pandjambwe mbomo amina Pandjambwe mio. Nga mboka okame otyetyewa, wapataka na mekwala na mebotye na makongo na matuma na ima ezie egala djoya dja mbomo. Tyetye nga kobetye mbomo amuponi Pandjambwe poni naiboluva amulikanaka ekulu aibolu na molo eboka wambomo ibumu twa Pandjambu alikanaka uveladu poni eviya ibolu na molo ndibetye elikanaka nuveladu amokobo, nyolo mevokwe ebetyemu ibumu dja mbomo etei eviya tyendjamu uvela, wanye wamukobiyetyemu na ezimbuwete vabetye iwe lesoyokove ke elevetye wato, iwe nave na ebandi nyama eye ene mbomo keve ndivona e, ekumunyave wavatimbaka namu, watyenamu nae nganga nya mboka.

Mebwanga sowe sowe mbapedi mokoboadu motimba rope ainga avabanaka nandi na moto avasaka ekola poni na mbomo na nyama nyeziepi.

Navo.

Ebetyendi na ke ebebe na.

Wato walalo umbokondi Ngwalezie umbokwendi Ngwakonde umbokwendi Ndjambu, wadiyaka wadiyaka wadiyaka wadiyaka mwana muna egaladu muasikama tokabawe, ibaweme djibetye mwana na asikama tokabawe ke gangwe na nyangwe na ebengudibena, ebengudibena tinandi endite etekamaka mwana nandi mbongo amepumame meye nangwe mi nalukandi nadiyaka rope ninyweni isedidja.

Ito etokandinindi lomiyetyeningwe egalitegali tinandi idiya ninyweni ropeva nyangabonga inyweningwe nibavangwe nabego minywe. Wagangwe na nyawe ebengudi bena kwanga vayeve epabiyetye mumuva ke iwe lepuletye nyanga eye mumume mura egala lekamiyetye natyetyiba, tinandi lebengudi kamiye kamiye kamiye, elukandi ebetye ke epulenetye na enandiyeyona mumu menotego atondendive ebekabo ivodja na natyendiba natyendiba mwado digo si muna natego elukayo ebetye na tinandi mombo masapwandi ebolo emeno mwado diye diye diye diye diye, mumumboko aviya.

Muna Ngwe engu na ibava natondina engu na mwame amwadono na tokandi na bayakamu, gangwe na ¿Etokandi ebayaka mwame?

Enatokandi baya mwave ¿Etokandi ebayaka mwame enatokandi baya mwave walikamu ikondo, watamu epunduma, watamu modamba, watamu biezie wana muna Etyiya mbenda evananga iboko djenanga mwame amwadono kwanga lepule mbembo avetinandi esa pwani mambobolo muna engwe naviaka evaibaya dja mwado indendilukangwe natawetye iviame velika ke mwado iviadu velika, ebengudibena, mumu vabetye wato waviya tyidjene emaliyo mudja winde kwam mumu do enyima mani ma mbokadu tyeye tyeye tyeye tyeye tyeye, watyiyo imwakani na mwako longoko moto abetye aviakaisoyo dja mwado, gape, longokonimwe gape kutakani velikaviadu gape, wana e, mwado na eponi poni abebeyevo akamiyetye na lenandjetye moto moto iviadu velika mwado de muna, emumumeno abebeye atokaka tondengwe tinandi aokabe atokaka tondengwe te atimiyete ene ngabe tantame avoko yondiyena ebengudibe na. Mwado adiyaka adiyaka adiyaka umbokwe aviya, muna womu, etumbeme amwanani, ngwe naye yo na mala gangwe na ¿Eyemu na mala?

Muna e nayemu na mala ¿Eye mu na mala? Muna enaye mumala. Ito natave belikanako evate timiyebio mumu muna Ngwe engu na belekanakova na ye bio botimiyetye ima tima eyinywe evokoningwe bokaka inyweni. Wakendjemu modamba wakendjemu bende na bende, ikondo, ngwangwalani, bedja etagulu egombe ananga wana muna bodjowa, oveiviave velika mwado iviadu velikangwe naga pule mbembo avemumu muna dodo egalame mbisolo mumu bia, ko ko ko ko ko eteteialu anye muna naviato wakava embadangani ngwemeni isedidja, nadja winde kweim muna bodjowa do, longokoni na mwako djoba bwe, longokoni mumwe, longokoni mumwe.

Muna nyawe ebengudi bena gangwe na muna wamuwatondeve vokabe watondetyeve te watimiyete nyangavongwe na voko. Motoaye atimiyetye elekanako mera mundanga betye abayakave awalalo aviyaatye era mbadi atawe evolo angoyatye era mbadi atawe ukandaatye era mbadi atawe ikobaatye era mbadi atawe fatoatye era mbadi atawe makogoatye era mbadi atawe kalavatiatye era mbadi atawe koto.

Vabetyemu amutyetye na mako atyetye na mako atyetye na mako atoyoko mumumboko nalape muna muna motodungwe egali etyeyengwe eye vabandi soso tayakangwe elape na viyandive nayo emene adjoba natokandi paba emboka ngonivoko amwado eye ebawe egalimeninana.

Muna muna ke elapeteni mumu etyendo etyendo etyendo etyendo etyendo mwado alondjetye endekiloba atoko mumwaviaka muna wamuano djele lalame avotengwe dja, ano ndatye nangwe embokadu mumu elape elape elape, viovio viovio viovio viovio na embadi sege mwado agumiaka eilala umbila tata tata tata tata ibongana na mumu, muna dja muna nyawe nabendi naviaka embokinyweni evaengu niba. Mwado na muna ke ekobete ngwe, oka emboka lalame vatonetye namu, mumu ire na koto na kalavati ngwngwalani muna muna, mumumbokwe oveviya poni kendjemeni. Muna O, iba ayendi imatiki.

Muna mwado na kendjetyemu ikondo, ikondo, kendjwe kendjwe kendjwe pa aviya tuka aviyadja amudiya egombe aviyo wana muna tyetye vanandjetye evelika mevi mwado vinye kwanga legondjene rebo emene mumu na egalame poni nyangavavoko inyweni mumu bia

yaye yaye yaye yaye yaye na mwako aimwa muna muna mwadongwe
nimwa, mwado na, tata nabete voyeve na toka abaka ngwendi no engu
navara bokamiyetyevaye na atimiyendi na elekanako ebeve
evokongwetego nalukandi natimiyetye namu. Gangwe na muna Ngwe
nabe na rebo naye tayeni katoame elekanakovaye na etimuwendi
munumeno atondendive wagangwe mambo ma iba evara sebwe sebwe
sebwe mbagombe iba, iba kendjwe kendjwe kendjwe kendjwe, pa muna
muna Ndidja mambo mayendi dja, enga tyetye na mwado eradjobe muna
muna djoba djeye inyweni ebombiyetyeni ngwemu djote djenga
tyetyengwe namu, mwado na nyawe diyakava minya maba. Wadiyaka
wadiyaka wadiyaka wadiyaka, djira djoba djedola wadiyaka wadiyaka
wadiyaka wadiyaka djira djoba djedola mwado na muna, mumu nyanga
ebayave ebayakangwe nga na yegandi na lebanetye tinandi ito
djangadjave wabe na dole egali alalame ledjombene, nabengudi vove
na leye, tekabona ledjombene, kabo na nayegandi iwe nave lebanaka
nalongo engu na nyangayeve na nyangayengwe, lelukandi niba mumu
na muna engu niba nandibengwe naviakana nabe viye mambo mabolo,
natondendive ke naviyatego ngu navevaye na ekendjendingwe dodo
ngwetego nalukandi na kendjetyeve dodo mumu de muna ndi dja, oka
minya maba matima etyendo etyendo etyendo etyendo etyendo etyendo
etyendo etyendo nara mboka ebetyemu aingaka beema apaba era mbadi
¿Ndi dja etyendingwe nalape ameve?

Viakangwe nalape amevamumo atayamu elape wamutyetye na mako
watyetye watyetye watyetye watyetye watyetye apaba era mbadi,
¿Etyendingwe na kotove? Muna muna ihi nabendi noka lendjiyetye
atamu koto waetyetye watyetye watyetye watyetye watyetye, apaba

era mbadi mura na ¿Nabetave ngoyame? Atamu ngoi. Mwado na muna wam mumu ove ¿ebendi etyetye ingakabema bia ngani isedi dja? Ene ngatyeye etye pwtwetye beema nga, muna muna aegalame enyotye, besapwangwe embadi, vaye na naye bio bieziepi modayani ebendi ebeva napabaka nabio emigo mave tinandi beema beyengwe modayani bebe nasa napabaka nabio emboka mwamwado atokangwe nabayaka, te kabona idjombe medjira djebe na napuwanandi naye ke natoka ibetiye, watyetye watyetye watyetye watyetye watyetye era mbadi, ¿Nabe tayave kalavati, etaye, atamu kalavatiadu?

Watyetye watyetye watyetye watyetye watyetye, nabe tayave ukanda, isebo de mumu na agotondi ukanda emigo ma mwado, mumu nandi na vago sakadja mumu na nalukandi nagotoko, mumu ukanda goto tayeni, mwado na muna emumu radjongwe dja mambondi masave esakama mumu na muna O enyotye ima tima engu nangwe enyotye ima tima navove na naye nabadadi, kabo na bebendi be sakangwe vigoni napabaka nabio emigo ma gongwe tinandi naviya dayabio ebogo eye dodo natye djombetye wato wasamba ene tyatya waye waga dayakabio egalana natemetye nabio emigo ma gongwe na nyungwe tinandi idaya dja beema beviya dayangwe ebogo djebe nasa, enyevendi ngwemeni natye djombenetye ewato wasamba ene tyatya egala itimiye dja iboto igugu.

Mumu erandi kabo makogo ma betyenamu waetyendo etyendo etyendo etyendo era mbadi wana muna o ibotome dja ivoko dja makogo djeye nave djira djondi djelikana nangwe embadindi etyendingwe nadjove ebemala ma djoya djame, mumu tayeni, watyetye

watyetye watyetye watyetye watyetye mwado na vigoni viana
watyendi watyedolaka mambokandi mumame abengudi dola ugamba nga,
maleta mabetye namu bwe taweli payeni muna muna tawelini
tingakayo eduwe, mumu yo griti etyendo etyendo etyendo etyendo
etyendo.

Djiriboko mura na *Ondi edolandingwe dja nabetave fatonyame*
mumu na *enabendi nalendjiyeve idjenetye, nabendi na lendjiyeve*
poni molema mowangwe, mumu fato goto, goto atayamu, etyendo
etyendo etyendo etyendo etyendo etyendo etyendo etyendo,
tyeye tyeye tyeye tyeye, na embokadu we. Wato na muna O eviya,
muna wana naviya.

Ebaya mwado muna nabaya mwadondi eyendi isedi dja natondive
mambo veliveli, wato wamboka na muna O evondini muna mambo
veliveli anga mwame abetye wato ledjametye kolo evokwe ano, ndive
eviya voko na muna eviya ¿Mwabendi atyeye? Wato wamuyaletyevara
mambo ngwangwalani wana membila, ¿Ndina motimbondi moviyatoyokiwe
letoyokovamu?

Ndi engu navara mambadi pandwetyeni wamupandetye mambadi
wapandetye mambadi mwado na muna *¿Emumu ovetyendi etye tilwetye*
evuna eyete moto motwemo? Mumu na muna navabetye mbabetye moto
motwe ¿Etondinangwe mbabetye motomotwe ke nabayaka mwado? Mwado
na muna Mbabayaka mwado nende ¿Itove ilwa moto keve mba bayaka
mwadoe?

Muna muna *¿Navabayaka navailwaka moto isedi dja?* muna muna
O ovetondina evugu navugu wayendi isedi nyangavoko mumu na muna
nyawengwe nabe navugu mera ndaga eyendi na, wato mewa wavekangwe
tinandi naviyadiya eiboko ivokwe eboliboli, nakandana na mbokame
nabendi na tokaka viyaleviyewa na nabave, yondi eye navaye
wawavekagongwendi oka nandi embadame tyatyava tyeye tyeye tyeye
tyeye tyeye tyeye tyeye tyeye tyeye pwa, erago we.

Mumu na muna *Iraka mwado na muna Na irandi na natyendive,*
eyendi na mboka ezieva mumu na muna O ebebeye epuletye na naye
na etotodu autende amboka ezieva, iraka moo evateto nyagava
irakangwe. Mumu djoyi na etei, beema beyendi ngwangwalani
egalubimba etei, mubio kombe kombe pa akudwana rope muna muna oka
iraka, mumu ebo ndo tyeye tyeye tyeye tyeye kobetye etotodu
autende amboka, iye egalubimba, wamudiyaka erago dodo, poni dodo
ebolo, mwado na malityiyene, vabetye mumuatye ebolo enyima
akudwaboka itimba djebeteye muna atimbandi rope mwado mbago reya,
digo ve, elongokonga ke etotodu arama, rama na rama na rama na
rama.

Mwado umbila amutyeatye amaka kwanga vabetyemu apaba na
embokavoko wainga wadibwamu umbio *¿Etyendi etye amakave djongo
dja emanda dja vioy vekoyaka?* Muna mumumboko abetyendi abayangwe
ke nabebe napuletye naaye mumwa uvengwa yondi ekobenengwe
nakobenetyeva, yondi eye na dibwakaningwe umbio ebogo na
munaviaka tokakangwe ke etyeni nangwe emboka lalame napulendi
vadiyamu, wanye na muna nyawe ito etokandi, diyakava kwanga

*vayeve emendjenetyeva tinandi lebengudi tyenave emboka gongwe,
moto abayetyeve ndaluka apabakanave ero.*

Ebetyendi na ke ebebe na.

Ndjambu poni nga likanoladu na wado wadu waba Ngwakonde na Ngwalezie, wadiya wadiya wadiya Ngwalezie avatedakaka ainga awavabetyemu awavara adjayetyendi mwanumboko Ngwakonde avadjayaka iwadu wana waba, mwa Ngwalezie abetyendi dina na Ilombe, wadiya wadiya wadiya, wavara wavara mwana amutevara na, wamututyiyetyemu na bebolo biziepi bia mbadi umeni adjandjakabio ke vabene muatye idango, adanga meba ke wana muna atutyetyemu mwana de o natukandinga ninde, ndi nabe na moto. Vabene muaimwaatye ititiye dja Ndjambu, mba reborebwe, atimba.

Djobivoko ainga aimwa avatetyetye endalo evoko, amue ndalo mudiya ainga amuiyaka ie wam indendidola nangwe na mandi saka dja! avatetimbaka embadi mudiya mudiya mudiya evarandivo mwa upolo amboka mera nagangwe na natokandi nabayaka mude muna egala ta niduwa dja mwado etyatyava emeno meninana ebongandindi nadibuwendi mbadi etubwe amazizi, mbadamedomba na mbadarango, evarandi evabetye wato waviaka ke natoka mwa mwado avabetye nabayaka wadiya, wana waNgwakonde watyena wadibwa mbadarango, elubo wayeragoelu bowayerago, djotye djotye djotye wana o vabenewa wabutya.

Ebeiwe letoyoko enga emunyao mwa upolo abendi nangwe do kwanga leviya djoka munangwe poni do, navovena, wadiya biabweelu bowaetyendo evara ndiva mwa Ngwalezie asaka tuma ainga avatetyetye eviyo, avatoko nyangwe endoto nyangwe na muna mwana napulete binana bieziepi besawa wasakave, napulendi beema mebira ndi.

Enyotye ima tima, ¿okate? eavalikakamu mokobe umboko, mokobe memura mubetyendi ima tima etokamu atokaka aduwamandinayo, ainga muvara muvara muvara muvara, djoba dibwaka dibweni, elu bomwa mwado embaditukwe ireni mututye tutye tutye pa ibanga djadu enyolo voelingadu asutiswa na ereya adjombe mokobeadu ekabala epuwa muetyendo mutyeye tyeye na erago baka ene ekulu ameta ainga alika ekabaladu aira djotye djotye mwa upolo atoye munga muna emwa mwado asa ndino mumutyo rango rango rango amulongoko kola, djomu, djomu nivoko, djomu nivokonakulu muna wamudjeviyatimaka muetyendo muna muna natokandityeminye vanye muekabaladu bata muetyendo viye viye na embadi weagoto elinga ebetye namu ananga.

Wavaviaka, okaka mwa mwadoabe enga emunyao, abendi na mukwanga abego beye atokaka wato wavokwe kabo mwame amwado mura, wanamu wadjokaka wadjokaka wadjokaka, na vovena, mwana evara diya mbato soloko imatima, ene moto asolo djobivokweelu bomuetyendo atyendja elinga evokwe na makogo mavokwe mutyeye tyeye na erago alika ekabaladu aira mwa mumu na eaviya rope awamu romeni mumu rango rango rango rango rango, djomu nivoko na miniti metanu mwa mwado na aiwera djeviya kalaka, ase nga ase nga mbisedi,

botilakamu emabo ikogo djeinga dje likanamu na umbila, bata na embadi wemuvara diya agoto elingadu na esuduku diya; kwevara muna o wamunapulete poni na, djoba dibwakae bwe upolo bondaka wato, muna, sodjenyame tyetyeni na mamboka maziepi manana valondjetyeni motoaye nga ikogo medjinana, aduwamate eko koo ikondo bia adakaka aduwamate inde, adjetyeni moto mweziepi. Wainga wadjo adje adje adje adje adje adje adje na iboko dje ziepi na embada Ndjambu we, wamuondaka wana mewara wagunganaka, mura adje edjekokangwe djekokangwe, munandi anye avetye Ngwakonde muro bam, muna etondinina moto aluka adayaka ikogo ndimura, djongo dja moto djinana etondinina avatyesaka bende embadarango, randavatakamu makogo masa, aloko vindiyeye ikogo medjira. Wanamuna imwakavara rebo ebendi esebwe ke esebwe, ainga atye, adjetye nga ikogo namu ngu wana muna poni poni letyendi na mumu na wana vuretyeni, aira embaditukwe tutye tutye ibanga djadu enyolo voho adaya, etyendo, muna poni poni rebo ebengwe navoko inwendini sodje sodje eyeni nikova ibolo emenomeni eyeni nikova ibolo, wainga kendjeni iba se se se pa mwana ainga azimbuwe watowadu mude, momwame natokandina londjiyetyengwe mbadivoko asa, mbadi einga mbapedinga elongwe aonda Ndjambu, Ngwakonde na wana wadu waba na vadiyetyeni embadi, ainga atayawa mbadi, ima tima etoka wawatokaka waduwa manayo wavaradiya.

Nangwe na viaka
nangwe na timbaka.

Mumu umboko dina na Ndjambu na wado wadu waba Ngwalezie na Ngwakonde mambo ma emeno te poni Ngwalezie na bedaka biadu na masana ma Anyambe avatetemetye muvara diya avateingaka djemi avadjayaka mwa mwado dina na Ilombe Ngwakondeabe djaya. Ima tima wadiya wadiya minya ma tyetye evondi ekwa Ngwakonde nadaka avawaka, mwana avatelikanaka na gangwe na Ngwakonde, wadiya wadiya, wadiya, evara ndiviya mumu aviakamunandi Ndjambungwe na tokandi ibaya dja ngonave muna muna egalame ebena djambo mute mura. Mwado ainga avatekamiyetye mumu, munangwe na ngandi viaka edjobivokwe avavokona nyawe dodondi na emwegosono ndilukangwe na pabakava na wato wame, wamuvara wamuvara wamuvara, mwado amutevara Ngwakonde amupendaka mwana mumu atimba amuviaka na watowadu, wato viye viye viye viye, ndi Ngwakonde iye abetyendi nipikiliya ivokwe na tombo emabo, avalakaka mwana tombo na emolo latyeni mwana ainga avakwaka avawaka. Mumu ipwaka nandi mwado ayendive Ngwakonde ainga atila umeni bolongoko evara, bolongoko evara iraka embadi kobetye mwamwado biandi longokonga mwadadu weni ainga muna, *iAnyambiyame!* Indendidola amuamaka, wato wainga waviya indendidola, longokoni avaondaka watowadu, na wara na wara wavaviaka megangame inga meviya memu vara metye metye longoko wavalongokomu na betyeyibiaya be pulewa, wabobakamu nyolo nabio wavakobetyemu na tombo emolo, wainga wavapayakamuyo mwamwado

avadibwaka migo wavaka ipwakamu na rebo eyendi dja. Muna Ngwakonde vabetyemu apendakangwe avalakakangwe tomo na emolo. ¿Ngwakonde asowetye dja? mwamwado avavokona egalame likakanimu mumu. Wananyawe abengudi likwe, alukandi owetye. Avaingwetye avavelwetye elandi tei na malale avatyewenetye avavelwetye emwalo atyewene kwanga na emotema avavugwetye na erago edoku. Ngwakonde ainga awamumu ainga mwadadu amutyetye, wato wamutyetye emambokamaya

Nangwe na viaka
nangwe na timbaka.

Ebetyendi na ke ebebe na.

Ndjambu na wado wadu waba: Ngwakonde na Ngwalezie. Ngwalezie avadjayaka wana waba Ilombe na Ugula. Ngwakondeabe djaya djele mwa mumu djele mwa mwado, wadiya wadiya. Ngwalezie eboloadu te ponira avadakaka avawaka wana wavatelikanaka na gangwe na mwadadu umbokwe Ngwakonde.

Amudengeliyetye wana. Evara ndivo mwana na wam. Mwana boimwaka amutyetyeatye tamwaka bopabaka baka na manga avatoko epatye amumu eviaka wavatesosenetye muna muna *¿Dja ediyandive?* Muna muna *nadiyandi emboka ¿Ediyandi nara? Nadiyandi na lale Ndjambu ¿Etengudi kamiye ibara na ngwe?*

Muna muna nandi tyetye navekandi iboko, natyendi gondjenetye mambo ma ta niba. Mumu avatetimbaka watodu kendje kendje pa boviaka na, iba. Iba sowe sowe pa mwana avatetyetye embadamumu wadiya, wadiya wadiya Ngwakonde avadolaka nadja reya aviasakawa reyanyevokwe nya motimbo avatokakawa mbisedi avateingaka mawaka aviavele bwanga etei vele vele pa avatyetye namu. Mwana na mwada lale ndino avateiriyetyemu, we, mwana ambaka mawaka, edjame avawaka bondaka ngangwa evoko amwado dina na Totiya, boviaka makai madu pwe sesepa mwana avatemetye.

Ngwakonde boviaka rope, mwana na sodje elityetye goni muairaka evarope, avatimbaka rope, avakendjetye dodo, bwanga dina na mokuku, vayena moyendi ekendjeyo egala oyaka moto, ovemba oyaka moto moyandi ovemeni. Mwado memura botyetye na dja manga, muna nadja manga ke na ira, tyeyeni nadja manga mbisedi mokuku muinga mova butakana umeni.

Ebetyendi na ke ebebe na.

Embokavoko wana wavoko waba wawado wadiyaka embadivoko, motodu na modimi, amotodu muna vangabetye muainga djemi anga djayaka mwanumboko asakula amodimi avavoko ndagavoko, na mwadu anga betye na Monanga umboko mosainaka emondongo umbokwe engonga. Ebetego dinga wazamu na memi, abogo bogo avadjayaka; vadjayetyemu umbokwe aviakakutyenetyemu aviatego djayaka dodo mwasa.

Vabetye umbokwe adjayaka avasaka umbokwetego na vakutyenetyengwe, vatyetye mura avasaka umbokwe mura aokaka bway egala akwaka ene nadaka mumbago yoletye imatima, avatego djayaka mwana na Monanga emondongo umbokwe engonga amotoduatye na mwana avelemu eugomba aro avatimbaka embadi. Vabetye wato watokaka wiraka muna vuretyeni nandite nabolo ebolo modimiame aga djayaka, ainga apande umbio.

Vabetye wato waviya timba, atye na ezityi ainga mbadabelandi, ekatuka, avianayo aviatilayo matyiya avasaka mwanayangwe adibwaka migo muna muna longole ima edjayave edjayakae onge eyendi nabanga nga, evoko na evadjayaka mwana na Monanga

emondongo umbokwe engonga, mura kwanga nyolo evabombokomu na djongo dja ima ebetye muadjayaka, muna mwanyangwe na poni, zima eviyangwenyolo ndini? Muna muna poni, kwanga avalikanaka na nyolo voo, wainga wavatyetye emboka ngangavoko amotongo, motongo memura mova voko na wana ndaganu eyendi mwa ndagatiki tyetyeni eugomba umboko aro moye baka na mbadanu evakobetyeni mwamemura etei roome nyira egalana nyi djetye mwana nyotego nyenyoko, nyemamanaka ngabetye mwana na Monanga umboko emondongo umbokwe engonga.

Amotodu muna modimiadu na adjetye etyendo nyangaye ro menyira na rai etondje moto abakama evonyeyengudi soda ke nyebombomu, mura avakamiyetye iwedi egalaatye toyoko poni ito mwadu ayendi etei, avaingaka epega evoko avasakayo mokodi, asa ivolongu avaveletye mokodimemura ugomba asandi biezie bira ro nyeyayaka avagotoko mwadu iviya dje vetyemu aviakana mwadu embadi avakobetye motodwadu aoya nyolo na vigoni.

Ebetyendi na ke ebebe na.

Ndjambu na wado wadu: Ngwalezie na Ngwakonde.

Ngwalezie aviadjayaka mwa mwado dina na Ilombe na hika emondongo, wadiya, wana mwame amwadono aluka adiyakava wavavugakamu poni eiboko ibeva, ibokome ibeva djira, avapawetyetei, evarandibetye Etundji na wam emenomeni eyendi dja, nyangwe ainga na izimbuwe dja mwadu na etuniya mera avawaka. Wadiya wadiya Etundji avaimwaka avatyetye emboka Ndjambu, muna muna eNdjambu *¿Ezimbuwete mwave alityetyeve elikaka endindotei anye, eugombame munyetei?*

Muna muna timbaka, ainga atimba, wadiya wadiya bondaka sodje muna sodje na payakanimu, veletyenimu embaditubwe etei, mwana avelwe natei swa ndindo enyolo mbasa. Mudiya mudiya mudiya, Etundji boimwaka rope botyetye, emumeno navondinave. Na, *¿ezimbuwete motome alityetyeve elikaka ona? Na vonave na imwakangwemigo.* Etundji ainga atimba mudiya, muvara diye diye, Ndjambu de, muna sodje vapayetyeni mwameaye etei anye. Watyewainga wapayamu waviya namu wamumebwanga se se se mia mbongo avaongaya, mude, muna Ndjambu na *¿eyete ngudi likangwe mesini metumwene? Alikamumio.*

Evara ndiviya epatyevoko eviaka yona mwa mwado *¿Ediyandive,*
gongweaye dina dja? Muna mundi Ndjambu ¿Ayetengudi likangwe
djiridi? Muna napulendi ovemeni tero, egalame ebena djambo
eyetengudi ira. Ainga aira agomwawa muna Ndjambu na natokandi
mwave, munamuna ebenadjambo iba djemu kendjwetye, isangondi
djinana. A mwado muna ebogo na isango natumandi elingavoko mba
ulondjo. Wato na ende elinga mbulondjo, etonendive. Wato na
letokandi le toyoko pa. Muelinga tume tume pa adiya.

Iba djimu kendjwetye, iba sowe sowe pa mumu nandingwe
natyendi na mwadame aingatyete namu Ndjambu de muna wam,
avazimbuwetye ebeva ebetyemu asaka mwa meamwadono, etyatyava
nalikanandi na ebonda ebemumu atayakangwe yondi ekodjengwe
ekodjetyengwe nandi upolo dodo, amuzimbuwetye ebeva mera, mwa
mwado mude, muna nyawe, avalomiyetye mbando na Etundji atyetye
diyaka namu, alika Etundji mbadivoko, wamudiyaka erago dodo.

Nangwe na viaka
nangwe na timbaka.

Ebetyendi na ke ebebe na.

Ndjambu na wado wadu waba Ngwalezie na Ngwakonde. Ngwalezie ainga djemi adjaya mwa mwado; Ngwakonde ainga djemi adjaya mwa mumu Ngwakonde ainga djemi adjaya mwa mwado, ainga djemi rope adjaya mwa mwado. Djobivoko waviaka pikiliyaka evara ndivo wana wavoko nandi letyetye longokoni mombo edobo wavatetyetye wainga wamuvuasaka mombo wavuasaka mombo wavuasaka mombo, mwa Ngwalezie avatetoko upudu moabamaka, avele ebo avele ebo avele ebo motyetye botyetye. Mude, *¿Djombome dji djesandi dja?* Avaveletye molo, djetyetye, avele molo swa. Evara nditoyo wana waNgwakonde watokomu molo swa wana iwerandi djivaye na wavinendimu.

Mwamemura membila wamuna etei tyo pande pande pa, watimba na embadi Ngwalezie na wana ewana wavokwe, *¿mwame ayendive? Lepule, muabendiatye adugali iwe letye agogali ¿Dja? Alikakiwe alikakiwe, lepule.* Umboko bo temetye muna lepule ima tima lepule. Ainga mudiya amuiyaka amuiyaka avatetyetye emboka ngangana, muna muna ngangameni mwame abendiatye emombo, eivusa dja mombo ke napule ima edola na mu. Mu na muna enyotye ima tima, timbakate embadi. Atimba, mbapedi nga Ngwalezie ainga djemi adjaya mwa mumu, mbapedi nga akwa moto wainga watyeengoba, nyanga betyete

wavokwe watamwaka, ainga aoya djombo djira djombo alanga djinana
djeyendi dja lale Ndjambu djinana dja iyame Ngwalezie djinana
idjamemeni ke vabene ivokwe djelikana ke wavokwe wamuzietyetyemu.
Muna, *¿ndi ezietyendingwe nande wana wavokwe?*

Wana waNgwakonde na idjame ndidji, dja iyame ndidji, dja
lale Ndjambu ndidji, dja ilukudjame ndidji, dja ilukudjame ivokwe
ndidji, wainga wamuwaka na zietyi, *¿ewambepatye ezietyendingwe
nende na sa inyweni inde, endendidola?* Wana zietyi pwa, wawaka
na zietyi. Ainga aviya na embadi, muna nyangwe na eiya eiya *¿Nabe
nilukwe?* Nabendi natye engoba ke wana wavokwe wazietyetyengwe
navateipwaka na wana ezietyendingwe nende, wamba rebo rebwe,
¿Nabe nilukwe?

Muna muna mwana mwana, ebendi niluku watyeye engoba nye
tamwa inywe etamwakani ke napule ima edoletye; wavokwe waviyasa
ebolo epulewa wapuletaye, ke vabe nganga evonganga evona muna
epulendi egali eye mwame mura enyotye engate diya na mudodo
emeno, abetyendi atyetyiyetye, ainga minya ma tima nganga mera
ainga aondamu aingaatye muna bwanga tayeni na tyetye vaveletyeyo
ediba ke ekokoko eilale ke eimbaka enete vembo enete eiyaka,
¿oka? Vamabetyeve imbaka, imbaka na Ilombedjame mwame mwame
ayendive mwame ayendive, *¿oka?* Aingaatye amuimbaka eilale diya
avotyendi na muna evandi toyoko bedja bieziepi bia emenomeni popo
bende na bende egala atyatya eindjetyeyo egala avio eingakayo,
¿oka? Ena erago amukokoko mwame mwame Ilombe djame ayendive
Ilombedjame mwame mwame be dolaka mumbisololo tisolo beema bieziepi

bedolaka bedolaka egala epuwa webodolaka evinda weainga atemiye
si adibwa mumwadu bwanga sese pa emako molo na eve ateme
aingaatye na mue mbadi Ngwakonde imweni *¿Ano aviyandive, nabe oka
mwado meno eyakavana mwana awae? ¿Ndi asi nga dja, abutyandive?*

Mwana diya muno do kabo mbada medomba muna nyangwe bobetaka
erago diya evarandi eimwa Ngwakonde bam wana wame ebeni nikova
tikova mubo bomboko mwadu ibolu bozirakamu wena edobo vuase vuase
boveletye muna eupudu etei swa pi pi pi atimba wena emboka nganga
muna muna mwame waviya tye engobake ainga awamu zietyetyemu muna
muna timbaka, ainga avavoko na muna ke beema binana avatakamu
bwanga ke vama tyetyeve evatoko bedja bia mongo mazie bia zie
meninana mambeya ma bedja bende megole medamba mekanda egala
atyata eindjetyeyo ke egala evinda eingakayo oka emuetyendo na
eilale diya amuvuretye mwame mwame avurendi eviya eriwere
avurendi aviya eriwere wana wame wabe nikova tikova avurendi
eviya eriwere era edja eviya amudjaka mbeya, mogole moviya
amudjaka, modamba boviaka apopo, muyo bobapetye egala atyata
eviya aingayo muyo nanga bwe mwana aviakamazizi beema mue nyolo
gem ainga mumu mebwanga mwaseni enyolo enyayi emako mwana temetye
temetye ebeni na mala te mala mbikova tikova boziraka mwana mubo
tyetye na embadi wemwana ainga na vigoni viatei avabotamaka epuga
kityini vatyibwawa meba nga mwana muna o etyibwandingwe meba
nende mbisedi na vigoni viatei mwana ainga avawaka Ngwakonde
avadiyaka epugusegeadu ambadi, Ndjambu digo si, muna vayena
Ngwalezie ndaye na ngumba natele vitemuvaye na Ngwalezie
abetyendi atondetyemu eboliboli avatekamityemu na abetetye
wavadiyaka dodo.

Nangwe na viaka
nangwe na timbaka.

Ebetyendi na ke ebebe na.

Ebetyendi Ndjambu na wado wadu waba: Ngwalezie na Ngwakonde wadiyaka wadiyaka. Ngwalezie adjaya mwa mwado dina na Ilombe, Ngwakonde ainga adjayadu mwamwado wavara diya wavara diya.

Ngwalezie ainga avawaka Ilombe avatelianaka na gangwe na Ngwakonde. Djobivoko wainga wamusakamu mambo nga, avoye rebo nga wambokaka rebonyadu, alape nga mbokaka imatima, awaka na rai djobivoko muna o wado, avatetye pataka ebuma monyoni aviya amba aviya adja. Vavetye Ngwakonde avipwaka mwadu na *¿Randapata ebuma?* Muna napule ipwaka Ilombe, ainga aipuwa Ilombe, Ilombe na muna ngwenapata ebuma. Muna tye tyiboko tiboko vatotyetye ebuma mera, muna ewadondi iyame awendi, *¿namandi tye tokakayove?* Mude, amuiyaka. Muna volaka itove mba viaka nayo evago diyava. Ainga amutyetye amutyetye avakobetye nyo nyeba nye anaka avagundjetyenyo; tyeye, tyeye, avakobetye ngongolo nye anaka, muna ondi anandini nabende ainga avagundjetyewa, amutyetye avatekobetye Igonga nigonga dje labaka, muna *¿Elabandi eIgonga nigonga?* Muna muna e, ainga akutyenemu wamutyidjenetye, muna muna tyetye evakobetye nyungwe; tyeye, tyeye, tyeye, tyeye, avakobetye esoso ambadi wena erago avakobetye mwado umboko amoduni muna muna mwana *¿Etyendive?* Muna *natyendi tokaka iyame muna ¿Etokandi nyungwe?*

Muna, munandi viaka, ainga amukutyenetyemu bebolo embadi, bebolovara kutyene kutyene pa muna munandi etyendo etima muna muna tyetye eingaka reya amengu emandi pabaka eidango ivoko tinakuda eyevara ebetaka eloba, evatoko wado wabutyyienetye ebekanga, wavadangaka meba, mwadamalityiyene amandibetye nyungwe ke epata ebuma evoko ke evugayo eidangotei avalongokoloba oka emwana amutyetye, tyeye tyeye na idango weabeta na eleloba wado wamubutyiyenetye, wabutyyienetye wabutyyienetye, amalityiyene, muebumakuda pateni na idango ve alongoloba muna muna *¿Etokandi bede mwana? Eva.*

Muna muna iya eyendi emeno, ainga agumia muna muna oka avatesebwakamuna abetyendi apata ebuma aNgwakonde ke wavavoko na muna apendjetyeyo, muna ondi atimbiyendive yondi ebenapati, botyetye na embadi adola na dja metye wadiya, waviyamu na megoni mia wato evara: mura apamuno, mura apa ibene muna mwadja, muvaradiya muvaradiya muvaradiya, ainga nyangwe na muna emunyandi mwegasono rango evabetyemunya ekudwetyiboko, *¿oka? Muna e, mwana diyaelu bo rango wondemu imadu mbisolo ainga muna nyangwe na egombetima na mundi tokakatimba emboka, nyangwe muebuma a monyoni tayeni avatakamuadu amuviaka avialityiyetyemu na dja metye, viye viye mwana weatimbiyemu ebumadu, avateliyakadu, tokovara ngonde nyemu tyetye Ngwakonde ainga avawaka. Vasetye mwa Ngwakonde ke atyepataka ebuma aIlombe ainga aviyadja, Ilombe abetyendiatye atyetokaka beema ebekanga muna muna randavove na pataka monyoniname.*

Vatotyetyeyo eiboko tiboko nyangabetye inywezia nyungwe esakaningwe. Mwana tyeyetyeye avakobetye nyo na nyo nyanaka muna imwakanimavara, imwakami botyetye, kobetye ngongolo esandini bende mubo ingaka epega mubodokaka ngongolo, amutyetye avakobetye.

Igonga nigonga, Igonga nigonga alabaka muna tyetye evaduwaka imametokave etokaka era. Tyeye tyeye tyeye wena esoso ambadi na erago we; randayeva, randayeva. Enwana indenditokave. Anatyendi longoko iyame. Amuvara, muna muna tyetye, amutyetye, muna muna tyetye evakobetye idango na eliyanakuda ke etyerago, epataka, vama betyeye eto mwadamalityiyene ke evuga. Mwana ainga amutyetye na erago, tyeye tyeye abeta na eliyani, wado wamuviaka mwadamalityiyene, avuga ebumakuda ekwa alongoloba gumiaka agumia, avatyetye namu embadi, adola nadja metye muna muna emunya eye isango, emunyandi mwegasono adjetyekudwa, čoka? Ewainga waviya; waviyatakamu bedja muralena ibene, muralena muno waviyamba aviyadja djoba bo rango emu kendjwetye mura na o natokandi ibenedjame mura na o natokandi munoame. Emwana, čebendi edjaka bionende? Muna muna ito watangwe bedja ke nasaka dja, nadja, djoba bo rango emu djokwetye mwana ainga akudwa wamuna eboka yora kidi availwaka uvengwa, avalikanaka emboka nyangwe Ilombe vuretye, vuretye mbago viaka.

Nangwe na viaka nangwe na timbaka vikano vezia.

Ebetyendi na ke ebebe na. Ndjambu abaya wado waba Ngwakonde na Ngwalezie wadiyaka wasaka bekanga. Egombeziepi bekanga bia Ngwakonde bebetyendi betubwe ke mbadjayaka eboliboli ke bia Ngwalezie betiki ke bedjayaka eboliboli.

Egombe ebene Ngwakonde mba bedja, kwanga Ngwalezie atakamu bedja. Djobivoko Ngwakonde avalingwaka avanumbaka na ndaga mera na iye Ngwalezie muna bedja bebolo ke muNgwakonde mba bedja bebolo e ainga, wavatyetye ebekanga, etyendo etyetyewa ebekanga Ngwakonde avabutyaka ebekanga mba sebwaka Ngwalezie na muasikamaviya embadi, ainga azila bwanga emokoko mobene wawodjoko ereya, vabetye Ngwalezie azia amuondaka Ngwakonde egala watyetye embadi, mumbatoyokomu, mbatoyoko djele elinga avatevoko nao ndi Ngwakonde amu embadi, vie vie na emokokome mura enete mbembe mudiya amuodjoko onge adiyandi poni iboko djebetye umbokwe mura aviya zila bwanga vapabetyemu na embadi amuteokaka nyolo voonge iwedindi djeviyamu djira, poni djoba medjira nalumera aokaka nyola bway navoo bwemera avawaka Ngwakonde avalikaka bekangabiadu amudjaka bia Ngwalezie, tinandi ibiadi bebebe na ima tima. Wadiyaka wadiyaka wanawaya wabetyendi wadiyakiboko ivoko, waNgwakonde na waNgwalezie.

Djobivoko djebeteye Ilombe mwa Ngwalezie asaka nyolo bway, Ngwakonde avambaka mabotye Ilombe muavayayaka na kolokolo abego imwa kwanga biabwe, Ngwakonde avalikaka epazi aibotye ehaha. Bwe mera vabetyemu abutyaka ebekanga nivuga djiyumba dja leya emetye abego sa imavokwe kabo botyetye ilongo dja ibotye, ibotye mbabetye muavia ipwawana wadu, wana wapule Ilombe avavokana mundadja ibotye abendi maguna idjadu tinandi muabedja kolo. Muna moto adjangwe ibotye atyetye tokakadjo emboka nyangwe itoaye emeno ito abemeno.

Ilombe bwemera avakendjetye wanabedja amutyetye, vatyetyemu atyetye kwe poni atotye belandi beba bianaka ainga agundjebio atabio bedja belikana bedjaka nyolo swe, muetyendo akobe matyini agundje, akobe nyoagundje, atye kobetye nyama poniatye gundjetye kwanga vabetye muamu endalo amuokaka ezityi ene moto ndalaba itaya djetayetyemu digo ehalimera, atotye vitutu vekudwaka tyetye nga akobetye esoso ambadi, gwesetye ehali ebetye edungu mera eviaka kobetye Igonga nigonga alabaka ainga avialaba Igonga nigonga lea, avianamu embadi, aviatukamu, aviaviomu mbadi, aviaikamu umbiko, Igonga nigonga amutoko mbia na nyangabetyemu naveya na bira bieziepi wavara, Igonga nigonga na munandi ¿Etyendive?

Ilombe aviasebwamu elombemeni eziepi, muna muna vatyeye ebotamaka botemeni mototodi mundaviya djabuwetyeve avaviaka na ekokoba aiko, vama betyeye edjabwa emudi ito waipwakave na randa djabuweve evotye na mototodi evoko na dibebe, ainga avadjabwaka

tyeye tyeye ainga avatyetye, tyeye tyeye na edibarago avabotamaka mototodi aviakaponi na ekokobaiko ainga adjabuwemu na emudi wewamu ipwakamu ¿Ndjatatonave, ndjatatonave? Muna wana dibebe ainga akobe abumbuvokwe emu ipwakamu ¿Ndjatatonave, ndjatatonave? Ainga amuimbaka, dibebe mundatonamba andenda tonamba, andenda tonamba andenda tonamba andenda, atyeye maguna wavokwe wa ipwamu amuimbaka, dibebe munda tonamba andenda tonamba andenda tonamba andenda tonamba andenda.

Mutyeye tyeye kwanga na iboko djebeteye Igonga nigonga avokomu emboka modunamumu. Modunime mura adula vitutu avambemu vio emondongo mwamemura de kwanga vabetye vitutu veviya varana modunime mura na muna mbadanyungwe yo ndiye eisuku ke vatyeye eiraka nadja umbio ametye bedja bia bogobogo edjetye bio, rango esowe nalu ekudwetye muna emwana botyetye aira na dja umbio ametye nyangwe asosene namu akudwa na dja metye aziembe ibene aviapuswadjo aviaamba itoko ata mwana muna nabe na rai natokadja, avo na muna djaka muna jape, mwana ainga diya nyangweatye metye atyibwa itokome djira avaingaka nandi ehaha nyama aviaambanyo ata mwana nandi mwana aviyadja. Vabetye nalu ebamakule emu djokwetye nyangwe na muna ke mbakudwaka mwana na ealinga abota mwana iyumba dja leya, rango djokwe djokwe mwana mbakudwaka kwanga vabetye rango eziya nyangwe abutya aviya na embadi muna mwana na eyengwe mvane mwane, avavoko na muna nasandive molono umboko movabetyeve etokongwe ke wavokwe waye erago mbatokongwe, mwana na eavasaka mwanayo avakendjetyemu ndumbabedja waviya na emboka avatimbiyetye Ngwakonde ibotye.

Nwana amusaka ekanga emetye wana nyangwe waviyaliyayo liye liye pa kabo muatoko nyangwe, wavokwe mbatokomu wavaradiya, vabetye djobivoko Ngwakondetego rai evia sakamuadu mbadi, atye bekanga ibutya djebutyetyemu akobetye Ilombe aviaamba mabotye keatye djaka Ilombe epaziadu aibotye ebetyemu alika, vavetye Ilombe muna ¿Randadjangwe ibotye? Ngwakonde muna amwanangwe rai ebendi esaka ngwe, ibutya dja bekaga muna muna vototyetyedjo emboka avenyungwe ito ayemeno ito abemeno.

Ngwakonde bwe mera akendje bedja etyendo akobetye belandi bianaka, bovarietyebio na imwakaningwemigo ebendi evuretyeni eduka kabo na ngwe, akobetye matyini avarie, akobetye nyama avarie, kabo etyendo natyendo atotye vitutu vekudwaka ezityi ke okaka ene wato walabandi, tyetye na erago akobetye mbadi muna oiye etamwa ebolo eleviyenendi mambo, mbadi ndiviya kobetyengwe nakobetye na ezityini nadjana gweseni kobetye Igonga nigonga alabaka muna iye magonga mayendi emeno masaka mambo ene wato, wazia Igonga nigonga boviaka na embada Igonga nigonga djoyi mumbatokaka djele itukadjamu djele isa dja imatima, Igonga nigonga na munandi ebengudi tukangwe, ainga epega amundi ombokomu ndindo abetego pudjemu dodo bolikaka, Igonga nigonga na muna ¿Etyendive? Muna natyendi betyendo bia itoka dja mabotye ngwe navia dja mabotye mangani. Ke vatyeye evapabaka ediba ke ebotamake mototodi avaviaka ke ipwakawave emudi na randa djabuweve evoko na dibebe ke evapabaka emboka moduni umboko amumu avavambetyeve vitutu emondongo ke oveponi de kwanga vezia ke vama betye etyeye embadanyungwe eiraka na dja metye mbadjaka bedja bia bogo bogo.

Muetyendo naediba, egala abotemetye, aye imadu de mototodi aviya muna emwalo ndimu molukangwe na velemetye mototodi na muna velemetye moo oveto moto abogo bogo adjabwava, aveleme mototodi adjabuwemu muetyendo na emudi nga rago wamuipwakamu. ¿Ndjata tonave, ndjata tonave? Randadjabuweve randadjabuweve.

Muna mototodi munda tonamba andenda tonamba andenda tonamba andenda tonamba andenda. Wana muna ¿Ngandimbwe vio nga? Muna imwakaningwemigo mototoditego adjabuwengwe anga dibebe, wavokwe waipwamu aimba imbidi medja mbapulenetye djira wana muna radjongwe dja djimbidindi djira muna amototoditego adjabuwengwe anga dibebe wanamu kabo na evabe na djasa ero. Apaba na emboka moduni angani amumu, moduni angani adulaka vitutu muna muma ekendjendivio egalara mumumemura na muna ke vatyeye eiraka nadjameteye bedja bia bogo bogo edjetyebio nalu ekudwetye erango muetyendo boiraka imadu nadj umbio aboka nyangweatye emetye aziembe ibene aviamba itoko muavia djadjo nyangwe avalikanaka ibene ivoko, Nalu vabetye ebamakule edjokwetye, rango rango mupwa eboka.

Ebakule waingakamu ele na emokongo geba alikana nikuli kwanga vabetye nyangwe aviyamu na ilityiye na emboka wana wadu wamutilakamu, na era aviya nikuli amu mbago moto akamene namu wavavoko muna emenomeni eyendi: esa ebeva, ebevamera evalityiyenetye nave etamwa ebeva evandi lityiyenetye ebeva.

Ebetyendi na ke ebebe na.

Ndjambu adiyaka embokavoko na wado wadu waba Ngwakonde na Ngwalezie, Ngwalezie abetyendi adjaya mwana umboko pa ke Ngwakonde aviadjaya wana wabolo. Ebetego dinga Ngwalezie ainga awamwadu avalikanaka adiyaka na mwadagangwe, Ngwakonde, djobivoko djebetye Ngwakondeatye ebekanga wana walikana na rai amwado, amwadome umbokwe awetye, Ngwalezie, avateziembetye iko emetye aviaamba aviadjadjo na wananyangwe vabutyetye Ngwakonde muna randaziembe iko ke wana wadu na muna mwa aNgwalezie mewetye mura nda ziembe iko aviadjadjo mwado memura muna mwa Ngwalezie na, vatotyetyengwe ikodjame emboka nyungwe ito ayendi emeno itoabe emeno.

Mwana aingaatye apaba namboka moduni umboko ebogo bogo apaba na emboka gangwe asebwamu rebo mera gangwe mbasoloko na nguda muanyoko mwadadu, atyemboka moduni umboko, moduni memura na muna ebeima tima tyetye ke eviakangwe na bebuma bia kuda mwanaatye ainga aviya nabio, muna muna kuda menyì evatyetye edoletye ezityimeni eziepi ke epaba elevoko etubwe ke ebetayo eloba evatoko mevengwa medolaka, mevengwa memira meye na bedadi betubwe, belinga betubwe ene wado wabene na memi, ke vama betye

uvengwa amalityiyene modolaka moye mwado, ke evuga kudameni itondje moingayo ke egumia bovoliyetye ke evelemeyo elinga mova tyetye nave emboka nyungwe, mwanatego abeta vabetye mevengwa memu dolaka, dole dole dole amalityiyene modola amwado mura, avuga kuda monikayo, mwana agumia avelemeyo elinga motye namu kwanga mopabiyemu emboka nyangwe wana nyangwe wasosene, na asebwandi nyangwe ima, nyangwe na muna ekutiyetye nyolo napulendi bieziepi, nyangwe ainga ebai mera, aviakendjemu bedja bia viaka nabiomboka egalana adiyetyego na Ngwakonde aviatayamu na melena miaviya liyaka mwa memura ainga aviya na iko igugu atimbiye Ngwakonde iko igugu itubwe djebaletye djebetye wawadjaka, ainga avialiya bemame bira mba pedinga nana beema bemu tyetyetye mubotyetye emboka moduni memura muna muna akeva na rebo nyesebwetyevengwe nyiezie nyekwa dodo.

Moduni memura na muna ngwetego na tondiyo imatubwe na ndaga nyame nyekwandi engu na ngu, ainga moduni memura na munandi nasandive bwanga umboko molono, evasolityeyo emelena memira ezie meviya liyave, djoba djeye Ngwakonde abomboko ima nagugu avadjayo ima mera elukandi aziyayo edja ke mbeya mera elondaka rope mwana aviasana, beema biadu be via kudwa na mako na beponyi na mewondo na bieziepi, djobivoko djebetye mwana aingaatye ivongo emanga, Ngwakonde abutya ebekanga na rai mba ima tima embadaduatye ekityini amwamemura alongo, mbaimatima atimba ekityinadu ainga ukwala aziembe mwamemura iko aviaambadjo, iko djedje pa, etimbiyeme mbeya na akvdwandi eboka mbeya yomeni elonda rope na mako mbeya emu lapaka, mbeya na muna esagusagu

djakangwe, alongo, mbeya na muna esagusagu djakangwe, muna andingwe natokatego edja londaka rope, adjayo, na akudwandi mbeya na muna esagusagu djakangwe, na akudwandi ro anyelado mbeya na muna esagusagu djakangwe, ainga aviasuga mbeya dodo na sago apatedjooatye amusaka bebolo eboka vabetye muaviaka mbeya namu rope na esagusagu djakangwe ainga aviadja munandi mbeyameni navia sugayo elondandi evadja, atye nayo emetye ainga ilale itubwe aviatudayo tude tude pa akudwa vatimbetyemu akobetyeyo emu atyatyatya rope mako diya yona muna esagusagu djakangwe, ayaletye edja nganana, muadjaka ke mako malondaka amu de alongoko mbeya, mualongokoyo ke mumabetaka mabetaka, mabetaka ke matye lapaka namu, muumbila emanga bokobetye mwana muna muna soso nabendi na kwele iko embokavendi natondi nyangayengwe naziaka edja ke mbeya elondaka rope ondakangwe na natyetye djaka rope.

Mwana na muna, natoka pule ima tima, mwana boviaka embadi kobetye ikodjadutya muna muna saka soso tyetye vatotyetye djo emboka nyungwe ito ayemeno ito abemeno.

Mutego boimwaka mutegoatye mura, nguda muazimbuwe ngasetyemu mwana pabaka na emboka modunime mura bodolaka modunime mura bondakamu na viakava ebogo atyero muna muna vanityetye kudaatye aviya na kuda muna muna evatye ziaka ezityi mera eziepi netamwa ke epaba elevoko etubwe ke ebeta vama betye mevengwa me dolaka ke evuga kuda euvengwa amalityiyene moye amwado ito moinga kuda mera ke evelemeyo elinga, ðokate?

Muna emuetyendo abeta ele uvengwa mudola avuga kudame timbiyetyemu kudadu kwanga vabetye muadembe nivuga djakuda agumia asupule umboko amumu eibolu, uvengwame mura moingakamu ibaro emokongo boma iyo dja mokongo djebukamu, murope timbe timbe na emboka weemboka mwana muna muna idjenetyengwe mwana na bieziepi be setyengweve na be duwe iko mwana botyetye na emboka gangwe muna muna etote ngasa mwadave asakangwe natokandi kabo ikodjame gangwe bondaka wana wadu muna wana rebo ndikwa na nyungwanu eni, esebo ndini etokandi moto atimiyetye inanwa medji wana na abeiyo ano iyago abebe mbawe mbapulenetye nganana mokongo koo mwado memura avawaka na vigoni na mambomadu mabeva, mba edakatedaka.

Ebetyendi na ke ebebe na.

Ebetyendi nga embokavoko Ndjambu na wado wadu waba wadiya wadiya wadiya wadiya, evara ndibetye Ngwalezie asaka bekanga ke Ngwakonde mbasaka bekanga.

Evarandi eipwamu aipwaka na muna *¿Emwanumbokwe evabetye emeno egugu mbasaka bekanga ke kabongwe nasaka bekangae?* Yondivo muavoko na muna *¿Ovelapandi ndjongo dja rebo djina na radjongwe dja tinae, na tina na ovenditangwe bedja evae?* Waziepi wamusaka bekanga wasaka bekanga wasaka bekanga. Ngwalezie ainga avabapetye djemi avadjayaka mwa mwado dina na Ilombe Ngwakonde ainga djemi avadjayaka mwa mwado, wadiya wadiya toyoko evara poni bepatye poni we, beba, wana wabayandiwa, tyetyeni, watyeye emaba wadiya wadiya toyoko nga waziepi waingameni wavara diya wavara diya evarandi eimuwene mwa aNgwakonde muna bodjowa djemime djira djebe djemi dja mumume umbokwe mura, ayendi Ugula, munda djandjiye djongo dja rebo djina mutegoaye nga djemime djina wabeba, eduka eduka wagungwe, wana ebena pati mumu munandi likanaka mwa mumu aingaatye dja wado wavokwe Ugula amudiya na wado waba wavara diya wavara diya toko nga wainga memi wavara wavarandi okaka nga sango, na Ngwalezie na Ngwakonde wawa, wana

na o radjongwe dja rebondi djinana, djeviya dolaka djinana wawandi dja, wavara diya wadiya waidjenetye evara diya evara ndiviya mwanumboko aviakamunandi *nyungwe ayeve muna iya adinga awaka, ¿Nyungwe ndira?*

Muna Ngwakonde, munandi *nyungwe aga waka moto awandi Ngwalezie, Ngwakonde aga waka Ngwakonde avelemu bwanga ebedja, aviya amba bedjabiadu atyebekanga nibutya, vabemu adjaka ainga awa mwana amuiyaka rope vabetye wawaviya djaya mumu nandi rebo eyendi nga dja mwaNgwakonde avadjayaka motoba mwa Ngwalezie avadjayaka mwa moto mumu muna tyetyeni emayengwe natyendi etyendo navapandetye mbadi. Mwa Ngwalezie de, Ilombe, muna navandi tyetyeve, iyame adinga awaka, mwa Ngwakonde atyeye emboka nyangwe, mwa Ngwalezie etyendo tyeye tyeye tyeye tyeye wena erago.*

Kobetye mwadumboko amoduni, memura na *dja muna muna rebo evokwe ebego na tokandi iyame muna muna napulete.*

Muvara diya muna muna *tyetye mwana, bediba beye beba ediba evoko evabetye na seke eboliboli edolakayo, ediba evabetye dodo edoletyeyo oka muna emwana tyeye tyeye na erago kobetye ediba na mekudju muna o nadolakava, ke mwado memura avotyendi na muna napule ito eyete nangudi dolayo mwana, ainga avatyetye avadolaka ediba mera tyeye tyeye na embada malityiyene avakobetye nyangwe erago amue djaye erago.*

Mwa Ngwakonde pabaka nga, sono ebetyemu atyetye ebetima Ngwakonde ainga awa, mwana amuiyaka erago munandi navatevite egali eye iya, viye viye na emboka mwadome mura, boiraka, natokandi egali eye iyame muna muna ebogondi mbolo, muna muna etyetye bediba beye beba, edibavoko eyevara eye na seke edolakayo, eye mba seke edoletyeyo oka, emuatyetye munangwe nadolaka era, tyeyeni na erago, edibame amekudjuni kengwe na dolaka etei, edibadu adodo bodolakayo, tyeye tyeye na erago, na emboka nyangwe we, djaye se se pa vabetye ngonde ebuwa navoko nyetima nyebetye mumu avoko, timbiyenetyeni, wamutimbiyenetye, viye viye viye viye viye Ilobo bodolaka edibadu amekudjura mwa Ngwakonde bodolaka edibadu atyetya viye viye nandi weIlobo na munandi longokongwe mwana naviyandi natyendi saka pepegu muatyetye, muainga mwadu amotoba atayamu emboka Ilobo, ainga mwa Ilobo avelemu na eokunduadu swa Ilobo viaka mwame ÷aive?

Muna napulengwe nabendi natye epepegu napule vatye mwanandi mwana asandi dja irebo meninana! tyeye tyeye na emboka warebo bia emboka, mumu nandi rebo evokwe ebego tyetyeni eitoka dja ndjanga ebekulu bondaka nganga, boviaka beema ambe ambe pa muna wana watemuwetye, mwana umeni avatyetye iboko djeye mbeya anyangwe, evarandi vabetye oveepuletye na mwana simbe nyangwe ndino wana watemuwe mwa moto bo imwaka botyetye embeya aIlobo amudjaka mbeyanyangwe, mwa motoba boimwaka avatyetye embeya amwa Ngwakonde amudjaka erago wato na oo wainga, Ilobo avaingaka mwadu mwa mumu avaputaka mwa aNgwakonde na aimwetye mue mbadi avaingaka Ilobo avabanaka namu wavadiyaka dodo.

Mbwe Ndjambu diya na betoko kota abaya mwadadu avadjayaka mwanumboko waondakamu na djomba dja Ndjambu. Djomba dja Ndjambu abetyendi pwandja asa ke malango ma nyolo maziepi modjungulani, mokwanyi na mokwanyi ene mokambo ke atemetye eumbio ambadi eipondi adondjijetye ngoni nya wado vabene wana waviyandi, watondendimu ke amuondaka nyangwe. Iyao veletyengwe ukobeo, bolongoni waviya na mabene maya melekao na pwandja nyaya nyasao.

Iyao botakangwe ukobe, te nyangwe aingamu atatamu ukobe tei. vaviya ngoni nga *¿Ndi mwave ayeve? Mwamemura ayayandi ebolibolie avona ito eviyani kete elikanimu beema beviya inyweni eviakani nabio vama imwakamu eviyo kete adja. Ibe indi mumugugu kabo letayakamu beema botayaka ke iwe mba toyokomu kabo tyingoadu. Engate tonimu djoba nigugu. Watyeye na na na, na na na, na na na. Djobivoko poni waviya rope. Iyao veletyenge ukobeo, bolongoni waviyao, nyangwe ainga atatamu eukobe tei wado waviya ¿Ndi dja iya, mwaveve? Ayayandi avote na ito eviyanimu na ima nagugu kete ebombiyeni ngwe. Nyangwe ainga atata bema.*

Vabene wado watyenganana umeni diya amudjaka bedjabiadu mbavinyetye nyangwe, emwanandi djeleve iziele, ngwendi nga ebolotubwe natamwago djelebekanga nasago djele ima tima wagone

itatadjave vabene ngoni waviaka, keve edjaka bedjablave
eimetyengwe mba djele zimbuwetye na ngwendi nadjandjave ebolo
atei, ke epuletye na djoba djenga betyewa waviaka rope elikanandi
poni eboka wapatakave manamame mayeve ene mokambo mara. Ngabetye
djobivoko poni ngoni waviya.

Eiyao veletyengwe ukobeo, bolongoni waviyao. Eiyao
veletyengwe ukobeo, bolongoni waviyao, nyangwe diya ene moto
aokate ene moto aoka. Ngabe tye ngoni waviya kobetyemu ayendi
manana eni swake evokwe swake, mondongo na mondongo. *O iye
imameninana ndibe eziyaka wato ndumba bedja evanana letye ziyaka
dolenyago na ikendje dja sityu nyetubwe.* Wamupatakamu manama,
moto moto aingaka ebo, umbokwe aingaka eko, umbokwe aingaka
mondongo, umbokwe aingaka mokuba.

Wamududwe dudwe pa, manama pate pate pa nyangwe avalikanaka
poni diya.

Ebetyendi na ke ebebe na.

Mumumboko dina na Ndjambu, mudiya diya aviakate bayakavaye na muaye na mbembo aibaya dja wado waba ke eromeni avabayaka mwado umboko vabetyemu aviakabaya mwadadu evara, mwadadu avaingaka djemi avadjayaka wana waba mumu na mwado. Wadiya diyavaye na mbambi nyabogo nyebetyendi na mbembo amura mutevo ke alikandi ima nagugu lityeni egalavaye mbambi eviaka ke epuletye na mbambame ndalityetyengwe ima meni, avatelikaka muna ndjale mwana asetyendi dja, vabetyemu akwa moto avatetyetye ezityi vayena muemenoadu ebetyendimu kabo djoya dja mbenga avatetyetye ezityi aviya oya mbenga nyadu aviya embadi muna vayengwe na mbwava navatetamwa na mbwa, botyetye na mbwa ainga aoya mbenga nyevoko nyeviya patama eleloba avatebetakandi longokonga uvengwa mokudwanaka *¿Navandi saka dja?*

Longoko nga mbwanyadu botemiyenetye, uvengwa motila, agumiaatye embadi, djele na asebwete ilukudjadu na rebo simbe rebo kadjendi edola nangwe ezityi, mu voo. Djobivokwe ainga avatetyetye alendjiye mbwa, aoya mbenga nyepatama te poni eloba avatebetaka, longoko nga uvengwa mokudwanaka, yona muna na oyandive mwamemura muna *¿Navandi saka dja?* Muna Trunku Trunku

Elefante y Escalera mbwa nyame nya ikova nyeyete poni ikova nangwe mude amuimbaka.

Trunku Trunku Elefante y Escalera mis tres perritos míos valen mucho y Escalera⁴ mude muna enalukandi na imbaka maguna kete mbwa nyeoka, mbwa nyeinga nyeviya weuvengwa moinga motila avatetimbaka rope na embadi wevabetye evatimaka minya malalo avatetyetye ezityi avaviaka rope, kwevara nga gangwe avakwaka nadaka avawaka. Atimiyetye enete ngonde nyenayi nyangwe avawaka wavalikanaka na mbadi avatetyetye eulenge avakobetye mbenga aoya, mbenga nyepatama eleloba abeta bete bete na eloba longoko ezie nga avatoko uvengwa muna o Anyambe nawa uvengwa na muna gumiaka, mobetyendi nubotye emabo momu yaletye ilena dja ele amuondaka mbwanyadu Trunku Trunku Elefante y Escalera mbwanyame nya ikova, ikovadjame dja egombeziepi, digo si ainga avategumiaka, ¿Navago saka dja? ¿Ito alena ele navawa?

Ito nagumia ezie nate nabale tyemu naduka kete natye embadi mugumieni na ezie munuvengwa eduka ndini, eduka ane ane ane ane ane ane muuvengwa zie na ezie kom, uvengwa na iyena, uvengwa muzie na ezie kom zie na ezie kom, uvengwa muzie na etetei aele na aingwandi, ekai asoda.

Muuvengwa bapi na aingwandimu na etetei aele uvengwa mosoda muna imavokwe ebego boingaka mwana Ugula bapi na ele ngom bekulu tya.

⁴ A l'original també és en espanyol